

T.C.

**NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

NURETTİN TOPÇU'NUN DİN VE TOPLUM ANLAYIŞI

**İBRAHİM TAŞKIRAN
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ORCID:0000-0001-9436-9404**

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. MUSTAFA DERVİŞ DERELİ
ORCID: 0000-0003-0263-7606**

KONYA-2025

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	İbrahim TAŞKIRAN		
	Numarası	22810201130		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı/Din Sosyolojisi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Nurettin Topçu'nun Din ve Toplum Anlayışı			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

İbrahim TAŞKIRAN

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	İbrahim TAŞKIRAN		
	Numarası	22810201130		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı/Din Sosyolojisi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Mustafa Derviş DERELİ		
Tezin Adı	Nurettin Topçu'nun Din ve Toplum Anlayışı			

Nurettin Topçu, çıkardığı *Hareket* dergisi ve çeşitli dergilerde yayınlamış olduğu makaleler, muhtelif derneklerde vermiş olduğu konferanslar ve yayınladığı kitaplarla bir döneme damga vurmuş önemli fikir ve düşünce ve dava adamıdır. Felsefeden sanata, dinden ekonomiye, eğitimden kültüre kadar pek çok konuda yazılar yazabilecek kadar kendini yetiştirmiş bir düşünür, çağdaş bir derviş, ama en önemlisi okulu bir mabet gibi gören bir eğitimci, bir öğretmendir.

Çalışmamızın temel amacı, Nurettin Topçu'nun din ve toplum anlayışını farklı boyutlarıyla ortaya koymak olacaktır. Bunun yanında dine bakışı ve din anlayışı nasıldır ve ideal bir toplum düşüncesi var mıdır gibi sorulara cevap aramak, çalışmamızın diğer amaçlarını oluşturacaktır. Bu çalışmada Nurettin Topçu'nun kendi eserlerinden ve onunla ilgili yapılmış çalışmalardan hareketle din ve toplum hakkındaki görüş ve düşüncelerinin tespiti, tahlili ve izahı, bu bağlamda onun düşüncesini ve felsefesini inşa eden fikirler ortaya çıkarılacaktır. Bu çalışmada nitel yöntem takip edilecek ve araştırma tekniği olarak doküman analizi kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nurettin Topçu, Din, Toplum, Din Sosyolojisi

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	İbrahim TAŞKIRAN		
	Student Number	22810201130		
	Department	Department of Philosophy and Religious Sciences/Department of Sociology of Religion		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Assoc. Prof. Mustafa Derviş DERELİ		
Title of the Thesis/Dissertation	Nurettin Topçu's Understanding of Religion and Society			

Nurettin Topçu is an important man of thought, idea and cause who left his mark on a period with the *Hareket* magazine he published and the articles he published in various magazines, the conferences he gave in various associations and the books he published. He is a thinker who has educated herself to the point of being able to write on many subjects from philosophy to art, from religion to economy, from education to culture, a contemporary dervish, but most importantly, she is an educator, a teacher who sees the school as a temple.

The main purpose of our study will be to reveal Nurettin Topçu's understanding of religion and society in its different dimensions. In addition, seeking answers to questions such as his view of religion and his understanding of religion and whether there is an ideal society idea will constitute other purposes of our study. In this study, based on Nurettin Topçu's own works and studies conducted on him, the determination, analysis and explanation of his views and thoughts on religion and society will be revealed, and in this context, the ideas that construct his thought and philosophy will be revealed. In this study, the qualitative method will be followed and document analysis will be used as the research technique.

Keywords: Nurettin Topçu, Religion, Society, Sociology of Religion

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii

GİRİŞ

1. Araştırma Konusu ve Problemi	1
2. Araştırmanın Amacı	2
3. Araştırmanın Önemi	2
4. Konuyla İlgili Yapılmış Bazı Çalışmalar	2
5. Yöntem	3

BİRİNCİ BÖLÜM

NURETTİN TOPÇU'NUN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı	4
1.1.1. Ailesi ve Çocukluk Yılları.....	4
1.1.2. Eğitim Hayatı.....	6
1.2. Eserleri.....	11
1.2.1. Kitapları.....	11
1.2.2. Ders Kitapları	22
1.2.3. Roman ve Hikayeleri	26

İKİNCİ BÖLÜM

NURETTİN TOPÇU'NUN DİN VE TOPLUM MERKEZLİ FİKİRLERİ

2.1. Nurettin Topçu'nun Fikirlerini Etkileyen Sosyal, Kültürel ve Siyasi Ortam	28
2.2. Nurettin Topçu'nun Din Merkezli Fikirleri.....	29
2.2.1. Allah Anlayışı.....	29

2.2.2. Din Anlayışı.....	31
2.2.3. Dindarlık ve Muhafazakarlık.....	39
2.2.4. Din-Vicdan İlişkisi	41
2.2.5. Dinde Reform Anlayışı.....	45
2.3. Nurettin Topçu'nun Toplum Merkezli Fikirleri	48
2.3.1. Toplum (Cemiyet) ve Cemaat	48
2.3.2. Toplumsal Sınıflar	53
2.3.3. Toplumsal Nizam ve Düzen Olarak Anadolu Sosyalizmi.....	54
2.3.4. Toplum ve Hürriyet	56
2.3.5. İdeal Toplum Anlayışı.....	60
2.4. Nurettin Topçu'nun Din ve Toplum İlişkisine Dair Yaklaşımı ve Bu Yaklaşımına Yöneltilen Eleştiriler.....	64
2.4.1. Nurettin Topçu'da Din ve Toplum İlişkisi	64
2.4.2. Nurettin Topçu'nun Din ve Toplum Anlayışına Yöneltilen Eleştiriler.....	68
2.4.2.1. Sosyalizm Anlayışına Yöneltilen Eleştiriler	69
2.4.2.2. Demokrasi Anlayışına Yöneltilen Eleştiriler.....	72
2.4.2.3. Din Adamı Tiplemesine Yöneltilen Eleştiriler	77
SONUÇ	82
KAYNAKÇA.....	87

KISALTMALAR

c.	Cilt
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	Editör(ler)
Hız.	Hazreti
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
s.	Sayfa
(sav)	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
s.s.	Sayfadan sayfaya
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
t.y.	Basım Tarihi Yok
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
vs.	Vesaire

ÖNSÖZ

Nurettin Topçu, Türk toplumunu tarih, kültür, medeniyet, sanat, felsefe ve ahlak gibi birçok konuda aydınlatmak için sürekli düşünen, toplumu harekete geçirmek için sürekli bir çalışma ve çaba içerisinde bulunan bir aydındır. Batıda eğitim almasına rağmen kendi kültür ve medeniyetinden kopmadan, tarihi değerlerimizi inkâr etmeden toplumsal sorunlara çözüm yolları bulmaya çalışmıştır.

Çalışmamızın giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, konu ile ilgili yapılan çalışmalara dair literatür değerlendirmesi, araştırmanın önemi ve yöntemi ele alınmıştır. Birinci bölüm iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda Nurettin Topçu'nun hayatı ele alınırken ailesi ve çocukluk yılları ile eğitim hayatı hakkında bilgi verilmiştir. İkinci kısımda ise *Hareket* dergisi ve çeşitli dergilerde yazmış olduğu makalelerinden oluşan kitapları, liselerde okutulmak üzere hazırlamış olduğu ders kitapları ile roman ve hikayeleri hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde Nurettin Topçu'nun din ve toplum merkezli fikirleri ele alınmıştır. Nurettin Topçu'nun din ve toplum anlayışı çeşitli başlıklar halinde ortaya konmuştur. Nurettin Topçu'nun din ve toplum anlayışına yöneltile eleştirilere de ayrıca yer verilmiştir.

Yıllar sonra tekrar bu çalışmaya başlamam konusunda beni teşvik eden hocalarıma, beni her konuda destekleyen eşim Ayşe Nur, çocuklarım Meryem Asude, Mevlüt Sevban, Ayşem Hilal'e ve danışmanlığımı yapan Doç. Dr. Mustafa Derviş DERELİ Hocama şükranlarımı sunarım.

İbrahim TAŞKIRAN

Konya-2025

GİRİŞ

Nurettin Topçu, Avrupa’da parlak bir akademik kariyere sahip olmasına rağmen ülkesine dönen, ülkesi ve milleti için çalışmalar yapan önemli bir mütefekkindir. Savunduğu fikir ve düşünceler nedeniyle “düşünen adam” diye tanınan bir ilim ve hareket insanıdır. Benimsemiş olduğu felsefe, savunduğu fikirler ve çıkardığı dergiden dolayı “Hareket” ekolü içerisinde yer almıştır.

Nurettin Topçu’nun din ve toplum anlayışını incelemeyi merkeze alan bu çalışmanın ilk bölümünde Nurettin Topçu’nun biyografik ve entelektüel hayatının yanı sıra eserleri hakkında bilgi verilecektir. İkinci bölümde ise kendi eserlerinden ve konuyla ilgili literatürden hareketle din ve toplum anlayışı çeşitli temalar altında incelenecektir.

1. Araştırma Konusu ve Problemi

Bu araştırmanın konusu, Nurettin Topçu’nun din ve toplum anlayışıdır. Genel olarak sosyoloji, özel olarak din sosyolojisi alanında söz sahibi olan veya bu konulara ilgi duyan önemli şahsiyetlerin din ve toplum hakkındaki görüş ve düşünceleri merak edilerek araştırılmış, yüksek lisans ve doktora çalışmalarına konu edilmiştir.

Nurettin Topçu’nun eğitim, sanat, siyaset, felsefe ve ahlak hakkındaki görüş ve düşünceleri ile ilgili çalışmalar yapılmış; fakat din ve toplum anlayışı hakkında son derece sınırlı çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Hem sosyoloji hem de din sosyolojisi alanındaki bu boşluğu bir nebze giderebilmek adına bizim çalışmamız, Nurettin Topçu’nun din ve toplum anlayışına odaklanacaktır.

Bu çalışmanın temel problemi “Nurettin Topçu nasıl bir din ve toplum anlayışına sahiptir?” sorusuna cevap aramaktır. Bu çerçevede birinci bölümde hayatı hakkında bilgi verilecek, eserlerinin kısa bir tanıtımı yapılacak, ikinci bölümde ise kendi eserlerinden ve konuyla ilgili yapılmış çalışmalardan hareketle Nurettin Topçu’nun din ve toplum anlayışı hakkında ulaştığımız bulgular din sosyolojisi disiplini çerçevesinde irdelenecektir.

2. Araştırmanın Amacı

Nurettin Topçu, Türk düşünce dünyasında önemli bir yere sahip olan bir düşünürdür. Din ve toplum anlayışı, Topçu'nun eserlerinde ve düşüncelerinde merkezi bir konu olmuş ve İslam'ın toplumsal düzen ve adaletin temel bir parçası olduğu önermesi üzerinde durmuştur. Bu nedenle çalışmamızın temel amacı, Nurettin Topçu'nun din ve toplum anlayışını farklı boyutlarıyla ortaya koymak olacaktır. Bunun yanında dine bakışı ve din anlayışı nasıldır ve ideal bir toplum düşüncesi var mıdır gibi sorulara cevap aramak, çalışmamızın diğer amaçlarını oluşturacaktır.

3. Araştırmanın Önemi

Nurettin Topçu Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine yetişmiş, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarını görmüş bir ilim insanı olarak, sahip olduğumuz toplumsal, kültürel ve dini değerleri her iki dönem açısından değerlendirme ve gelişmeleri gözlemlene imkanına sahip olmuştur. Bilgi donanımı ve çıkardığı dergiler ile ortaya koymuş olduğu fikirleri Nurettin Topçu'yu yaşadığı dönemin önemli şahsiyetlerinden biri haline getirmiştir. Bu çalışmada Nurettin Topçu'nun din ve toplum görüşleri din sosyolojisi açısından ele alınacaktır. Nurettin Topçu ile ilgili din-sanat, din-ahlak, din-felsefe gibi alanlarda daha fazla görülmesine rağmen din ve toplum anlayışı konusunda yapılan çalışmaların sınırlı olması, bizim için bir motivasyon unsurudur. Nurettin Topçu'nun din ve toplum merkezli görüşlerini ortaya koymak, din-toplum ilişkisinin ülkemizdeki tarihsel sürecine şahitlik etmek anlamına geleceği için, bu çalışmanın ayrıca böyle bir önemi de söz konusudur.

4. Konuyla İlgili Yapılmış Bazı Çalışmalar

YÖK Ulusal Tez Merkezinde Nurettin Topçu adıyla arama yaptığımızda 108 adet çalışma karşımıza çıkmaktadır. Kamu yönetiminden felsefeye, eğitimden psikolojiye, edebiyattan siyaset bilimine ve sosyolojiye, din felsefesinden din psikolojisine kadar birçok farklı disiplin çerçevesinde Nurettin Topçu'nun görüşleri araştırma konusu yapılmıştır. Nurettin Topçu hakkındaki ilk akademik çalışma Mehmet Batuk tarafından 1987 yılında Marmara Üniversitesi'nde İslam Felsefesi alanında yapılan "Nurettin Topçu'nun Fikri Cephesi Düşüncelerinin Kaynakları ve Etkisi" adlı yüksek lisans tezidir. Bu bağlamda Selim Bilgin'in "Türk Aydınının Din

Anlayışı -Nurettin Topçu Örneği” (2018) isimli yüksek lisans tezi; Furkan Özdemir’in “Türk Muhafazakarlığında Nurettin Topçu ve Necip Fazıl Kısakürek” (2021) isimli yüksek lisans tezi konuyla ilgili yapılmış diğer önemli çalışmalar arasında yer almaktadır.

Nurettin Topçu ile ilgili 1990 yılından 1998 yılına kadar farklı disiplin dallarında 11 adet tez hazırlandığı tespit edilmiştir. Nurettin Topçu ile ilgili yapılan akademik çalışmaların 2000’li yıllardan itibaren artış gösterdiği, yapılan incelemelerden anlaşılmıştır. İsmail Kara tarafından 2019 yılında yapılan “Aliya İzzetbegoviç ve Nurettin Topçu’da İnsan, Toplum ve Din”, Elif Pınarcık tarafından 2019 yılında hazırlanan “Nurettin Topçu’nun Din, Ahlak ve Siyaset Anlayışı”, Niyazi Öztürk tarafından 2019 yılında hazırlanan “Nurettin Topçu ve Aliya İzzetbegoviç’te Din Anlayışı” adlı tezler bizim araştırmamıza yakınlığıyla dikkat çekmektedir. Bu çalışmalar incelendiğinde Nurettin Topçu’nun din-vidan ilişkisi, din ve terbiye, dinde reform, estetik iman ve mistik iman konularında görüşlerinin irdelendiği ve yine eğitim-ahlak ilişkisinin söz konusu çalışmalarda incelendiği görülmektedir. Bununla birlikte din sosyolojisi alanında Nurettin Topçu ile ilgili yapılan çalışmaların sınırlı olması, bu çalışmanın ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.

5. Yöntem

Bu çalışmada Nurettin Topçu’nun kendi eserlerinden ve onunla ilgili yapılmış çalışmalardan hareketle din ve toplum hakkındaki görüş ve düşüncelerinin tespiti, tahlili ve izahı, bu bağlamda onun düşüncesini ve felsefesini inşa eden fikirler ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmada nitel yöntem takip edilmiş, araştırma tekniği olarak ise doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi tekniği, bir araştırmayla ilgili yazılı ve görsel malzemenin toplanıp incelenmesi olarak tanımlanır (SÖNMEZ & ALACAPINAR, 2019, s. 109). Bu çerçevede Nurettin Topçu’nun eserleri okunarak notlar çıkartılmış ve sonrasında belli bir kurgu içerisinde oluşturulan başlıklar eşliğinde din ve toplum hakkındaki görüşleri ortaya konmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

NURETTİN TOPÇU'NUN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

1.1.1. Ailesi ve Çocukluk Yılları

Nurettin Topçu 20 Kasım 1909 tarihinde İstanbul'un Süleymaniye semtinde doğmuştur. Çocukluk dönemi hastalıklarla geçmiştir (AYDOĞAN, 2021, s. 9). Baba tarafından Erzurumludur. Dedesi Osman Efendi, 1877 Osmanlı-Rus savaşında Erzurum'un Ruslar tarafından işgali sırasında Aziziye tabyasında topçu olarak görev yapmıştır. Bu nedenle ailesi "Topçuzadeler" olarak tanınmış ve soyadı kanunundan sonra Topçu soyadını almıştır. Babası Ahmet Efendi, annesi Eğinli bir kasap olan Hasan Ağa'nın kızı Fatma hanımdır. Nurettin Topçu'nun ilk nüfus kaydındaki adı Osman Nuri'dir (KARA, 2021, s. 22). Nurettin Topçu'ya toplumumuzdaki adet üzerine dedesinin ismi verilmiştir.

Ailenin tek çocuğu olarak küçük yaşta yetim kalan babası Ahmet Efendi Erzurum'da önce tahıl alım satımı (alaftarlık) ile ticarete başlamış, Erzurum'un tanınmış zenginlerinden Güllü Bey'in yardım ve desteği ile canlı hayvan ticaretine girmiş, Erzurum ve çevresinden topladığı küçükbaş hayvanları İstanbul'a getirip satarak ticaretini geliştirmiş ve burada bir yazıhane açmıştır (KARA, 2021, s. 22). Topçuzade Ahmet Efendi Tahtakale'de bulunan Erzurum Hanını satın alır ve Süleymaniye Deveoğlu Yokuşunda ahşap bir ev alarak İstanbul'a yerleşir (KARA, 2021, s. 22). Nurettin Topçu bu evde doğmuştur.

Ahmet Efendi İstanbul'a yerleştikten sonra Balkan savaşlarında şehit olan iki oğlunun annesi olan ilk hanımı Ayşe vefat etmiştir (KARAMAN, 2019, s. 14). Ahmet Efendi daha sonra Hayrettin ve Nurettin Topçu'nun anneleri, son derece akıllı, dirayetli, dindar ve tevekkül ehli Fatma Hanım ile evlenmiştir (KARAMAN, 2019, s. 14). Fatma Hanım'ın ilk eşinden Hatice adında bir kızı vardır. Fatma hanım, Ahmet Efendi'nin ilk eşinden olan oğullarına da üvey muamelesi yapmadan onlara da annelik

yapmıştır. Bu erkek çocuklar katıldıkları Balkan savaşında şehit olmuşlardır. Nurettin Topçu'nun Hatice isminde üvey bir kız kardeşinden başka ve anne-baba bir tek kardeşi olarak Hayrettin adında bir ağabeyi vardır.

Balkan ve Birinci Dünya savaşlarının getirdiği zorluk ve sıkıntılar sonucunda Topçuzade Ahmet Efendi'nin işleri bozulur ve iflas eder (KARA, 2021, s. 23; KARAMAN, 2019, s. 14). Borçlarını ödeyebilmek için Sirkeci'de bulunan Erzurum hanını satmak zorunda kalmıştır. Aile Süleymaniye'deki evden ayrılarak Çemberlitaş Şatır sokakta bulunan iki katlı ahşap bir eve taşınır (KARA, 2021, s. 23). Bu ev daha sonra yıkılarak Nurettin Topçu tarafından 1970 yılında betonarme olarak yeniden yapılmıştır. Nurettin Topçu'nun babası Ahmet Efendi burada kasap dükkânı işletmeye başlamıştır (KARA, 2021, p. 23; KARAMAN, 2019, s. 14).

Nurettin Topçu'nun yaşamının 19 yılını içine alan 1909-1928 yılları arasında gerçekleşen en önemli olay 1921 yılında babasının vefatıdır (AYDOĞAN, 2021, ss. 10–11; IŞIK, 2023, s. 23). Ağabeyi Hayrettin ailenin geçimini sağlamak için okulu bırakmış, bir mağazada çırak olarak çalışmaya başlamıştır. Gelirleri geçinmeye yetmediği için evlerinin alt katını kiraya vermişlerdir. Ailenin geçimini sağlamak için tahsil hayatını yarıda bırakan ağabeyi Hayrettin'i bu iyiliğinin karşılığı olarak onu yüksek tahsil yapması için 1931 yılında Fransa'ya götürmüş, eğitimini tamamlayıp yurda dönünceye kadar onunla yakından ilgilenmiştir (IŞIK, 2023, s. 41).

Nurettin Topçu 1934 yılında Fransa'dan yurda döndükten bir yıl sonra 1935 yılında Hüseyin Avni Ulaş'ın üvey kızı Fethiye hanımla evlenmiştir (KARA, 2021, s. 29). Bu evliliği iki yıl devam etmiş, karısı ile annesi arasında meydana gelen geçimsizlik nedeniyle evliliği sona ermiş (AYDOĞAN, 2021, s. 13) ve ömrünün geri kalan kısmını bekar olarak geçirmiştir (KARAMAN, 2019, s. 18). Nurettin Topçu'nun 1934 yılında başladığı öğretmenlik hayatındaki ilk görev yeri Galatasaray Lisesi olmuştur. 1974 yılında yaş haddinden emekli oluncaya kadar 40 yıl süreyle yaptığı öğretmenlik mesleğini, sürgün olarak gönderildiği İzmir ve Denizli dışında hep İstanbul'da yapmıştır. 1939 yılından itibaren dönemler halinde, 1966 yılından itibaren ise istikrarlı bir şekilde *Hareket*, *Fikir* ve *Sanatta Hareket* dergilerini çıkarmıştır. İstanbul'un Fethi Kutlamaları, Mehmet Akif'i Anma Geceleri, Komünizme karşı

Mücadele gibi toplumsal konularda Milliyetçiler Derneğinde konuşmalar yapmış, konferanslar vermiştir.

Nurettin Topçu 1974 yılında yaş haddinden emekli olduktan sonra 1975 yılının Nisan ayında hastalanmış ve 10 Temmuz 1975'te hastanede vefat etmiştir. 11 Temmuz'da Fatih camiiinde Cuma namazından sonra cenaze namazı kılınmış, dua ve gözyaşlarıyla Kozlu mezarlığındaki aile kabristanına defnedilmiştir (IŞIK, 2023, s. 218).

1.1.2. Eğitim Hayatı

Nurettin Topçu'nun eğitim hayatı Bezm-i Alem Valide Sultan Mektebinin ana kısmında başlar. İlkokulu Büyük Reşit Paşa Numune mektebinde 1922 yılında birincilikle tamamlamıştır (KARA, 2013, s. 249). Bu sıralarda Nurettin Topçu'da küçük bir sandıkta kitap ve gazete biriktirme merakı da başlamıştır. Topçu'nun Mehmet Akif sevgisi ve dine olan ilgisi bu okulda görev yapan Türkçe (İmla) öğretmeni Nafiz Bey ve din dersi öğretmeni Şerafettin Yaltkaya'nın etkisiyle başlamıştır (KARAMAN, 2019, s. 14). Ortaokulu Vefa lisesinin orta kısmında, lise eğitimini İstanbul Erkek lisesinin edebiyat bölümünde tamamlamıştır. Topçu'nun felsefeye olan ilgisi lise yıllarında başlamıştır. Topçu, ilkokulu Birinci Dünya Savaşı, ortaokulu İstanbul'un işgali ve Milli Mücadele yıllarında okudu. Lise yıllarında ise saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilan edilmesi, başkent Ankara olması, medrese ve tekkelerin kapatılması, kıyafet, şapka ve yazı devrimi gibi toplumsal hayatta köklü değişikliklere yol açan gelişmeleri yaşamıştır. Topçu'nun İstanbul Erkek lisesinden 1928 yılında aldığı diploma eski harflerle düzenlenmiş, imzalar yeni harflerle atılmıştır.

Liseden mezun olduktan sonra on öğrencinin yüksek öğrenim için burslu olarak Avrupa'ya gönderileceğini öğrenmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından açılan bu bursluluk sınavına girmiştir. Sınavı kazanarak burslu öğrenci olarak Fransa'ya Felsefe tahsili için gönderilmiştir. Nurettin Topçu ile birlikte Fransa'ya gönderilen öğrenciler arasında Hamdi Akverdi, Vehbi Eralp, Ziya Somar ve Enver Ziya Karal gibi öğrenciler de vardır (KARA, 2013, s. 249). Türkiye'de alınmış olan lise diplomaları Fransa'da denk sayılmadığından lise son sınıfı yeniden okumaları

gerekiyordu. Nurettin Topçu da hem Fransızcasını geliştirmek hem de lise fark derslerini tamamlamak için Aix Lisesine kayıt yaptırmıştır (AYDOĞAN, 2021, s. 12). Paris'in serin ve rutubetli havası Nurettin Topçu'ya iyi gelmemiş, mide rahatsızlıkları yeniden başlamıştır. Muayenesini yapan doktor, mide rahatsızlığı için yemekten sonra ıhlamur içmesini ve eğitimine Paris dışında rutubeti daha az olan başka bir şehirde devam etmesini önermiştir. Bunun üzerine Nurettin Topçu'nun nakli, sağlığı açısından iyi olacağı düşünülen, şehrin kıyısında ve ormanın içinde yer alan Aix'e yapılmıştır. Bu lisede okurken Nurettin Topçu, ilk yazılarını yazmaya, Hareket felsefesinin kurucusu Maurice Blondel ile tanışıp samimi bir diyalog kurmaya başlamış ve ayrıca Psikoloji sertifikası da almıştır (KARAMAN, 2019, s. 15). Görüşlerini benimseyeceği uzun zaman mektuplaşacağı Maurice Blondel ile, Aix lisesinde okurken felsefe öğretmeni Jacques Paliar sayesinde tanışmıştır (IŞIK, 2023, s. 30). Sağlığı kısmen düzelen Nurettin Topçu, önemli konferansları yakından takip edebilmek için Paris'e daha yakın olan Bordeaux lisesine naklini yaptırır.

Lise diplomasını alır almaz hiç vakit kaybetmeden üniversiteye kayıt yaptırır ve Felsefe bölümünde okumaya başlar. Birinci sınıfı burada okuduktan sonra Strasbourg Üniversitesine naklini yaptırır ve felsefe tahsilini burada tamamlar. Bu üniversitede ayrıca sanat tarihi ve ahlak alanında da eğitimleri tamamlar. Strasbourg Üniversitesinde yıllardır Kant felsefesi okutan bir profesörün bir karta yazdığı notla gittiği evinde Louis Massignon ile tanışır. Massignon, Topçu'nun Türk olduğunu öğrenince Türkiye'de yapılan toplumsal değişim çabalarının ve devrimlerin yanlış belirtir ve eleştirilerine şöyle devam eder:

Yenilik diye, Avrupalı olacağız diye girişilen bu hareketler yanlış ve yersizdir. Allah size cennet gibi bir vatan vermiş, şanlı bir tarihiniz, yüce bir dininiz, muhteşem bir kültürünüz, dünyada eşi benzeri olmayan mimariniz ve sanat eserleriniz var. Bütün bunları yok sayarak mı veya yok ederek mi büyük millet olacaksınız? Kendi kendinizi inkâr ve imha ederek mi Avrupalı olacaksınız? Avrupalı olmak her şeyden önce tarihine, milli ve dini değerlerine sahip çıkmak ve o değerlere sıkı sıkıya sarılmaktır. Sana karşı oldukça sert çıktığımı farkındayım. Kendime hâkim olamadım. Ne olur alınma, darılma! Sizde bir söz

vardır ya, “Dost acı söyler.” Ben, dostluğumdan söyledim. Haftaya yine bekliyorum, mutlaka gel! (IŞIK, 2023, s. 33-34)

Ona haftaya tekrar geleceğine dair söz verdirmeden bırakmaz. Nurettin Topçu ertesi hafta verdiği sözü tutmak için Massignon’un evine tekrar gider. O yıllarda Paris’te bulunan ve Massignon’a Türkçe dersi veren Abdülhak Adnan Adıvar, bu görevi Nurettin Topçu’ya devreder (IŞIK, 2023, s. 35). Arkeoloji ve sanat tarihi okuyan Massignon, çok yönlü ve bilgili bir insandır. Irak’ta arkeoloji kazıları yaparken, İslam sanatlarının temelinde yatan, ona yön veren mistik düşüncüyü anlamak için çalışmalar yapmaya başlar ve kalan ömrünü bu yöndeki bilimsel araştırmalara adar. Bu çalışmalarını sonucunda Hallac-ı Mansur ile ilgili dört ciltlik bir eser hazırlamış ve Hallac’ın vefatının bininci yılı olan 1922’de yayınlamıştır (IŞIK, 2023, s. 35). Topçu’nun, Blondel ile başlayan mistisizm ilgisi, Massignon’nun etkisiyle İslam tasavvufuna ve vahdet-i vücud felsefesine doğru yönelmiştir (KARA, 2019, s. 14).

Emin Işık, *Nurettin Topçu: Çağdaş Bir Dervişin Dünyası* adlı kitapta Nurettin Topçu’nun maneviyat arayışı hakkında şu bilgileri vermektedir: “Arkadaşı Sırrı’ya “Kafamda bir sürü problem var, fakat kimseye bir şey diyemiyorum, güvenemiyorum. Ehlini bulsam soracağım pek çok şey var” dedi (IŞIK, 2023, s. 106). “Önce Celal Hoca (Celâlettin Ökten) ile görüşmüş, çıkışta arkadaşına “ben ilim değil maneviyat arıyorum” demiştir. Sonrasında Abdurrahman Şeref Güzelyazıcı ile görüşmüş ama yine arkadaşına “ben tasavvufun ilmini değil, kendisini arıyorum. Ruhuma gıda olacak şeyi bulmak istiyorum” demiştir (IŞIK, 2023, s. 108). Arkadaşı Sırrı, Aziz Efendi ile görüşerek ona, Fransa’da felsefe tahsili, Sorbonne’da doktora yapmış, son derece titiz bir öğretmen arkadaşını getirmek istediğini söyler. Aziz Efendi’nin “Kafiri getir bana, kibirliyi getirme!” demesi üzerine Sırrı, arkadaşının kibirli olmadığını söyler ve bunun üzerine “Öyleyse getir” cevabını alır (IŞIK, 2023, s. 109). Yapılan konuşma ve sohbetlerden sonra Nurettin Topçu, Abdülaziz Bekkine Efendi’ye intisap eder. Nurettin Topçu’nun tasavvufa bakışını ve onu ele alış tarzını İsmail Kara, *Şeyh Efendinin Rüyasındaki Türkiye* adlı eserinde şöyle aktarmaktadır: “Ona göre İslam düşüncesinin ve Müslümanca yaşama/algılama tarzının vardığı en üst ve geniş nokta tasavvufla ete kemiğe bürünmüştür. Onu dışlamak, kuru bir iskelete razı olmak

anlamına gelir” (KARA, 2021b, ss. 205–206). Topçu’nun tasavvufla yakından ilgilenmesi, onun fikri hayatındaki önemli dönüm noktalarından biri olur.

Paris’te öğrenim gören Türk öğrencilerin tahsil hayatını takip etmekle görevli bir müfettiş, Nurettin Topçu’yu da yakından takip ediyordu. Müfettiş, Vatikan’da şark dilleri hocalığı yapan kayınbiraderi Paul Molla’ya Nurettin Topçu’nun başarılarından söz eder, bu ikiliyi Paris’te tanıştırır. Paul Molla ile Nurettin Topçu, aralarındaki yaş farkına rağmen arkadaş olurlar ve mektuplaşmaya başlarlar. Molla ilk mektuplarından birinde Nurettin Topçu’yu İtalya’ya davet etmiştir. 1929 yılının yaz tatilinde Nurettin Topçu bu davete icabet ederek İtalya’ya gider. Molla, İzmir’e yerleşen Girit göçmeni bir ailenin tek erkek çocuğudur ve asıl ismi Mehmet’tir. Zeki ve çalışkan bir öğrenci olan Mehmet Molla, medrese tahsilini yeterli bulmaz, lise tahsili de yapar, yüksek tahsil bursu ile Fransa’ya hukuk okumaya gider. Ancak hukuk eğitimini çekici bulmayarak felsefeye merak sarar. Özellikle din felsefesi üzerinde derinleşir ve din değiştirerek Hristiyan olur ve Paul adını alır. Vatikan’da şark dilleri okulunda başta Arap Dili ve Edebiyatı olmak üzere İslami ilimleri okutur. Nurettin Topçu, Vatikan’da din değiştirerek kardinalliğin eşiğine gelen Paul Molla tarafından dostça karşılanır, sıcak bir ilgi görür. Çeşitli konularda yapılan uzun bir sohbetin ardından akşama doğru vedalaşıp Paris’e döner ve şükranlarını belirtmek için hemen bir mektup yazar. Nurettin Topçu’nun yazdığı mektuplara karşılık Molla yazdığı oldukça uzun mektuplara cevap verir. Bu mektuplarında Molla, Nurettin Topçu’ya Blondel’in sohbetlerine devam etmesini, Emile Boutroux’un *Çağdaş Felsefede İlim ve Din* adlı eserini, ayrıca Bergson’un bütün kitaplarını okumasını (IŞIK, 2023, s. 61) tavsiye ederek doktora konusunda ona destek oluyor ve yaptığı çalışmalar hakkında kendisini bilgilendirmesini istiyordu. Topçu, gerekli kaynakları taradığını, yeterince malzeme toplayarak bunları temize çekmeye başladığını, yazdığı bir mektupla Molla’ya bildirir.

Nurettin Topçu’nun Paris günleri fakülte, kütüphane ve konferans salonları arasında geçiyordu. Topçu Paris’te bulunduğu süre içinde genel felsefe ve mantık dışında sanat tarihi, psikoloji, estetik, sosyoloji ve ahlak alanlarında eğitimlerini tamamlayarak sertifikaları almış, sıra asıl hedefi olan Sorbonne’da devlet doktorası yapmaya gelmişti. Fransa’da devlet doktorasından başka birçok yabancı öğrencinin kolaylığından dolayı tercih ettiği sıradan bir doktora türü daha olmasına rağmen

Nurettin Topçu, mezun olur olmaz ciddi düzeyde zor olan ve çok çalışılması gereken devlet doktorasına başvurusunu yapar ve kaydını yaptırır.

Nurettin Topçu, hazırlayacağı tezin adını “Uysallık ve İsyân” anlamına gelen “Conformisme et Revolte” olarak belirlemiş ve tezinin asıl amacını, kötülüklerin bertaraf edilmesi için gösterilmesi gereken çabalar, yani “nehy-i anil münker” olarak ifade etmektedir (IŞIK, 2023, ss. 62–63). Nurettin Topçu’yu böyle bir tez hazırlamaya zorlayan en önemli neden olarak toplumsal hayatta gördüğü ahlaki çöküntüyü gösterebiliriz. Topçu tarafından hazırlanmış olan bu tez, hem konu seçimindeki orijinallik hem de içeriğindeki zenginlik bakımından yeterli bulunur ve jüri tarafından oybirliği ile kabul edilerek yılın en başarılı tezi seçilir (IŞIK, 2023, s. 69). Üniversitenin geleneklerine göre birinci gelene nasıl bir ödül istediği sorulmuştur. Nurettin Topçu, “gönderdeki Türk bayrağının akşama kadar orada kalmasını istiyorum” diye cevaplayarak milletine karşı duyduğu sevgiyi ve milliyetçiliğini ortaya koymuştur. Nurettin Topçu, böylece Sorbonne Üniversitesinde Türkçe adıyla *İsyân Ahlakı* olan “Conformisme et Revolte” adlı doktora çalışmasını yapan ilk Türk öğrenci ve ahlak felsefesi çalışan ilk kişi olmuştur (KARA, 2021, s. 26).

Özetle Paris’te Nurettin Topçu’nun fikir dünyasını etkileyen üç ismin öne çıktığını görürüz. Bunlar; Vahdet-i Vücut ve Hallac-ı Mansur hakkında çalışmalar yapan Louis Massignon, Hareket felsefesinin kurucusu ve Nurettin Topçu’nun doktora hocası Maurice Blondel, felsefe ile mistisizm arasındaki ilişkiyi derin bir şekilde inceleyen ve ahlak konusunda çalışmaları bulunan Bergson’dur (IŞIK, 2023, s. 45; AYDOĞAN, 2021, s. 16).

Nurettin Topçu, İstanbul’a gelir gelmez hemen öğretmenlik için Millî Eğitim Bakanlığına başvuruda bulunur. Burslu okuması ve sekiz yıllık zorunlu hizmet nedeniyle herhangi bir zorlukla karşılaşmadan Galatasaray Lisesine felsefe grubu öğretmeni olarak atanır. Okul müdürü tarafından sınıf geçirilmesi istenen öğrencilerden üçü bütünlemeye kalınca hatırlı veliler boş durmaz. Millî Eğitim Bakanına yapılan baskılar ve okul müdürü tarafından yazılan olumsuz rapor sonucunda Nurettin Topçu, İzmir Atatürk Lisesine sürgün edilir. İzmir, Nurettin Topçu’nun felsefesini oluşturduğu ve Hareket dergisini çıkardığı yer olarak hafızalarda yer alacaktır (AYDOĞAN, 2021, s. 13). İstanbul’da basılan Hareket

Dergisi'nin ilk sayısı 1939 yılında çıkmıştır. Hareket dergisinin dördüncü sayısında Nizam Ahmet müstear adıyla yazılan Çalgıcılar isimli yazının, Cumhuriyeti kuran kadroları eleştirdiği gerekçesiyle Nurettin Topçu hakkında soruşturma açılır, okul müdürünün hemen başka bir yere nakil zarureti vardır şeklindeki raporu ile ortaokul tahsilini yaptığı İstanbul Vefa Lisesine tayini yapılır (KARA, 2021, ss. 31-32).

Nurettin Topçu, İstanbul Vefa Lisesinde dört yıl çalıştıktan sonra yine bilinmeyen bir nedenle Denizli İsmet İnönü Lisesine sürgün edilir. Denizli'de bir yıl çalıştıktan sonra ise lise tahsilini yaptığı İstanbul Erkek Lisesine tayin edilir. 1946-1955 yılları arası Vefa Lisesinde görev yaptıktan sonra Haydarpaşa lisesinde bir yıl öğretmenlik yapar. Son görev yeri ise 1956 yılından emekli olduğu 1974 yılına kadar 18 yıl çalışacağı İstanbul Erkek Lisesidir. Nurettin Topçu 1934 yılında başladığı öğretmenlik mesleğini tam 40 yıl büyük bir istek ve zevkle yapmıştır.

1.2. Eserleri

1.2.1. Kitapları

Nurettin Topçu'nun, Dergah Yayınları tarafından külliyat halinde yayınlanan 21 kitabından *İsyan Ahlakı* (Doktora tezi), *Bergson* (Doçentlik tezi), roman olarak yazılmış *Reha*, P. Foulquie'den tercüme edilen *Varoluş Felsefesi* (AYDOĞAN, 2021, s. 18; KARA, 2021, s. 58), ders kitabı olarak hazırlanan *Felsefe, Sosyoloji, Psikoloji, Mantık ve Ahlak* dışındaki kitapları çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanmış yazı ve makalelerden derlenerek hazırlanmış eserlerdir (AYDIN, 2019, s. 53; KARAMAN, 2019, s. 32; KOÇ, 2021, ss. 25–26; PINARCIK, 2019, s. 5).

1.2.1.1. İsyan Ahlakı

Sorbonne Üniversitesinde 1934 yılında tamamlamış olduğu doktora tezidir. Fransızca ismi *Conformisme et Revolte*'dir. Henüz soyadı kanunu çıkmadığı için eser Nurettin Ahmet ismiyle önce Fransızca olarak Paris'te basılmış (TOPÇU, 2002, s. 15), 1990 yılında Kültür Bakanlığı tarafından tıpkı basımı yapılmıştır (KARA, 2021, s. 54). Mustafa Kök ve Musa Doğan tarafından tercüme edilerek 1995 yılında Dergâh yayınları tarafından *İsyan Ahlakı* ismiyle basılmıştır (KARAMAN, 2019, s. 16). İçerik bakımından zengin altyapıya sahip ve “yeni bir ahlak felsefesi” kurma iddiası taşıyan

eser, ahlak felsefesi üzerine yazılmış bir felsefî deneme özelliği taşımaktadır (GÖRGÜN, 2012, s. 11). Kök, kitapla ilgili şunu vurgular:

İsyan Ahlâkı, sorumluluk idealini merkeze alarak, insanın bireysel tabiatından doğan hazcılığına (hedonizme), toplumsal tabiatının sonucu boyun eğdiği sosyal realizmine (sosyolojizme), bireyin her çeşit otoriteyi reddeden anarşizmine,

Rousseau'nun sonuçsuz kalan kalp ahlâkıyla Schopenhauer'ın yoklukta biten iradeciliğine baş kaldırarak, "Allah'ın insanda isyanı" kavramında özünü bulan, bir ahlâk felsefesidir (KÖK, 2016, s. 40).

Kitap altı kısım on altı bölümden oluşmaktadır. Birinci kısımda Hürriyet problemi Spinoza ve Bergson'a göre ele alınmış ve bu düşünürlerin görüşlerinin tenkidi yapılmıştır. İkinci kısımda haz, dayanışma ve hakimiyet açısından insanın esirliği ele alınmıştır. Üçüncü kısımda sorumluluk ideali penceresinden sorumluluk şuurunun tahlili yapılmıştır. Dördüncü kısımda inancı hazırlayan bilgi şekilleri ile taklit ve inanç konusu işlenmiştir. Beşinci kısımda estetik iman ve dini imanın meydana getirdiği mistik iman konusu incelenmiştir. Son kısımda ise Stirner'in anarşizminden bahsedilmiştir.

Bu kitap Nurettin Topçu'nun ahlak felsefesini oluşturur ve "toplumun ahlaki sorunlarını temelden yapılandırarak yeni bir ahlak felsefesi oluşturma çabasıdır" (ÖZTÜRK, 2019, s. 4). Ayrıca bu kitap, "sadece bir ahlak felsefesi çalışması olmayıp aynı zaman da ahlak eksenini etrafında yapılmış bir din, toplum ve estetik felsefesidir" (GÖRGÜN, 2012, s. 12).

Toplumunu içten içe kemiren fenalıkların önlenmesi, ahlaksızlığın önünün kesilmesi, tazimattan bu yana milli ve manevi değerlere karşı takınılan inkarcı ve düşmanca tavırlar, Nurettin Topçu'nun zihin dünyasını uzun süre meşgul etmiş ve doktora tezi olarak bu konuyu çalışmaya karar vermiştir.

1.2.1.2. Yarınki Türkiye

İlk olarak 1961 yılında yayınlanmıştır. Anadoluculuk anlayışı ekseninde Yarınki Türkiye'nin nasıl olması gerektiği, onu kurarken sabırla ve azimle neler yapmak gerektiği üzerine temellenmektedir (D. AYDIN, 2019, s. 57). Bu eser,

“Anadolu’nun toprağından kaynakayan bir kan, cemaat için harcanan emek, bin yıllık bir tarih, otoriteli bir devlet ve edebi olduğuna inanmış bir ruh temelinde kurulacak ve ilk işi insan yetişmek olan Yarınki Türkiye’yi konu edinmektedir” (KARAMAN, 2019, s. 37).

Nurettin Topçu yarınki Türkiye’yi kuracak olanları ve yapacakları işi şöyle tarif etmektedir: “Yaşama zevkini bırakıp yaşatma aşkına gönül veren, sabır ve azimle gösteriş yapmadan çalışan ruh cephesinin maden işçileridir. Bu ruh amelelerinin ilk ve esaslı işi insan yetiştirmektir” (TOPÇU, 1997, s. 14).

Eser Nurettin Topçu’nun makalelerinin yer aldığı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde hareket felsefesi, iş ahlakı, cemiyet ruhu, benliğimiz, milliyetçiliğimizin esasları, Avrupa vb. makaleler yer almaktadır. İkinci bölümde ise asrımızın hareket adamları, mesuliyet hareketi, içtimai sınıflar, neslimizin tarihi, mukaddes kurbanlar, bahtiyar belde, başşehir gibi başlıklar taşıyan makalelere yer verilmiştir.

Bu eser Nurettin Topçu’nun Anadoluçuluk düşüncesi etrafında olmasını arzu ettiği toplumsal hayata yönelik fikir ve düşüncelerini bize sunmaktadır.

1.2.1.3. Ahlak Nizamı

Nurettin Topçu, bu kitabında “içinde bulunduğu toplum için gerekli olan ahlâk nizamını açıklar ve bu nizamın İslâm ahlâkına dayanan bir cemiyet düzeni olduğundan, bunun da ancak iman ve iktidarla kurulabileceğinden bahsetmektedir” (PINARCIK, 2019, s. 6). Nurettin Topçu’nun oluşturmak istediğı ahlak nizamının temelini İslam ve birey oluşturur (AYDIN, 2019, s. 34). Toplumsal hayatta karşılaşılan bireysel ve toplumsal sorunları tespit edip bunların çözümüne yönelik görüşlerinden meydana gelen bir kitaptır.

Kitap dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ahlak nizamı, aradığımız nizam, yeni nizamın ana hatları, üniversite, din hayatı, iş hayatı vb. konulardan bahseden makaleler yer almaktadır. İkinci bölümde Türk İslam harikası, milliyetçilik, Anadolu kültürü ve sosyalizm, sosyalist cemiyet nizamı, ne için sosyalizm, sosyalizme karşı koyan kuvvetler, kapitalizmin dünyası gibi daha çok sosyalizm üzerinde durduğu makaleler vardır. Üçüncü bölümde insan ve Yahudiler, para ve Yahudi, İslam davası

ve Yahudilik, Amerikan vahşeti isimli makaleler yer almaktadır. Son bölümde ise ağırlıklı olarak komünizm üzerinde durulmuş ve onun eleştirisini yapmıştır (KARAMAN, 2019, s. 36).

1.2.1.4. Türkiye'nin Maarif Davası

Öğretmenlik mesleğini bir ibadet, sınıf ortamını bir ibadethane olarak gören ve 40 yıl aşkla öğretmenlik yapan Nurettin Topçu için en fazla önem verilmesi gereken konu, eğitimidir. Kitap Nurettin Topçu'nun mektep, muallim, muallimin mesuliyetleri, maarif davamız, ilköğretim, ortaöğretim, üniversite gibi konularda yazmış olduğu makalelerden meydana gelmektedir. Topçu'nun 40 yıl boyunca emek verdiği ve "ömrünü adadığı, ibadet aşkıyla adım attığı mektebi anlattığı, kültürümüze özgü eğitim sisteminin esas unsurlarına vurgu yaptığı" (KOÇ, 2021, s. 27), bu konudaki fikir ve düşüncelerini dile getirdiği yazı ve makalelerden oluşan bir eseridir. Topçu bu eserinde, eğitim sisteminin milli olmaktan çıktığına dikkat çekerek üniversitelerin yetersiz kaldığını, öğretmene ve öğrenciye verilen değer giderek azaldığını vurguluyor" (D. AYDIN, 2019, s. 56). Topçu'nun bu kitabı "felsefe tezlerinden sonra en sistematik ve kategorik kitaplardan biridir" (KARAMAN, 2019, s. 36; PINARCIK, 2019, s. 6).

Eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde beklenen gençlik, millet maarifi ve Türk maarifi makalelerinden oluşmaktadır. İkinci bölümü mektep, muallim ve muallimin mesuliyetleri adlı makaleler oluşturmuştur. Üçüncü bölüm ise maarif davamız, ilköğretim, ilkokullarda ahlak eğitimi, orta öğretim, liselerde din dersleri, üniversiteler, din eğitimi vb. konulara ilave olarak beklediği gençlikle ilgili sözlerinin yer aldığı makale ile sona ermektedir.

Topçu bu eserinde arzuladığı ve hedeflediği bir eğitim sistemini ortaya çıkaracak gençleri geleceğin tohumu olarak görür ve İslam'ın ilk devir gençlerini örnek göstererek, gençlerden onlar gibi hareket etmelerini ister. Maziden gelen sağlam temeller üzerinde, içinde yaşanan zamanın bilimsel ve teknik gelişmelerini takip ederek kendi kültürümüze özgü yerli ve milli bir eğitim sisteminin ortaya çıkmasını arzulamaktadır.

1.2.1.5. Var Olmak

Eser, Nurettin Topçu'nun çeşitli dergilerde yayınlamış olan makalelerinden oluşmakta, “Düşünceler” ve “Duyuşlar” adlı iki bölümden meydana gelmektedir. Topçu eserinin “Düşünceler” bölümüne “Var olmak, düşünmek ve hareket etmektir” diye başlamakta, düşüncenin hangi basamaklardan oluştuğundan bahsetmekte, hakikat çeşitlerinin ne olduğunu söylemektedir. “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” ayetinden yola çıkarak bilmenin ne demek olduğunu araştırmış, gerçeği bilmenin peşine düşmüştür. İkinci bölüm olan “Duyuşlar” da ise sanatkâr, cemiyeti yoğuracak ruh, hakikate giden yol, çile, gözyaşı, rahmet ve ilahi neşve gibi makaleler yer vermiştir.

Nurettin Topçu, bu kitabında bir insanın varlığından söz edebilmenin, o insanın var olma nedenini kavraması ve düşünerek harekete geçmesi ile mümkün olabileceğini belirtmektedir (PINARCIK, 2019, p. 7). Topçu, insanın üç şey için yaratıldığını söylüyor; “Hakikat, Hayır ve Güzellik. Tevazu, Kanaat ve Ölüm mutluluğun sırrıdır” (AYDIN, 2019, p. 57).

1.2.1.6. İslam ve İnsan / Mevlana ve Tasavvuf

Topçu, *İslam ve İnsan* adlı eserine insanı tarif ile başlar ve insanın sahip olduğu his, akıl, ilham gibi özelliklerden bahseder. Ülkemiz ve İslam dünyasındaki din anlayışından, dindarlıktan, batı dünyası karşısında duymuş olduğu aşağılık duygusu ve geri kalmışlıktan kurtulmanın yollarını dile getirmekte, dinin gayesinden ve din adamlarının yerine getirmesi gereken görevlerden bahsetmekte, Müslümanların peygamber ve veliler gibi yüksek İslam ahlakına sahip olması gerektiğini ifade etmektedir.

Nurettin Topçu *İslam ve İnsan* adlı eserinde İslam dünyasının yaşadığı çöküntü ve parçalanmışlığı, Müslümanlar arasında ruh birliği olmadığını, İslam'ın gerçek ruhundan uzaklaştıklarını ve İslam dininin öncelikle ruhta yaşanması gerektiğini Kâbe örneğiyle açıklar (D. AYDIN, 2019, p. 57). Bu durumun sebebini ise İslam'ın temeli ve Kur'an'ın özü olan ahlakın kaybedilmesi olarak ifade etmektedir. İslam ve insan, insan ve kâinat, Müslümanlık, İslam dünyasının uyanışı, toplumda din adamının görevi, din terbiyesi, dinde reform vb. makaleler ile konu aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Mevlâna ve Tasavvuf adlı eserinde kültürümüzde önemli bir yeri olan ve kültürümüzün çıkış noktası olarak kabul ettiği Mevlana'yı tanıtmaya çalışmaktadır. Nurettin Topçu'ya göre Mevlâna, din öğretiminde, ahlak dersinde ve çocuk terbiyesinde kültürümüzün en sağlam temellerinden birisidir. *Mevlâna ve Tasavvuf* adlı eserde, Mevlâna ve Yunus Emre ve tasavvuf ile ilgili makaleler yer almaktadır. Bu eserde, Topçu'nun hayatının önemli bir bölümünde etkili olan tasavvufa nasıl baktığı, tasavvufun din ve dünya görüşünde, kendi kişilik özelliklerinde nasıl yansıma bulduğuna dair izlere ulaşmak mümkündür.

1.2.1.7. İradenin Davası / Devlet ve Demokrasi

Nurettin Topçu bu eserinde irade konusunu ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Ona göre insan iradesi ile değer kazanmaktadır. İradeyi “*dış dünyaya karşı koyduğumuz içsel bir kuvvet*” (TOPÇU, 1998b, s. 17) olarak tanımlamakta ve “*zamanımızın meselesi ne teknik ne atom ne de siyaset meselesidir. Zamanımızın meselesi irade meselesidir*” (TOPÇU, 1998b, s. 15) diyerek konunun önemini vurgulamaktadır. İnsanın seçme özgürlüğünü ifade eden iradeyi Topçu, insanda irade, millette irade, devlette irade, dinde irade gibi başlıklar halinde ele almaktadır. Ona göre “*gayesine ulaşabilen gerçek ve tam irade, fertten başlayan, aile ile devleti yani otoriteyi isteyen, millet, ev ve insanlık basamaklarından da geçerek Allah'a ulaştırılan iradedir*” (KARAMAN, 2019, s. 39).

İnsanlığın sorunlarını insana ne olduğunu hatırlatacak çapta izah ve tarif ederek peygamberi soluğa ve söze yeniden hayat ve hayatiyet kazandırma kaygısı güden bir eserdir (KARAMAN, 2019, s. 39).

İradenin Davası kitabı insanda irade, millette irade, devlette irade, sanatta irade, dinde irade, aklın saltanatı, hakikat dini, mabet ve tabiat gibi irade çeşitlerinin ele alındığı makalelerden oluşmaktadır.

Her ferdin cemiyet düzeninde kendine ayrılan işi yapması medeni cemiyetimizin karakteristiği iken devlet idaresinde işler bölünmez. Siyaset işini herkes yapar, her fert mebus, başkan olabilir. Devleti idare edecekleri işbaşına getiren ise en alt tabakanın takdir ve iradesidir. Toplumda oy çoğunluğunu temsil eden alt tabaka yani halk, sadece demokrasi idaresinde işlere hakimdir. Nurettin Topçu'ya göre en iyi

devlet idaresi, hareketlerinde mesuliyet duyan büyük ruhların işbaşında olduğu ve bu değerlerin hareketlerini engelleyecek yıkıcı kuvvetleri önlemeye kabiliyetli idaredir (TOPÇU, 1998b, s. 114).

Devlet ve Demokrasi adlı eserinde ise Topçu'nun eleştiriye uğrayan görüşlerinden biri olan demokrasi anlayışı ele alınmaktadır. Yazıları incelendiğinde Topçu'nun demokrasi anlayışında değişimler olduğu gözlenmektedir. Bazı yazılarında demokrasiye halkın tepkisini gösterebildiği bir yönetim şekli olarak olumlu bakarken bazı yazılarında ise demokrasiyi, menfaatlerin harekete geçirdiği zümrelerin iradesi şeklinde eleştirdiği görülmektedir. Ayrıca milli devlet, devlet iradesi, devlette kudret ve mesuliyet, serbest iktisat nizamı, toprak reformu gibi devlet yönetiminde önemli yer tutan konuların ele alındığı makaleler de kitapta yer almaktadır.

1.2.1.8. Bergson

Bu eser, Nurettin Topçu'nun, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Hilmi Ziya Ülken kürsüsünde hazırlamış olduğu doçentlik tezidir. “Sezginin Değeri” adıyla hazırlanan tez, *Bergson* adıyla kitap halinde yayımlanmıştır (KARAMAN, 2019, s. 38). Topçu, hazırlamış olduğu bu teziyle doçentlik unvanını almasına rağmen, üniversitede kendisi için kadro açılmamış ve üniversiteye alınmamıştır. (KARA, 2021, s. 34).

Nurettin Topçu'nun Paris yıllarında etkisinde kaldığı ve hayranlık duyduğu filozoflardan birisi de Bergson'dur. Bergson, felsefe ile mistisizm arasında derin ilişki kuran düşünürlerden birisidir. “Pozitivizme karşı yaptığı sert eleştiriler, aklın sezgiyle tamamlanacağı fikri, dinin ve ahlakın kökeni, metafiziğine verdiği önem” (AYDOĞAN, 2021, s. 16) gibi Bergson tarafından savunulan görüşler Nurettin Topçu'yu etkilemiştir. Topçu, hayranlık duyduğu Bergson ile tanışmayı ve görüşmeyi çok istiyordu. İnzivaya çekilmiş olan Bergson'un, ahlak konusunda önemli bir eser üzerinde çalıştığı kulaktan kulağa konuşuluyordu. Topçu, Bergson'u College de France'da bulunan dostlarına yaptığı ani ziyarette yakından görebilmiştir. Bergson, uzun süredir üzerinde çalıştığı ve *Ahlak ile Dinin İki Kaynağı* adıyla yayınladığı eserini bu ziyarette açıklamıştır (IŞIK, 2023, ss. 44–45).

Topçu'nun bu eseri üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Bergson'un felsefesi, düşüncesinin çevresi, eserleri ve felsefe anlayışı hakkında bilgiler verilmektedir. İkinci bölümde, sezginin ne olduğu, hangi anlamlara geldiği, Bergson'un sezgiciliği nasıl ele aldığı ve onun sezgicilikle görüşlerine hangi eleştirilerin yöneltildiği üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise realitelerin sezgisi konusu ele alınmakta, sanatta sezgi, sezgi ahlakı ve sezgi ve din ilişkisine odaklanılmaktadır.

1.2.1.9. Kültür ve Medeniyet

Topçu'nun Türk kültür ve medeniyeti ile alakalı çeşitli dergilerde yayınladığı makale ve konferanslarının bir araya getirilmesiyle oluşmuş bir eserdir. Memleketin en önemli meselesinin medeniyet olduğundan bahsetmekte, Türk kültür ve medeniyetinin nasıl yıkıldığı, kültür ve medeniyetimizi yıkan batılılaşma fikrinin nasıl tezahür ettiği ile kültür ve medeniyetimizi ayakta tutmak için nelere ihtiyaç duyduğumuzun (KARAMAN, 2019, s. 40) açıklandığı bir eserdir. Medeniyet konusunda batıyı savunanlarla, karşı çıkanlar arasında yaşanan bir çatışmadan bahsedilmektedir. Topçu çatışan tarafların yaptığı yanlışı şu şekilde ifade etmektedir: *“Batının şekillerini gümrükten mal kaçırır gibi memleketimize sokaclarla sakalda ve sarıkta keramet bulanlar kıyasıyla birbiriyle çatıştılar. Her iki tarafın gafil olduğu şey, kendi milli kültürümüzü yoğurmanın lüzumlu oluşudur”*(TOPÇU, 1998c, s. 11).

Kültür ve Medeniyet, Topçu'nun kültür ve medeniyetimiz hakkında dile getirdiği görüş ve düşüncelerinin bir araya toplandığı eseridir. Avrupa'nın etkisinde kalan ve olumsuz yönden etkilenen kültür ve medeniyetimizin nasıl kurtulacağı ile ilgili çareler dile getirilmektedir. Topçu bu eserinde “maddi ve manevi kalkınmanın, metafiziğin, kültür ve tekniğin ve topyekûn mücadelenin önemi üzerinde durmakta, milli bir kültürü yeniden inşa etmenin” (ÖZTÜRK, 2019, p. 5) çabasını vermektedir. Nurettin Topçu bu eserinde, kültürü bir milletin bütün fertlerinin sahip olduğu, tarihi içinde meydana getirdiği değer hükümleri olarak tanımlar ve bu değer hükümlerinin ilim, felsefe, sanat ve din tarafından yaşatıldığını ve her milletin bunların her birine kendi irade ve karakterini verdiğini belirtir (GÖRGÜN, 2012, s. 15; PINARCIK, 2019, s. 10).

Kitap iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kültür ve teknik, garbın ilim zihniyeti ve ahlak görüşü, manevi kalkınma, manevi kayıplarımız, dilimizin dolmayan çilesi vb. makaleler yer almaktadır. İkinci bölümde ise kendini bulmak, ruh dünyası, hayatın değeri, toprak ve demir, büyük sanayi, zulüm ve düşman, insanlığın kurtuluşu gibi makalelere yer verilmiştir.

1.2.1.10. Mehmet Akif

Bu eserde Mehmet Akif'in şahsiyeti, sanatı, idealizmi, milliyetçiliği, inkılapçılığı, din ve mistisizm anlayışından bahsedilmiş, safahat felsefesinin ne olduğu açıklanmış, hürriyet anlayışı ve isyanı hakkında bilgiler verilmiştir. Nurettin Topçu'daki Mehmet Akif sevgisi, öğretmeni Nafiz Bey'in etkisiyle başlamıştır. Topçu, ilkokuldan itibaren derin bir sevgi beslediği ve hayranlık duyduğu Mehmet Akif'in, zamanında hakkıyla anlaşılmayan ve eseriyle hayatını birleştiren büyük bir adam olduğunu söyler. Onun sahip olduğu üç vasfı şöyle tarif etmiştir: *“Büyük adam eseriyle hayatını birleştiren adamdır. Bütün ömründe aynı kanaatin, aynı imanın sahibi olan adamdır. Büyük adamların bir başka vasfı münzevi oluşlarıdır. Onlar kalabalığın içinde yalnız yaşarlar. Büyük adamlar, devlet ve ikbal mevkilerinden uzak dururlar”* (TOPÇU, 1998d, ss. 15–16). Topçu'ya göre Mehmet Akif muvazeneli karakter sahibi ve sağlam ruhlu bir insandır. Bu durumu şu şekilde dile getirmiştir: *“Devirlere, zaruretlere, cemiyetlere göre değişmez, muhitine uymaz; muhiti kendine uydurur, uydurmazsa çarpışır. Cemiyetten daha kuvvetlidir, cemiyeti sürükleyicidir. Bu insanlar, muvazeneli karakter sahibi ve sağlam ruhludur”* (TOPÇU, 1998d, s. 15).

Topçu, Akif'in inzivasını halk içinde yaşadığını, çilesini cemaat içinde doldurduğunu (TOPÇU, 1998d, s. 16) ifade eder. Ona göre Mehmet Akif, gerçek dindarlık, vatanseverlik ve insanlık kavramlarının kendinde birleştiği gönül dünyamızın büyük şahsiyetlerinden biridir. Topçu'ya göre bir İslam idealisti olan Akif'in, milliyetçiliğini dindarlığından, dindarlığını milliyetçiliğinden ayırmak mümkün değildir. Akif ömrü boyunca “Asım'ın nesli” idealini gerçekleştirmek için çaba harcamıştır. Bu eserinde Topçu, “Mehmet Akif'i şahsiyetinden sanatına, idealizmine, milliyetçiliğinden hürriyet anlayışına ve isyanına kadar farklı yönleriyle ele almıştır” (KARAMAN, 2019, s. 35).

1.2.1.11. Büyük Fetih

Büyük Fetih kitabı hacim yönünden ince olmasına rağmen Topçu'nun önemli eserlerinden biridir. Kitap İstanbul'un fethini anmak için Milliyetçiler derneğinde düzenlenen programlarda yapılan konuşmalardan oluşmaktadır. Fatih, Nurettin Topçu tarafından “*ecdadından ilim ve ilham alarak hazırladığı milliyetçilik davasının*” (TOPÇU, 1998a, s. 12) lideri olarak tanıtılmakta ve İstanbul'un fethi ile milliyetçiliğimizin bayrağının Ayasofya'ya çekildiğinden bahsedilmektedir. Topçu, “fethi ve fatihi akıl/gönül ekseninde ele almakta, asıl fethin kalelerin değil gönüllerin fethi” (KOÇ, 2021, s. 26) olduğundan bahsetmektedir. Bu kitapta fetih ve fatihten bahseden yazılar incelendiğinde Nurettin Topçu'nun Fatih Sultan Mehmet'e karşı derin bir hayranlık duyduğu ve büyük bir sevgi beslediği görülecektir.

Topçu'nun dediği gibi fethin birçok şekli vardır. “Cengiz Han ve Hülagü gibi kılıç ve şiddeti kullanarak hırsıyla yapılan fetihler; Mevlâna, Yunus ve Akif gibi aşkın kuvvetle Allah'a yükselmek için yapılan kalbin mistik fetihleri; Fatih'in yaptığı gibi Hakka götürücü vasıtaları arayarak ebediliğin eşğine götüren fetihler...” (TOPÇU, 1998a, s. 20). Topçu'nun bu eserinde Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul fethi konu edinilmekte, Alparslan'dan Fatih'e kadar Anadolu'da meydana gelen büyük inkılap işlenmekte, Rönesans yapıcı padişahların inkılapları ele alınmakta ve geçmişteki kahramanlarımız günümüze taşınmaktadır (KARAMAN, 2019, s. 37).

Topçu bu eserinde fethin iki cephesi bulunduğunu söyler. Bunlardan birincisi maddeden ibaret olan toprağın ve servetin fethi; ikincisi ise ruhun fethidir. Maddeden ibaret olan fetih, ruhun fethine giden bir vasıta olduğu zaman değerlidir ve peygamberin müjdesine layık olur (TOPÇU, 1998a, s. 33). Kitapta Fatih'in büyük mirası, ebedî fetih, büyük atamız Fatih, iki fetih, fethin felsefesi, Fatih ve biz, fatihler ve zalimler, mazimizi unutmayacağız gibi makaleler yer almaktadır.

1.2.1.12. Varoluş Felsefesi / Hareket Felsefesi

Eserin birinci bölümünde yer alan Varoluş felsefesi, Paul Foulquiere'den yapılan serbest tercüme-uyarlamalardan oluşmaktadır (TOPÇU, 1999b, s. 8). Topçu bu eserde, özcü felsefenin teolojik ve kavramcı özcülük diye iki kısma ayrıldığından bahseder. Teolojik özcülükte Eflatun ve Saint Augustin'in özcülüğü, kavramcı

özcülükte ise Aristo ve Saint Thomas'ın kavramcılığı hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca varoluş felsefesi ile dünya, insan, Allah ve varlık kavramalarından bahsedilir.

Eserin ikinci bölümünde Topçu'nun düşüncelerinin temelini oluşturan ve etkisini hayatının her alanında gördüğümüz Blondel tarafından kurulan Hareket felsefesi anlatılmaktadır. Hareket felsefesinin kurucusu olarak gösterilen Fransız filozof Maurice Blondel'in *Action* adlı eserinin özetinin açıklanması vardır (BİLGİN, 2018, s. 31). Topçu yurda döndükten sonra çıkardığı dergiye Blondel'den esinlenerek Hareket adını koymuştur. Hareket felsefesini Blondel'in "*Hareket, insanla Allah'ın bir terkididir; ne yalnız Allah ne de yalnız insan onu değiştiremez, meydana getiremez, yok edemez*" (TOPÇU, 1999b, s. 55) diye açıklamaktadır.

1.2.1.13. Millet Mistikleri

Bu kitap Nurettin Topçu'nun yakından tanıdığı, ahlakına, kahramanlığına, ilim ve millet aşkına ve mücadelesine büyük değer verdiği insanlar için ölümlerinin ardından yazılmış hisli ve edebi yazılardan oluşmaktadır. Bu yazılar Topçu tarafından "*ruh dünyamızın fatihleri*" (TOPÇU, 2022c, s. 82) olarak kabul edilen, "beşeriyete ışık tutacağına inandığı din, kültür ve ahlaki değerlerimizle yoğrulan" (ÖZTÜRK, 2019, s. 5), "kurtuluş savaşı öncesi, savaş esnasında ve ilk mecliste kahramanca mücadele eden" (KOÇ, 2021, s. 26) Hüseyin Avni Ulaş ve Selahaddin Köseoğlu gibi milletvekilliği yapmış olanların, Anadolu'nun boynu büyük çocuklarına cesaret vermek için bir ömür harcayan Remzi Oğuz Arık'ın, sözünde durmanın namus demek olduğunu hayatı boyunca bütün hareketlerinde ortaya koyan Rahmi Eray'ın, imanlı bir nesil yetiştirmek için mücadele eden ve imam hatip okullarının açılmasında büyük emeği olan Celal hocanın (Celalettin Öktem), hakkı söylemeyen dillerin ateşle mühürleneceğine inanarak millet mücadelesinin ön saflarında yer alan Ali Fuat Başgil'in fikri ve ahlaki mirasına vurgu mahiyetinde bir ağıt olarak yazılmıştır.

1.2.1.14. Amerikan Mektupları / Düşünen Adam Aranızda

Kitap Nurettin Topçu'nun yayınlanmış eserlerine girmeyen yazılardan oluşmuştur. *Amerikan Mektupları* isimli eser, Ocak 1948-Şubat 1949 tarihleri arasında *Hareket* dergisinde "Amerikan Mektupları" başlığı yayınlanmış 12 imzasız mektup ve

yazıdan meydana gelmiştir (TOPÇU, 2004, s. 5). Üç yıl önce İstanbul'a gelmiş bir Amerikalının, Cim adlı İstanbullu bir arkadaşına, İstanbul'un sosyal hayatı, insan tipleri, insanlar arası ilişkileri, iş dünyası, sokakları ve tarihi binaları, dini hayatı hakkında tenkit edici, zaman zaman içten içe üzüntü duyularak yazılan mektuplardır.

Düşünen Adam Aranızda adlı eser ise, yine imzasız olarak Eylül- Ekim 1964 tarihlerinde "Düşünen adam" dergisinde yayımlanan dört uzun yazıdan oluşmaktadır. "Bir medeniyet ve kültür şehri olarak İstanbul'a düşkün, tabiat sevgisi üst düzeyde bir Türk aydınının, nasıl bir şehir, nasıl bir insan ilişkileri manzumesi ve sosyal hayat arayışı içinde olduğunun izlerini" (TOPÇU, 2004, s. 5) taşıyan yazılar birbirini tamamlayacak şekilde yazılmıştır. Topçu bu eserinde memleketin ahvalini sade bir üslup ve ince bir ironi ile dile getirmektedir (KOÇ, 2021, s. 26).

1.2.2. Ders Kitapları

Nurettin Topçu, Hareket gibi dergilerde düşünce ve fikirlerini yazıya döküp yayınlarken, liselerde okutulmak üzere ders kitapları da hazırlamıştır. 40 yıl öğretmenlik yapan Nurettin Topçu, kendisinin de okuttuğu felsefe grubu derslerine ait beş ders kitabı yazmıştır. Ders kitapları, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ders programı ve ünite muhtevaları değişikliklerine paralel olarak hazırlanmış, dönemin siyaset ve hissiyatına uygun isimlerle basıldığı görülmüştür. Bu bölümde tanıtımını yapacağımız eserler ders kitabı olarak hazırlanmış eserlerdir.

1.2.2.1. Mantık

Mantık kitabının ilk baskısı 1952 yılında, son baskısı 8. baskı olarak 1984 yılında yapılmıştır. Kitap, mantığın bölümleri ve doğuşunun anlatıldığı "Mantık Nedir?" başlığı ile başlamakta, terimler, önermeler, akıl yürütme, kıyas ve matematikte metot kısımlarına yer vermektedir. Kitapta ayrıca matematik ilimleri, matematiğin prensipleri, matematikte ispat, matematiğin değeri gibi konulara yer verilmekte, ilimlerin doğuşu, ilim düşüncüsü, deneysel ilimlerde metot, prensip ve teoriler ile analogi ve tarihte metot konuları işlenmektedir.

Topçu, "zihnin hakikate ulaşmak gayesiyle ne yolda işletilmesi gerektiğini bilmek için onun kendiliğinden nasıl işlediğini bilmek lüzumludur. Mantıkta hakikate ulaşmak gayesi güdülür. Hakikate ulaşmak için zihnin gelişi güzel işlemesi kâfi

değildir. Bunun için birtakım kurallara uyulması zorunludur” (TOPÇU, 2001, s. 10) der. Mantığı ise hakikate ulaşmak için zorunlu olan kaideleri ortaya koyan ilim olarak tanımlamaktadır.

“Doğru düşünmenin kaidelerini ortaya koyan ilim” (TOPÇU, 2001, s. 9) olarak tarif edilen *Mantık* adlı bu eserde mantıkla ilgili terimler, mantıkla psikoloji arasındaki ilişki, akıl yürütme, kıyas, matematik, matematiğin prensipleri, deneysel ilimlerde metot konuları incelenmiştir (GÖRGÜN, 2012, s. 18).

1.2.2.2. Sosyoloji

Nurettin Topçu'nun liselerde ders kitabı olarak okutulması için hazırlamış olduğu eserlerinden biridir. Topçu bu eserinde geçmişten günümüze kadar uzanan topluluk kavramını ele almıştır (D. AYDIN, 2019, s. 58). Kitapta ilkel ve ileri toplumlardaki devlet, dini hayat, aile yapısı, ahlak, sanat ve teknik konular sosyoloji açısından incelenmiştir (GÖRGÜN, 2012, s. 17). Nurettin Topçu cemiyet (toplum) kavramını şöyle tanımlamıştır: “*Aralarında kurumlar halinde organlanmış bağlantılarla karşılıklı yardımlaşma münasebetleri bulunan fertlerin bütünü, teşkilatlanmış insan topluluğudur*” (TOPÇU, 2021, s. 19). Topçu'nun biyografisindeki bazı ayrıntılar onun toplum ve insan sorunlarına ne denli yakın durduğunu, neden fildişi kuleden seslenmeyen bir aydın duruşuna sahip olduğunu gösterir (ALVER, 2008, s. 581).

“Kitap, yazıldığı dönemin sosyolojiye bakışını göstermesi ve dönemin sosyolojik ilgilerini sergilemesi açısından önemlidir. Topçu'nun insan ve toplum sorunları karşısındaki tutumu, modern bilim adamı rolünün çok ötesinde, tümüyle toplum sorunlarıyla hemhal olmuş bir hoca, bir öğretmen, bir fikir adamı rolünü andırmaktadır” (ALVER, 2008, s. 577, 581).

Sosyoloji kitabının ilk baskısı 1952 yılında, son baskısı 14. baskı olarak 1984 yılında yapılmıştır. Kitap 12 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sosyal gerçeklik, fert ve cemiyet, cemiyet nedir, sosyolojide metot gibi konular ele alınmaktadır. İkinci bölümde sosyolojinin bölümleri, morfolojik bakımdan cemiyetlerin gelişimi, ilkel cemiyetler; üçüncü bölümde toprağa yerleşme olayı; dördüncü bölümde toprağa yerleşmiş cemiyetlerin evrimi; beşinci bölümde ilerlemiş

cemiyetler; altıncı bölümde devlet; yedinci bölümde din hayatı; sekizinci bölümde ailenin yapısı; dokuzuncu bölümde sosyoloji bakımından ahlak; onuncu bölümde teknik ve iktisadi faaliyetlerin kazandığı önem; on birinci bölümde medeniyet ve kültür; on ikinci bölümde gerçek hakikat ve değer konularına yer verilmiştir.

1.2.2.3. Felsefe

Nurettin Topçu'nun liselerde ders kitabı olarak okutulması için hazırlamış olduğu eserlerinden biridir. Kitapta felsefi ekolün coğrafyalara ve toplumlara göre şekillenen pozitif etkileri, felsefenin kökünden gelen tartışmalı konular ve felsefe ahlak ilişkisi (BİLGİN, 2018, s. 33), felsefe ile bilgi ve sanat arasındaki ilişki (GÖRGÜN, 2012, s. 17) gibi konular ele alınır.

Topçu felsefe ilmini şöyle tarif eder: “*Felsefeye gelince o bütün bilgilerimizin üzerine kurulu olmakla beraber hepsinden daha çok genelde sahiptir. Her ilmin kendi konusu alanında ayrı ayrı sonuçlara vardığını biliyoruz. Felsefe bu sonuçların hepsini birleştiricidir. Ancak ilimlerin deneylerle elde ettiği sonuçları felsefe akılla birleştirir.*” (TOPÇU, 2022b, s. 10).

Felsefe kitabının ilk baskısı 1952 yılında yapılmıştır. 1964 yılında yapılan 3. baskı hem dilinde yapılan bazı tashihler hem de gerçekleştirilen bazı ilaveler açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Kitap 6 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde felsefi düşüncesün ne olduğu anlatılmakta, ilim ile felsefe arasındaki fark ve bağıntılar açıklanmaktadır. İkinci bölümde felsefi düşüncenin cemiyetlere göre gelişimi; üçüncü bölümde felsefenin meseleleri, dördüncü bölümde bilgi felsefesi; beşinci bölümde ahlakın meselesi, altıncı bölümde sanat ve felsefe konuları ele alınmış ve Eflatun, Kant, Rousseau, Bergson ve Blondel gibi filozofların felsefi metinlerine yer verilmiştir.

1.2.2.4. Psikoloji

Topçu'nun ders kitabı olarak kaleme aldığı bir diğer eserdir. Kitapta, psikolojinin kavramları tanımlanmakta, tarihinden, konusundan ve metotlarından bahsedilmekte, (D. AYDIN, 2019, s. 59) tatbik edildiği sahalara, ruhsal yaşamın genel fonksiyonları, ruhsal olayların sınıflandırılması (GÖRGÜN, 2012, s. 18) gibi konular ele alınmaktadır.

Nurettin Topçu psikoloji ilmini şöyle tarif etmektedir: “*Ruhsal olayların ilmi veya ruhsal olayların gözleminden işe başlayarak onların sebeplerini ve kanunlarını ortaya koyan ilimdir*” (TOPÇU, 2022d, s. 16).

Psikoloji kitabının ilk baskısı *Ruhbilim-Psikoloji* adıyla 1949 yılında yapılmıştır. Son baskısı 6. baskı olarak 1965 yılında yapılmıştır. Kitap bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında psikolojinin konusu, metotları, tatbik edildiği yerler, ruhsal yaşayışın genel fonksiyonları, ruhsal hayatın evrimi ve ruhsal olayların sınıflanması, ruhsal hayatın fizyolojik başlangıçları konularına yer verilmiştir. Birinci bölümde yönelişler ile heyecan ve ihtiras gibi karmaşık duygu olayları; ikinci bölümde bilgilerin kazanılması, saklanması ve birleştirilmesi, bilgilerin zihinde işlenmesi, işaret ve dil; üçüncü bölümde ise irade hayatı ele alınmaktadır.

1.2.2.5. Ahlak

Bu kitap Lise 1 ve Lise 2 sınıflarına özgü olmak üzere iki ayrı kitap şeklinde yazılmıştır. Nurettin Topçu tarafından tek başına yazılan Lise 1 Ahlak kitabının Ocak 1975’te, Lise 2 Ahlak kitabının ise Mart 1975’te Milli Eğitim Bakanlığına gönderildiği Tuncer Enginertan’a yazılan mektuptan anlaşılmaktadır (TOPÇU, 2022a, s. 7). Nurettin Topçu’nun vefatından sonra Tek Işık yayınevi tarafından basılan Lise 1 Ahlak kitabının yazarları olarak Nurettin Topçu, Emin Işık, Ahmet Tekin ve Yaşar Erol yer almıştır. Aynı kitabın 1976 yılında devlet kitapları tarafından yapılan baskısında ise yazar olarak Nurettin Topçu hiç zikredilmeden Erol Güngör, Emin Işık, Ahmet Tekin ve Yaşar Erol isimlerine yer verilir. 1975 yazında Tek Işık yayınevi tarafından basılan Lise 2 Ahlak kitabının yazarları olarak Emin Işık, Ahmet Tekin ve Yaşar Erol yer alır. Tüm bu süreçlerin içinde yer alan Nurettin Topçu’nun ağabeyi Hayrettin Topçu, Lise 1 ve Lise 2 Ahlak kitaplarını ayrı ayrı ve sadece Nurettin Topçu adıyla 1976 yılında İnkılap-Aka Kitabevinden neşretmiştir. Bizim burada tanıtımını yaptığımız ve 2022 yılında 22. baskı olarak basılan, 1976 yılında İnkılap-Aka Kitabevi tarafından *Ahlak Dersleri Lise 1 ve Ahlak Dersleri Lise 2* adıyla tek kitap olarak yayınlanan nüshasıdır.

Kitap ahlakın konusu, ahlak-din ilişkisi, ahlaki değerler, ahlak-felsefe ilişkisi ve ahlak sistemleri hakkında bilgi verir. Eserin içeriğinde Topçu yine din ile ahlakın

hem genetikleri hem de niyetleri anlamında birbiriyle bağlantılı olduğundan bahseder (BİLGİN, 2018, s. 34).

Lise 1 için yazılan *Ahlak* kitabında, ahlakın konusu, ahlak ve sanat, ahlak ve din, iyi ve kötü, ahlaki hareket, ahlaki değer ve ilkeler, alışkanlık ve ahlak terbiyesi vb. konular işlenmiştir. Lise 2 için yazılan *Ahlak* kitabı ise üç bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölümde ahlakın psikolojik görünüşü, ikinci bölümde ahlak ve felsefe, üçüncü bölümde ise sosyal ahlak konuları hakkında bilgiler verilmektedir.

1.2.3. Roman ve Hikayeleri

Nurettin Topçu bir edebiyatçı olmamasına rağmen, içinde yaşadığı toplumun yaşadığı sorunları ve karşılaştığı problemleri görmezden gelmemiş, Anadolu insanının karşılaştığı muameleleri ve dönemin sosyal gerçeklerini ortaya koyan hikayeler kaleme almıştır.

1.2.3.1. Taşralı

Nurettin Topçu'nun hikayelerinin yer aldığı bir kitaptır. Kitabın 1959 yılında yapılan ilk baskısında Taşralı, Memuriyet Hayatı, Mübarek Zat, Arapoğlu, Köy Hocası, Görünmeyen Adam, Nahiye Müdürü gibi başlıklarla 19 hikâye yer almıştır. 1998 yılında yapılan ikinci baskısında ise Yeryüzünün Yarınki Manzarası, Tıbbiyeli, Çalgıcılar ve Dağa İnen Nur isimli hikayeleri ek kısmında yer almıştır. Bu kitap Nurettin Topçu'nun sanatçı kişiliğini ortaya koymaktadır (KARAMAN, 2019, s. 35).

Mustafa Kutlu'ya göre Nurettin Topçu'nun *Taşralı* 'da yer alan hikayelerini üç grupta toplamak mümkündür:

“1. Anadolu köylüsünü ele alan hikayeler: 19 hikâyeden oluşan, Taşralı, Tereke, Karayazı gibi on hikaye bu grupta yer alır.

2. Aydın kesimin meselelerini işleyen hikayeler: Memuriyet Hayatı, Mübarek Zat, Deli, Nahiye Müdürü, Köy Hocası adlı hikayeler aydın kesime ilişkindir.

3. Topçu'nun kendi kişiliği, hayalleri, ıstırapları ile yoğrulmuş, günlük gerçekleri aşan, öte fikrine yönelen, soyut hikayeler: Bu gruba örnek hikayeler ise Yıldırımın Huzurunda, Mahşer, Büyük Mahkeme, Ebedi Hayat” (KUTLU, 1992, ss. 124–127).

Topçu bu eserinde, Anadolu insanının acısını gerçekçi bir şekilde ortaya koymakta, aydın kesimin Anadolu insanını küçümseyen ve cahil diye horlayan, kendilerini ise değerli ve üstün gören anlayışlarını gözler önüne sermektedir. Ayrıca kendi kişiliğini, hayallerini ortaya koyduğu ve öte dünya fikrinin yer aldığı hikayelerle manevi dünyaya yönelmemizi sağlamaya çalışmaktadır.

1.2.3.2. Reha

Nurettin Topçu'nun gençlik yıllarında 17 yaşında iken başladığı, Fransa'daki eğitiminden yurda döndükten sonra tamamladığı bir aşk romanıdır. Yazı stilinden, eserin ilk bölümünün Paris'ten önce, ikinci kısmın dönüşten sonra yazıldığı anlaşılmaktadır (TOPÇU, 1999a, s. 6). Hayatta iken bu eserin basılmasına izin vermemiş, vefatından sonra basılabileceğini yakın talebelerine söylemiştir. Romanın belli başlı karakterleri Niyazi, Sekine, Naci, Reha ve Pakize'dir.

Bu eser, Nurettin Topçu tarafından roman türünde kaleme alınan tek kitaptır ve yazarın fikir dünyası ve yaşama üslubunun anlaşılmasına yardımcı olarak görülür (GÖRGÜN, 2012, s. 19). Nurettin Topçu bu eserinde sevgiyi, merhameti ve melankoliyi işlemiştir (AYDIN, 2019, s. 56). Bu kitapta anlatılan, hiçbir karşılık beklemeden, saf duygularla içimizde kendi kendimize yaşadığımız, çoğu zaman karşımızdaki kişiye bile itiraf edemediğimiz bir sevda halidir. Kendisine karşı duygu beslediğimiz insana bir zarar gelmesin diye yaşadığımız yeri terk ederek yalnızlığa doğru bir yolculuğa çıkmaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

NURETTİN TOPÇU'NUN DİN VE TOPLUM MERKEZLİ FİKİRLERİ

2.1. Nurettin Topçu'nun Fikirlerini Etkileyen Sosyal, Kültürel ve Siyasi Ortam

Nurettin Topçu, 20. yüzyılın en çalkantılı dönemlerinden birinde yaşamış, hem Türkiye'nin geçirdiği köklü dönüşümlere hem de dünyanın iki büyük savaşla sarsıldığı yıllara tanıklık etmiş bir düşünürdür. Onun fikrî gelişimi, hem bireysel serencamı hem de yaşadığı dönemin politik, sosyal ve kültürel şartları göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde daha anlamlı hale gelir. Özellikle 1940'lı ve 1950'li yıllardan sonra sistemli şekilde ortaya koyduğu fikirleri, bir taraftan Türkiye'nin modernleşme süreciyle hesaplaşan, diğer taraftan da Batı'daki ideolojileri süzgeçten geçiren bir özgünlüğe sahiptir.

Topçu'nun düşüncelerini şekillendiren temel etkenlerden biri, şüphesiz ki Avrupa'daki eğitimi ve bu süreçte tanık olduğu fikir akımlarıdır. 1930'lu yılların başında Fransa'da felsefe eğitimi alan Topçu, Henri Bergson ve Maurice Blondel gibi isimler başta olmak üzere pek çok önemli düşünürün fikirlerinden etkilenmiştir. Bu etkilenme onu yalnızca Batı'ya yönelmemiş, orada aldığı eğitimlerle Türkiye'yi de analiz etmeyi hedeflemiştir.

Nurettin Topçu'nun yaşadığı dönemde dünyada sosyalist hareketler yükselişe geçmiş, Sovyetler Birliği ve Çin gibi ülkelerde devlet sosyalizmi çeşitli biçimlerde uygulanmaya başlamıştır. Bununla birlikte Türkiye'de ise serbest piyasa ekonomisine geçiş hızlanmış, liberal politikalar toplumun sosyal yapısını dönüştürmeye başlamıştır. Dolayısıyla sosyalizm fikrinin ve sosyalist hareketlerin Türkiye'deki yankısı daha çok entelektüel çevrelerle sınırlı kalmış, toplumsal anlamda geniş bir karşılık bulmamıştır. Topçu ise sosyalizmin bu devletçi ve otoriter yorumlarına karşılık, toplumun vicdanî değerleriyle uzlaşabilecek bir adalet fikri geliştirmeye çalışmıştır. Anadolu'nun köy

merkezli toplumsal yapısına ve İslam ahlakına ve yaslanan “Anadolu Sosyalizmi” anlayışı hem Batı kapitalizmine hem de onun tepkisi olarak ortaya çıkan sınıf merkezli sosyalizmlere bir alternatif olma iddiası taşımaktadır.

Sonuç olarak, Nurettin Topçu’nun bu bölüm boyunca ortaya koyacağımız geniş çerçeveli fikirleri, yaşadığı dönemin tarihsel, siyasal ve entelektüel koşullarıyla derin bir etkileşim içindedir. II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e geçişin sancuları, tek parti dönemi, II. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş, çok partili hayata geçiş gibi kırılmalar onun düşünsel arka planını oluşturmuştur.

2.2. Nurettin Topçu’nun Din Merkezli Fikirleri

Nurettin Topçu, bu coğrafyada yaşan önemli entelektüellerinden biri olarak toplum görüşlerinin yanı sıra din konusundaki fikirlerini de eserlerinde ortaya koymuştur. Bu başlık altında Nurettin Topçu’nun din merkezindeki fikirleri; onun Allah anlayışı, din anlayışı, dindarlık ve muhafazakarlık anlayışı, din-vicdan ilişkisi analizi ve dinde reform anlayışı alt başlıkları çerçevesinde ele alınacaktır.

2.2.1. Allah Anlayışı

Nurettin Topçu, *İsyan Ahlakı* adlı eserinde Allah inancı hakkında çok net bir görüş ortaya koyarak bu inancı, insanın kendini tanıması ve seçimlerini özgür olarak yapabilmesiyle ilişkilendirir: “Allah inancımız O’nun dışında her şeyi reddetmekle başlar. İnsanın kendini tanıması ve seçimlerini özgür olarak yapabilmesi için inançlarıyla kendi dünyasını kurması, ruhunu yüceltmesi, yüce varlığa ulaşmak için yükselmesi ve kendini onda tanıması gerekir” (TOPÇU, 2002, s. 39).

Spinoza, mutlak sonsuz varlık olarak Allah’ın bir cevher olduğundan bahseder ve cevheri şöyle tanımlar: “O kendi kendisine var olan ve tasavvur edilen; yani tasavvurun şekillenmesi için başka bir varlığın yardım ve tasavvuruna muhtaç olmayan şeydir” (TOPÇU, 2002, ss. 45–46). Nurettin Topçu ise dinin esasında ve kuvvetin kaynağında mutlak ve namütenahi bir varlık olarak Allah’ın bulunduğunu şu şekilde tarif etmektedir: “İnsanın bütün kâinat üzerinde hakimiyetini kabul ettiği ve içsel bağlarla kendine bağlandığı kuvvet” (TOPÇU, 1997a, s. 83). Nurettin Topçu’nun bu tarifinde Allah’ın bütün kâinat üzerinde mutlak bir hakimiyet sahibi

olduğu ve varlıkların ona samimiyetle bağlı olduğu dikkat çekmektedir. O bu durumu şöyle izah etmektedir:

“Evvela, O’nun mutlak hakimiyeti bizim için iki ayrı mesele teşkil ediyor. Filhakika Allah’ın kendimizden başka, bütün kâinat üzerindeki hakimiyeti ve saltanatını kabul, mü’min için en kolay bir şeydir. Bu kabul afaki bir görüşün, zekanın yanılmamasını bilen aklın tabii eseridir. Düşüncesini gayesine kadar götürmesini bilenler için bu imana ulaşmak, güç bir iş değildir” (TOPÇU, 1997a, s. 84).

Nurettin Topçu konuyla ilgili olarak fikir ve düşüncelerinden etkilendiği Blondel’e atıf yapar: *“İnsanla Allah’ın bir terkididir. Allah, düşüncelerimle hareketlerimin yapmacık bir aksedişi ve uzanışı gibi bir şey söylemek şöyle dursun, düşündüğümle yaptığım şeyin tam ortasında bulunuyor, ben O’nun çevresinde dolaşıyorum, düşünceden harekete veya hareketten düşünceye geçmek için, benden yine bana gitmek için, her an onun üzerinden geçiyorum”* (TOPÇU, 1998b, s. 67). Blondel’in bu görüşleri Nurettin Topçu’nun Allah anlayışının temellerini oluşturduğunu şu ifadelerinden anlayabiliriz: *“Allah’ın bütün hareketlerimize nüfuz etmesi nedeniyle medeniyetler kurulduğundan beri yeryüzünde mabetsiz şehir görülmedi. Hareketlerimizde zaruri olarak bulunan ilahi iradeyi kovmak, yani Allah’a karşı gelmek, o da bir harekete muhtaç olduğundan, mutlak surette Allah’sız yaşayan insana rastlamak imkansızdır”* (TOPÇU, 1998b, s. 67).

Topçu, imandaki ilk ve basit hareketi *“Allah’ın kâinat üzerinde sahip sıfatıyla mutlak saltanatını kabul etmek”*, ileri düzeydeki iman hareketini ise *“insanın bizzat kendi üzerinde Allah’ın hakimiyetini kabul etmesi”* (TOPÇU, 2002, s. 84) olarak ifade eder. İnsanın bunu yapabilmesi için kendisinde bulunan gurur, nefis ve iktidar vehmi gibi duygulardan sıyrılması ve kendi varlığını temaşa edebilmesi gerekmektedir. İnsan yaptığı bu temaşa sonucunda şahsi ve deruni bir tecrübeye ulaşabilecektir. Bu tecrübenin sonucunu Topçu; *“Allah’ın içsel bağlarla kendisine bağlandığımız bir kuvvet oluşu, imanda en ileri mertebeyi, en tam idraki ve en yüksek tecrübeyi teşkil etmek”* (TOPÇU, 2002, s. 85) olarak dile getirir ve Allah’a yaklaşma tecrübesinin en ileri halinin *“Kur’an’da sembolik lisanla anlatılan Miraç Hadisesi”* (TOPÇU, 2002, s. 85) olduğunu ifade eder.

Nurettin Topçu'nun Allah anlayışı, sadece bir teolojik görüş değil, aynı zamanda insanın varoluşsal derinliklerine inen felsefi bir duruştur. Topçu, Allah inancını, insanın iç dünyasını inşa etmesinin ve ruhunu yüceltmesinin temel bir dayanağı olarak görür. Ona göre, Allah, mutlak ve sonsuz bir varlık olarak yalnızca kâinatı değil, aynı zamanda bireyin içsel dünyasını da yöneten tek hâkimdir. Bu hâkimiyetin kabul edilmesi, inancın en temel adımıdır; fakat asıl derinlik, insanın kendi benliğinde ilahi iradeyi tanımasıyla ortaya çıkar. Bu tanıma, ancak nefisten arınmak, benliği gözlemlemek ve içsel bir deneyim yaşamakla mümkün olabilir.

Topçu'nun, Blondel'den etkilenerek geliştirdiği bu düşünsel çerçeve, insanın hareketlerinde ve düşüncelerinde ilahi bir etkilenmenin varlığını vurgular. Ona göre, insanın Allah'tan tamamen bağımsız bir şekilde hareket etmesi mümkün değildir; çünkü her eylem ve düşünce, ilahi bir kudretin izlerini taşır. Sonuç olarak, Topçu'nun Allah anlayışı, insanın hem bireysel hem de toplumsal varoluşunu anlamlandıran, onu aşan ve yüce olanla sürekli bir bağda tutan dinamik bir yapıyı ifade eder. Bu bakış açısı, insanın her yönüyle ilahi kudretle bağlantılı olduğunu gösteren bir anlayıştır.

2.2.2. Din Anlayışı

Din, insanın doğuştan fitratında bulunan bir duygudur ve yapılan araştırmalar bunu ispat etmektedir (AYDIN, t.y., s. 1). Dinin farklı şekilde tanımları ve çeşitli sınıflandırmaları yapılmıştır. İslam'a göre din kelimesi "Kur'an-Kerim'deki anlamlar ışığında, Allah'ın peygamberlere gönderdiği emir ve yasaklar manzumesinin bütünü" (AYDIN, t.y., s. 2) ifade etmektedir. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*'te dini "Allah tarafından konulan ve Allah'ın vazifelendirdiği Peygamberler vasıtasıyla akıl sahibi insanlara tebliğ edilen, onlara dünya ve ahirette saadet yollarını gösteren sistem" (DOĞAN, t.y., s. 322) olarak açıklamaktadır. İslam alimlerinin genelde üzerinde ittifak ettikleri din tarifi ise "akıl sahibi insanların kendi irade ve arzuları ile bizzat onlar için hayırlı olan şeylere sevke den ilahi kanun" (AYDIN, t.y., s. 3) olmuştur. Bu çalışmada din kavramı ile kastedilen, Allah tarafından gönderilen, Hz. Peygamber'e vahiy yoluyla indirilen İslam'dır.

Çalışmamızın odak ismi olan Nurettin Topçu ise dini Allah'tan gelen bir emir, devleti de onun bir hareketi (TOPÇU, 1998a, s. 51) olarak değerlendirmekte ve dini şöyle tarif etmektedir:

“Din, mecburi inançlardır. Bu mecburilik vicdana bağlanır ve böylelikle ferdi mesul kılar. İşte, bu mesuliyet, insanı sonsuzluğa götüren iradenin kaynağıdır. Bu mesuliyetin adına “Allah korkusu” derler. O her görünüşünde, vicdanı sonsuzluğun huzuruna çıkararak kuvvettir; ondan korkan başka hiçbir şeyden korkmaz, hiçbir faniliğin huzurunda eğilmez. O, irademize hayat veren kuvvettir” (TOPÇU, 1997a, s. 78).

Nelerin mecburiyet ifade ettiğini açıkladıktan sonra mecburiyet kavramını şöyle açıklamaktadır: *“Görülüyor ki dinde mecburilik, esasında dışımızdan birtakım vaatler ve tehditlerle vücut kazanmıyor. Bilakis iç hayatımızda yapılan tecrübelerin mahsulüdür. Tecrübeyi yapan bizdeki sonsuzluk iradesidir ve ancak bu iradenin tecrübeleri neticesinde mecburilik vicdani değer kazanmaktadır”* (TOPÇU, 1997a, s. 79). Topçu, dinin gayesinin insanın yaratılışının dışında aranmaması gerektiğini şöyle açıklamaktadır: *“Bu gaye, insanı sadece gerçek saadete kavuşturmaktadır”* (TOPÇU, 1998c, s. 51).

İslam dinini diğer dinlerden ayıran en önemli özelliği, insanı hem bu dünyada hem de ahirette mutluluğa ulaştıracak amel ve davranışlara dengeli bir şekilde yöneltmesidir. Topçu'ya göre her dinin temelinde var olan ilahi iradeye katılma ve ona teslim halinin gayesi, ruhun yükseltilmesidir (TOPÇU, 1998c, s. 45). Ruhun yükseltilmesi için dinlerin yaptığı ise insanın ahlakını yükseltme çabaları olmuştur. Her din ve inanç sisteminin kendine özgü bir ahlakı vardır. Topçu, din gibi özel ahlak sistemlerinde bulunması zorunlu olan esasları *“ilahilik temeline dayanan menfaatsizlik, sonsuzluğa uzanmak, aşk ve samimiyet”* (TOPÇU, 1998c, s. 45) olarak ifade etmektedir.

Topçu, dinin ne olduğunun anlaşılması için onun ne olmadığını ortaya konması gerektiğinden hareketle şunları ifade eder:

“1. Din müspet ilim değildir. Dinin gerçekleri deneyle açıklanamaz. Din, sonsuzluğun kollarıyla kucaklayan ruhun kuvvet kaynağıdır.

2. *Din ne bir ilim ne de bir ilim tarihidir. Tefsir, Hadis, Dinler Tarihi vs. gibi bilimler dini hayatı ortaya koyamazlar. Dini hayat, ferdin kendi ruhunda gerçekleştirmiş olduğu dini tecrübenin içerisinde.*

3. *Din, bir mantık sistemi değildir. Bu nedenle ilahi hakikatler akıl ile kavranamayacağı gibi aklın ulaşamadığı hakikatleri inkâr etmek de büyük bir cahilliktir.*

4. *Din sanat da değildir. Çünkü din, estetikten yani güzel sanatlardan daha üstün olan değerler ifade etmektedir.*

5. *Din efsane değildir. Çünkü mitolojik inançları dine karıştırmak, hayali olanı realite olanla karıştırmaktan başka bir şey değildir.*

6. *Gerçekte dinde telkinin rolü olmakla beraber din, hipnotizma hareketi gibi bir telkin psikolojisi de değildir.*

7. *Din bir iddia değil, belki bir hayattır. Bir dinin getirmiş olduğu hakikatleri en iyi ona inanan ve onu yaşayanlar bilir. Aşık'ın gözündeki sevdiğinden daha güzel başkası olmadığı gibi inanan insan için inancının konusundan daha kesin bir hakikat olamaz.*

8. *Din bir dünya saltanatı değildir. Dini makam, yumruk ve süngü idareciliği değil; ikaz, irşat ve Hakk'a işaret yeridir. Devlet adamı mesuliyetini üstlenmiş olduğu iktidarı, Allah'tan aldığını bilmelidir.*

9. *Din, bir meslek dalı olamaz. Çünkü o, insanlığın cevheridir. İnsanları dine çağırma, sadece din görevlerinin değil, herkesin görevidir” TOPÇU, 1997b, ss. 158–162).*

Dinin ne olmadığını bu şekilde belirleyen Nurettin Topçu, gerçek dinin ne olduğunu ise şöyle ifade etmektedir: “Gerçek din, psikoloji ile metafiziğin karışımıdır. Dini yaşayış psikoloji ile yani kendini düşünmekle ve gerçekleri merak etmesi ile başlar. Böylelikle elde edilen nefsin bilgisinden Rabbin bilgisine yükseltici bir metafiziğe ulaştırır... Din esas bakımından bir ruhsal hayat olduğu halde onun ahkam, akait, fıkıh, feraiz gibi kanun ve şeriata cephesi, bütünü ile beden ruh üzerindeki çeşitli tesirlerini tanıtan ilimlerdir”(TOPÇU, 1997b, s. 157).

Topçu, ruha kuvvet veren kaynağın din ve dinde yapılan ibadetler olduğunu şöyle ifade etmektedir:

“Dinlerde birtakım düzenli hareketler halinde yapılan ibadetlerin amacı, ruhun kuvvetini artırmaktır. Bu gayeden ayrılınca manasız hareketler halinde kalırlar ve kendilerini yapan insanı otomatlaştırırlar... Birtakım beden hareketleri halinde yapılan ibadetlerin ruhu kuvvetlendirmesi, bedenin ruh üzerinde etkisinin eseri olmaktadır. Ruh üzerinde oluşan bu etki, telkin yöntemiyle duygularımızı kuvvetlendirmekte, bunun sonucu olarak bu etki irademize yükselmektedir. Dini yaşayış, yalnız ibadetlerin yapıldığı zamanla sınırlı değildir. İbadetler, irademizin yapısına nüfuz ettikten sonra hayatımızın her evresinde, yani hem evde hem okulda hem işte hem de oyunda ve savaş alanında bizi idare etmelidir. Böyle bir amaç taşımayan ibadet, insan için boş bir yorgunluk, belki de gösterişten başka bir şey değildir” (TOPÇU, 2022a, s. 35).

İnsanın hayatında din, sadece ibadet yapılan zamanlarda ve mübarek sayılan gün ve gecelerde değil, günün yirmi dört saatinde geçerlidir. Ayrıca ibadetler, yalnızca Allah’ın rıza ve hoşnutluğunu kazanmak için yapılmalıdır. Topçu’ya göre din, milli kültürün esaslı bir kısmı, milletin kuruluşunun da esaslı bir kaynağını oluşturmaktadır. Büyük dinler, milletlerin kuruluşundan önce ortaya çıktıklarından, milletlerin bu kuruluşunu gerçekleştirmişlerdir. Milletler, sahip oldukları ruhun temelinde yer alan ahlak ve inanışları, ideallerin kaynağı olarak kabul etmişlerdir. Bugün Fransız ve İtalyan toplumlarının varlık nedeni olan milliyetlerinin kaynağını Katolik inancından, Türk toplumunu İslam dininden ayrı düşünmek imkansızdır. Çünkü İslam, yalnız namazda iken yaptığımız secde halinde değil, bütün hareket ve davranışlarımızda ortaya çıkar. Yalnız camide değil, ezan sesleriyle dolan sokak ve evlerimizdedir. Yalnız Kur’an’da değil, onunla nurlanan yüzlerimizdedir (TOPÇU, 1998d, ss. 17–18). Topçu’ya göre, din bizi sonsuzluğa doğru götüren bir kudrettir. Bu kudretin kaynağı ve irademizin çevrildiği sonsuzlukta ise Allah’a ulaşıyoruz (TOPÇU, 1998d, s. 22). Peygamberimizin mistik bir çağrısı olarak Hira’da ortaya çıkan İslam dininin fikir ve ruh davasını mücahitler ve mutasavvıflar yaşatmışlardır ve yeryüzünde ruhları selamete ulaştıranların ilk hareketi Hz. İbrahim gibi putları devirmek olmuştur.

Topçu'nun din ile ilgili görüşlerini Emin Işık şöyle aktarmaktadır: Din, başka hiçbir unsurla ikame edilemeyecek bir toplumsal olgu ve manevi bir gerçektir. İnsanın ruhsal yönünü öne çıkararak beden üzerinde denge ve kontrol sağlayan, yüce ahlaki değerlere ulaşmayı amaçlayan derin bir manevi disiplindir (IŞIK, 2023, s. 158). Din, bir inanç ve iman meselesidir. Topçu'nun din anlayışında ele alınan dinin, vahye dayanan ve tek Allah inancından doğmuş olan ve İslamiyet'e kadar gelen dinler olduğunu söyleyebiliriz. İnanç ile iman arasında mahiyet değil derece farkı olduğu, inancın iman haline gelebilmesi için insan ruhunda süreklilik kazanması ve insanın hayatına hâkim olması gerektiği vurgulanmaktadır (TOPÇU, 2002, s. 145). İnancın bir sonucu olan iman meselesini Topçu estetik, mistik/dini iman diye iki kategoride ele almaktadır. Estetik iman sanat eserini meydana getirirken, mistik imanda din iradesini ortaya çıkarmıştır. Bu estetik ve mistik iman ile sanatkâr olarak Mehmet Akif, siyaset adamı olarak da Hüseyin Avni doğmuştur (ŞEHİSUVAROĞLU, 2002, s. 77).

Topçu, imanının niçin mistik aleme atıldığını iki sebeple açıklar: Birincisi, hayat bulduğu varlık içinde kendini araması ve kendi kendini tanıma çabasıdır. İkincisi ise aklın alışılmış sınırlarını aşarak içinde büyük bir aydınlanma sağlama isteğidir (TOPÇU, 2002, ss. 145–146). Veliler ve Peygamberlerin büyük birer mistik olduğundan bahseden Topçu, İslam mistikliğinin kaynağının Kur'an-Kerim olduğunu ve Hz. Muhammed'in (sav) de samimi ve sürekli olarak bir züht hayatı yaşadığını, böylece Allah'ın tutkun bir aşığı olduğunu ifade eder. Mistik imana sahip olan kimselerin gayesi bedeni arzularından sıyrılarak uluhiyete yaklaşmaktır. Hallac-ı Mansur da "ene'l-hak" diyerek bu amaca ulaşmak istemiştir. Mimari, müzik, resim ve edebiyat gibi sanat faaliyetlerinde bir inanç ve iman bulunduğu bahsederek estetik imana atıfta bulunan Topçu'nun, Mimar Sinan, Michelangelo, Beethoven, Mevlâna ve Yunus Emre'yi örnek gösterdiğini söyleyebiliriz. İnsan Müslüman olurken "La" diyerek her şeye isyan etmekte, "ilâhe illallah" diyerek de bir ve tek olan, eşi ve benzeri bulunmayan kâinatın sahibi Allah'ın varlığını kabul etmektedir. Topçu'ya göre, *"Allah'ın bizdeki hareketi bir isyandır. İnsanın isyanı her şeyden önce kendi tabiatına, kendi iç kuvvetlerine, dar ve bencil arzularınadır"* (TOPÇU, 2002, s. 178).

Din, insanı Allah'a ve insanlara karşı yerine getirilmesi gereken yükümlülüklerle sorumlu tutar. Topçu'ya göre din, *"hem zekâ hem de duygu aleminin*

üstünde bir iradi hadise ve bizim irademizi Allah'ın iradesine bağlayıcı bir harekettir” (TOPÇU, 1998b, s. 64). Dinde akılla anlaşılacak öğeler olduğu gibi akli aşan durumlarda söz konusu olduğundan dinin ana unsurunu ilham ve inanç oluşturmaktadır (ÖZTÜRK, 2019, s. 22).

Müslümanların din anlayışında iki temel yanlış olduğunu söyleyen Topçu, bunları şöyle ifade etmektedir: *“Birinci temel yanlış, dini şeriatın ibaret saymaları ve dini hayatı bazı el, kol ve dudak hareketlerine hasretmeleri; ikinci temel yanlış ise davanın yanlış anlaşılması yani dinin, bilgi kaynağı olarak telakki edilmesidir”* (TOPÇU, 1997a, ss. 81–83).

Doğru din anlayışının nasıl olması gerektiğini de şöyle dile getirmektedir:

“Gerçekte Kur'an'ın kâinat ve hayat anlayışı, bu dar kafaluların metotsuz izahlarıyla iptidai görüşlerini çok aştığı gibi dinin hikmet gayesi de bu görüşleri insana sunmak değildir. Bu görüşler, ancak gaye olan namütenahiye doğru giden insanın yolunu aydınlatıcı ışıklardır. Gaye, fert olan insanlığımızın namünetahi ve mutlak kudrete iştirakidir. Yani din bilgi kaynağı değil, kuvvet kaynağıdır. Dindar adam, başkalarından daha çok şeyler bilen değil, daha çok kuvvetli olan insandır. Bu kuvvet, imanın kaynağından alınır” (TOPÇU, 1997a, s. 83).

İmanın kuvvetli olması içinde insanın Allah'a ibadet etmesi yani kullukta bulunması gerekir. Peygamberin diliyle ibadetlerin en makbulü az olsa devamlı olmalıdır. Topçu, ilimle din arasında bir çatışma halinin olmadığını şöyle izah etmektedir: *“Hakikatte ilim, hadiselerin illetini, din ise hikmetini arar. Biri hakikatlerin metodu, öbürü metafizîğidir. İkisi de hakikate visal aşkıdır. Ancak mesafe bakımından ilim mütenahiye, din namütenahiye göz dikmiştir. Mütenahi alemin her noktası, namütenahilik için başlangıç sayılabilir”* (TOPÇU, 1998a, s. 63). Topçu'nun bu açıklamalarından ilim ile dinin çatışmadığını, bilakis birbirini tamamladığını söyleyebiliriz.

Müslümanların geri kalmalarının ve sürekli birbiri ile uğraşmalarının sonucu olarak İslam dünyasının en kötü dönemlerinden birini yaşıyor olmalarının nedenini Nurettin Topçu şöyle açıklamaktadır: *“Her sene binlerce ziyaretçi ile dolan Kabe'nin*

etrafında ruh birliği ve beraberliği meydana gelemiyor. Bunun sebebi ne siyasi ne iktisadi ne de esasında ilmi ve fikridir. Bunun sebebi, İslam'ın temeli ve Kur'an'ın özü olan ahlakın kaybedilmiş olmasıdır” (TOPÇU, 1998c, s. 13).

Müslümanın, insanların kalplerini İslam'a doğru çekebilmesinin yolu onun kalbini dinlemesidir. Topçu'ya göre Müslümanlığımızın alameti olan ibadetleri sadece camideki ibadetlerimiz ile değil; bütün hayatımızdaki hal ve hareketlerimizle de ortaya koymamız gerekmektedir. Toplumsal hayatımızda birlik ve beraberliğimizi, dostluk ve kardeşliğimizi bozacak hareketlerden uzak durmadığımızda şöyle bir sonuç bizi beklemektedir: *“Müslüman gençliğinin tıpkı komünist ve anarşistler gibi saldırma hareketleri ve mitinglerde sıkılan yumruklar, İslam'ın ruhunu yaralamıştır. Kin, kaba kuvvet ve kibirden uzaklaşmadıkça dini hayata ayak bile basamazlar”* (TOPÇU, 1998c, s. 23). Çünkü Topçu'ya göre din ile kin bir arada bulunmaz ve kibir İslam'da büyük günah sayılmıştır. Bundan dolayı dini anlamak için önce insanı anlamamız gerekir: *“İslam ideali, insan idealidir. İnsan ideali, kalp tekniğine muhtaçtır. Bu tekniğin tatbiki ibadet, gerçek gayesi selamettir. İslam'ın zaferi ilimle ahlakın, bir de onların önünde yürüyen kalbin zaferleridir”* (TOPÇU, 1998c, ss. 25–26).

Topçu, Fatih'in ve Osmanlı devlet adamlarının din ve devlet anlayışını *“din Allah'ın emri, devlet onun hareketi”* diye ifade eder ve atalarımızın gerçek din anlayışına sahip olduğu ve ilahi iradenin yeryüzünde yaşadığını vurgular. Ona göre zaman içerisinde ortaya çıkan ve kendilerine din adamı denilen kişiler, dinin hakikatlerini birtakım sihri düşüncelere bağlamış ve insanın ruh yapısıyla din arasındaki samimiyet ortadan kaldırılarak din, bir ticaret metaı haline getirilmiş. Halk da din adı altında sihir korkusuyla aldatılmıştır (TOPÇU, 1998a, ss. 50–51). Topçu ortaya çıkan çarpık din anlayışının sonucunda meselenin buraya geldiğini ifade eder: *“Ayinler, güzel sesler, mevlitler ve kasidelerle gözler boyandı. Bütün bunların arasında din iradesi, Fatihlerle Yavuzların göklere yükselttiği ilahi irade elden gitti”* (TOPÇU, 1998a, ss. 51–52). Topçu, din anlayışı ile ifade etmek istediklerini, Osman beyin oğlu Orhan Gazi'ye yaptığı vasiyet ile açıklamaya çalışır:

“Senden dileğim, zulüm ve fenalığa iltifat etmemektir. Dünyayı doğrulukla şenlendirmeli ve benim ruhumu da harplere devam ederek şad eylemelisin. Şer'i hükümlerin intizamla yapılması için ilim adamlarına hürmet et. Asker ve

mal ile gururlanma. Padişahlığın mayası adalettir. Adalet-i şer'iyeye aykırı şeylere heves etme. İsteddiğimiz Allah dinidir. Yoksa dünya padişahı olmak için kuru miynetlerle kavga etmek maksadını gütmüyoruz. Ben yalnız din maksadıyla hareket ettiğim gibi senin de bu maksatla benim yolundan gitmen yaraşır. Yardım ve inayetin yabancısı olan padişah için saltanat adı efsane kalır. Allah'ın lütfuna yakın olmak için, sen de gece gündüz reayayı (halkı) korumaya çalış" (TOPÇU, 1998a, s. 52).

Topçu'nun din anlayışı ile ilgili İsmail Aydoğan, *Bir Dava Adamı Nurettin Topçu* adlı eserinde şunları söylemektedir:

Topçu'nun din anlayışı, Mevlânâ'nın düşünceleriyle büyük benzerlik taşır. Mevlânâ'nın dinî yaklaşımını aktarırken, onun hiçbir inancı küçümsemediğini ve hangi dine mensup olursa olsun, Allah'a yönelen her yüzün hakikate yöneldiğine inandığını vurgular. Ona göre dinin öznesi ruhtur; beden ise ruhun taşıdığı bir yükür. Din, ruhun bedene egemen olmasını hedefler. Ruhun asıl amacı Allah'a doğru bir yolculuğa çıkmaktır. Bu yolculukta duraksamak, geri adım atmak, bedene sığınmak, ruhu terk etmek, kendi ruh gücüne güvenmemek, başkasının içsel çabasını engellemek, umutsuzluğa düşmek ya da nefesine karşı dürüst olmamak birer günah sayılır. Kalp, ruhun yuvasıdır ve orada gizli olan, Allah'ın sesidir (AYDOĞAN, 2021, ss. 65–66).

Topçu'nun din anlayışı; iman, ibadet ve ahlakın bir bütün olarak ele alınmasını savunur. Ona göre ibadet, sadece belirli yerlerde yapılan törenler değildir; insanın günlük hayatını ilahi iradeye teslim etmesidir. İman da sadece kuru bir bilgi değil, kalpte yerleşmiş ve davranışlara yansıyan derin bir inançtır. Bu yüzden din, sadece bilgi değil, insanı Allah'a bağlayan bir güç kaynağıdır. Topçu, dinin estetik ve mistik yönlerine de değinir ve imanla şekillenen sanat ve düşüncelerin insanın ruhunu yücelttiğini belirtir.

Topçu'nun yaklaşımı, İslam'ın insanı ahlaki sorumlulukla donatıp toplumu adalet temelinde inşa etmesini amaçlar. Ona göre din, bir milletin manevi temelidir ve bir toplumun varlık amacını ifade eder. Bu yüzden dinin yanlış anlaşılması, toplumların ruhunu kaybetmelerine neden olur. Sonuç olarak, Topçu'nun din anlayışı

sadece bireysel inancı değil, toplumsal yapıyı da dönüştürmeyi hedefleyen derin bir bakış açısı sunar. Bu anlayış, dinin özündeki bağlılık ve insanı ahlaki olgunluğa yönlendirme misyonunu ön plana çıkararak modern dini düşünceye önemli bir katkı yapmaktadır.

2.2.3. Dindarlık ve Muhafazakarlık

Dindar genel olarak “Dinin emrettiklerini yapan, yasaklarından kaçınan kimse”; dindarlık ise “Dinin yapılmasını emrettiklerini yapma, yasakladıklarından kaçınma hali” (DOĞAN, t.y., s. 323) olarak tanımlanmaktadır. Nurettin Topçu dindar adamın sahip olması gereken özellikleri şöyle tarif ediyor: “*Yalnız mabette değil, hayatının her hadisesinde ve gündelik hareketlerinde bile ibadet halinde bulunur. Dindar her zaman dini hayatını yaşar; kendi benliğinin dışına çıkmaktan korkar, bu halin günah olduğunu hisseder. Aşkı sever, kinden ve kinle saldırılardan nefret eder. Kindardan kurtuluş dilenmez, aşkın mabedinde selametini ister*” (TOPÇU, 1998c, s. 19).

“*Dindar olarak yaşamak, devrinin ve cemiyetinin dışında yaşamak değildir*” (TOPÇU, 1998c, s. 62) diyen Topçu, insanın sosyal bir varlık olarak toplumsal hayat içinde yaşaması gerektiğini ifade etmektedir. Toplumun dertleriyle dertlenen, insanların kalplerine dokunan, hastanın, yoksulun, garibanın ve yetimin elinden tutan ve onlara sahip çıkanlar gerçek bir dini hayatı yaşamaktadır. Asıl dindarlık insanların arasında ve toplumun içinde yaşanarak gösterilir. Topçu, Kur’an’ın güzel sele okunmasını dindarlık olarak görmez. Kur’an’ın en iyi şekilde anlaşılıp yaşanmasıyla dindar olunacağını düşünür. İnsanın dindar gibi davranmasının nasıl olması gerektiğini de şöyle dile getirir: “*Ayağı toprağın üstünde iken gözlerini Allah’a kaldırıp O’dan ilham ve işaret istemektir*” (TOPÇU, 1998c, s. 46). Ayrıca Topçu’ya göre dindar olmak için sadece dini konuları bilmek yetmez; kişinin onu hayatında bizzat tatbik etmesi gerekir: “Dinin esas hedefi ruhumuzu yüceltmek, irademizi güçlendirmek ve ahlakımızı geliştirmektir. Bizi Allah’a layık bir kul haline getirmektir” (IŞIK, 2023, s. 160).

Topçu dindarlığın şartlarını “*nefsinden sıyrılmak ve sonsuzluğa yönelmek, kendi kendisinin ıstırabından ayrılmayan aşk ve hakikatlerin yanılmaz kılavuzu olan*

samimiyetten ayrılmamak” (TOPÇU, 1998c, s. 47) olarak sayar ve devamında şöyle der: “*Samimilik, dindarlıktan hiçbir zaman ayrılmaz. İnsan, samimiliği kaybettiği anda Allah’tan uzaktadır. Samimilik, kendi ruhunun derindeki yaşayışını hareketleriyle ve bütün iradesiyle takip etmek, başka deyimle kalbinin yolunda yürümek, kalbin emirlerine uymasını bilmek demektir*” (TOPÇU, 1998c, s. 47). Topçu’nun bu açıklamasının temelinde Peygamberimiz’in “Din samimiyettir” hadisinin yer aldığını öne sürmek mümkündür.

Muhafazakarlık kelime olarak, “bir şeyi muhafaza etmek, korumak” demektir. Sosyal Bilimler Sözlüğünde ise “mevcut yapıya hayat veren, geleneksel değer ve normları koruma taraftarlığı, hızlı değişimlerle geleneklerden kopulmasına karşı çıkmak” (DEMİR & ACAR, 2005, s. 291) şeklinde tanımlanmaktadır. “Muhafazakarlığın On Prensibi” adlı makalede Russell Kırk (KIRK, 2008, s. 243) “Muhafazakârlık, bir zihin durumu, bir karakter tipi ve sivil toplumsal düzene bir bakış şeklidir. Muhafazakârlık olarak adlandırdığımız tavır, ideolojik dogmalar sisteminden ziyade bir sezgiler/hisler manzumesine dayanmaktadır. Bunlara inanan ve bu şekilde düşünen bir kişiye de muhafazakâr diyebiliriz” diyerek hem muhafazakarlığı hem muhafazakâr kimseyi tarif etmektedir. Bu tanımdan yola çıkılarak muhafazakârlık şu şekilde ifade edilebilir: “Uzun dönemden geçerek yerleşmiş olan geleneklerin ve kurumların muhafaza edilmesini öngören bir siyasi ve sosyal akımdır” (ÖZDEMİR, 2021, s. 7) şeklinde tanımlanabilir. Topçu ise muhafazakarlığın manasını “*beş yüz yıllık, hatta bin, bin üç yüz yıllık ruh servetini kaybetmemek*” olarak açıklar ve devamında şunları söyler: “*Onunla ruhlarda inkılap yapacağız. Mazisi olmayan ümitsizdir, kuvvetsizdir, sevgisizdir. Mazisi olmayan nesil, ümitlere ceberutu, sevgiye kindarlığı karşı koymak ister, yıkar ve yıkılır*” (TOPÇU, 1998a, s. 72).

Nurettin Topçu’nun dindarlık anlayışı, İslam’ın özüne bağlı, bireyin iç dünyasında derin bir samimiyetle kök salmış ve hayatın her alanına yayılan bir dinî deneyime dayanır. Ona göre dindarlık, sadece ibadet yerlerinde veya özel zamanlarda yapılan törenlerle sınırlı değildir; günlük yaşamın her anında, insanın davranışlarında ve ilişkilerinde etkisi devam etmelidir. Gerçek dindarlık, samimiyet, aşk, ahlaki sorumluluk ve ruhsal temizlikle birleştiğinde anlam bulur. Bu açıdan dindarlık, sadece bilgiyle değil, o bilgiyi hayatına yansıtarak yaşanan ahlaki bir yaşamla ilgilidir.

Samimiyet, Topçu'ya göre dindar insanda olması gereken en önemli özelliktir çünkü o, inancın içsel bir tutarlılıkla eyleme dönüşmesini sağlar.

Topçu'nun muhafazakârlık anlayışı ise geçmişi sadece taklit etmekten çok, sağlam köklerle beslenen, ruhsal değerlerini kaybetmemiş bir toplum anlayışını ifade eder. Ona göre muhafazakârlık, tarihsel değerleri korumakla kalmaz; bu değerler sayesinde toplumun ruhunu yeniden inşa etmeye de çalışır. Geçmiş, sadece korunması gereken bir miras değil, geleceği şekillendirirken alınması gereken bir ilham kaynağıdır. Topçu, muhafazakârlığın hem dini hem de kültürel yönlerinin bir bütün olarak ele alınması gerektiğini savunur; çünkü geçmişini unutan bir toplum, umudunu, sevgisini ve ahlaki direncini de kaybeder.

Sonuç olarak, Nurettin Topçu'nun düşüncesinde dindarlık ve muhafazakârlık, sadece bireysel tutumları değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı da şekillendiren, insanı içsel bir dönüşümle hakikate ulaştırmayı amaçlayan kavramlardır. Dindarlık, bireyin Allah'a samimi bir şekilde yönelmesiyle başlarken; muhafazakârlık, bu samimi arayışı toplumsal bellekte taşıma isteğidir. Bu bakış açısıyla Topçu'nun din ve muhafazakârlık anlayışı, çağın sorunlarına karşı hem manevi bir direnç hem de değerler odaklı bir toplumsal dönüşüm çağrısıdır.

2.2.4. Din-Vicdan İlişkisi

Dini Terimler Sözlüğü'nde "vicdan" kelime olarak "iç duygusu, şuur, kalpteki gizli his"; terim olarak ise "hayır yapmaktan hoşlanan, kötülükten sakınan, iyiyi kötüden, hayrı şerden ayırt etmeye yardımcı olan ahlaki duygu, gizli his" (SERİNSU vd., 2009, s. 385) olarak tanımlanmaktadır. TDV İslam Ansiklopedisinde ise vicdan, "insanın içinde bulunan ahlaki otorite, ahlaki değerler ve eylemler hakkında hüküm verme ve yargılama yeteneği" (DEMİR, 2013, s. 100) olarak tarif edilmektedir.

Nurettin Topçu vicdanı "*iyi ile kötüyü ayırt etme yetisi*" (TOPÇU, 2022, s. 139) diye tanımlamakta ve duygu olarak görmektedir. Çünkü iyi ve kötü davranışlar karşısında vicdanın verdiği tepkilerde çok ve çeşitli duygular göze çarpmaktadır. Örneğin bir iyilik yapacağımız zaman, harekete geçmeden önce onu yapmak için içimizde bir istek ve arzu hissederiz. İyiliği yaptıktan sonra ise içimizde bir sevinç ve ferahlık hissi duyarız. Birisine bir fenalık veya kötülük yaptığımızda ise utanç,

pişmanlık ve vicdan azabı gibi duyguları yaşamaktayız. Topçu'ya göre, “*vicdan azabında, biz istemediğimiz halde, hareketimizin fena olduğu düşüncesinin yarattığı ıstırap yaşanır; o edilgendir. Pişmanlıkta ise etkinlik vardır. Yapılan hareketi düzeltmek ve gelecekte daha iyi bir harekete hazırlanmak için iradenin harekete geçtiği görülür, onda ahlaki taraf vardır. Pişmanlığı doğuran vicdan azabıdır ve o bir cezadır*” (TOPÇU, 2022a, s. 139).

Başkalarının yaptığı ahlaki hareketler karşısında takdir, saygı, hürmet ve hayret hisleri ile acıma, hor görme ve küçümseme duyguları (TOPÇU, 2022a, s. 139; 2022b, s. 105) yaşamaktayız. Bütün bu duyguların, ferdi ruhumuzun ürünü olarak değil, toplum tarafından önceden vicdanlarımıza kazınan ürünlerin sonucu olarak ortaya çıktığı görülmektedir. İyi ve kötü hareketler karşısında toplumun beğenme veya ayıplama ifade eden hükümleri, vicdanımızda hoşnutluk veya rahatsızlık duygusu meydana getirmektedir (TOPÇU, 2022b, s. 105).

Vicdanın yapısında farklı ruhsal öğelerin bulunduğu, ancak hangisinin diğerlerinden daha etkili olduğu konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Duyguların hâkim rol oynadığını Jean Jacques Rousseau ve İskoçya filozofları savunmaktadır. Bu görüşe göre vicdanın hareketlerini hükümler değil, hisler idare etmektedir. Kant tarafından savunulan vicdan anlayışının ortaya çıkardığı görüş, zihinci görüştür. Bu görüşe göre hareketlerimizi idare eden vicdan akıldan başkası değildir. Vicdanla birlikte harekete geçen duygular ise egoizmin kımıldanırlarıdır. Sosyolojinin savunduğu anlayışa göre ise vicdan, ferdin ruhuna cemiyet vicdanının bir yansımasıdır (TOPÇU, 2022b, s. 106; 2022a, s. 140).

Topçu vicdan ile akılı birbirinden ayırmakla birlikte vicdanın akıldan tamamen bağımsız bir yeti olmadığını şöyle ifade etmiştir: “*Vicdan, her insanın, başka insanların hareketleri karşısında içsel tepki yapma yetisidir. Bu tepkiyi kontrol eden de yine akıldır. Böyle olduğu takdirde vicdan kavramı değer kazanır. Sadece hislerle yapılan tepkiye vicdan adı verilmemektedir*” (TOPÇU, 2022b, s. 106). Vicdanın yapısında etkili olan öğeleri bazıları duygu, bazıları akıl, bazıları da toplum olarak açıklamasına rağmen, Topçu'nun, vicdan üzerinde akıl ve duyguların birlikte etkili olduğu bir görüşü kabul ettiği görülmektedir.

Vicdan, bizi her zaman doğru yola, mutlak iyiliğe mi götürür, yoksa yanlışla veya yanılıya mı götürür sorularına farklı cevaplar verilmektedir. Vicdanın varlığını doğuştan kabul edenlere göre o bizi hiçbir zaman yanıltmaz ve her zaman iyiliğe götürür. Bu nedenle onun sesini dinlemek gerekmektedir. Bu düşünceyi Rousseau'nun *Emile*'de söylediği sözlerle desteklemektedir:

“Vicdan! Vicdan! İlahi içgüdü, ölmez ve ilahi seda; cahil ve görgüsüz olanların, zeki ve hür insanların en emin kılavuzu; insanı Allah'a benzer kılan, iyilikle kötülüğün yanılmaz hâkimi, insanın yaratılışındaki büyüklükle davranışlarındaki ahlaklılığı veren sensin; sen olmasan, kaidersiz bir anlıkla ilkesiz bir akıldan yardımlanarak sapıklıklar içinde bocalamanın acıklı imtiyazından başka beni hayvanların üstüne yükseltecek bir şeyin varlığını duymuyorum” (TOPÇU, 2022a, s. 141).

Vicdanın sonradan deneylerle oluştuğunu söyleyenlere göre onun değeri mutlak değil, toplumlara ve zamana göre değişkenlik gösterir. Böylece kiminin iyi dediği hareketi başkaları kötü olarak değerlendirebilir. Sosyolojinin vicdan anlayışına göre ise belirli bir devir ve toplumda iyi ve kötüyü ayırt etme konusunda insanlar arasında bir anlaşma sağlansa da devirler değiştikçe vicdan anlayışlarında da değişiklikler meydana gelebilmektedir. Bütün bu görüşlerden yola çıkan Topçu'ya göre vicdan, pratik bir kılavuzdur ve hiçbir zaman yanılmaz. Ona uyduğumuz ve onun içimizden gelen sesini dinlediğimiz zaman, vicdan bizi hep iyiliğe götürür ve kötülüklerden uzaklaştırır. Örnek olarak adaletin iyi olduğunu her vicdan kabul eder. Ancak çeşitli alanlarda hangi davranışların adalete uygun olacağını belirlemede vicdan yetersiz kalabilir. Bu durumu belirleme işi akla kalmaktadır.

Topçu'ya göre hareketlerimizin ahlaki değerlerini ölçüp belirlemek için başkalarının vicdanını hakem olarak kabul etmeliyiz. Çünkü insan kendi hareketlerinin kötü tarafını göremediği için kendi hareketlerini tenkit edemez ve kendi yaptığı fenalıkların acısını duyamaz. Yaptığımız kötü bir davranış toplum tarafından alkışlandığı zaman onunla övünür ve sevinç duyarız. Örneğin toplumun hoşlanmadığı zayıf ve aciz bir insanı döven bir kuvvetli, toplum tarafından alkışlanınca yaptığı işle övünür, vicdanını rahatlatır ve zulüm yaptığını kabul etmez. Çünkü toplum onun vicdanını şaşırtmıştır. Yine Topçu'ya göre, kötü hareketlerin ortaya çıkardığı

alışkanlıklarda vicdanı şaşıratabilmektedir. Yaptığı iş karşılığında halktan rüşvet almaya alışan bir memur, büyüklerine karşı saygısızlık yapan bir öğrencinin yaptığından vicdan azabı duymaması bu duruma örnek verilebilir. Topçu bu gibi durumlar için şu çözüm önerisini getirir: *“Vicdanları sapıklıklardan korumak için, gençlerin küçük yaşlardan itibaren vicdan muhasebesine alıştırılması lazımdır. Öyle ki kendi menfaatlerini ilgilendiren işlerde bile, vicdanlarının yanılmaz hakemliğine güvenerek, kim olursa olsun, karşılarındakilerin haklı olduğu yerde, egoist nefislerinin tehdidinden de korkmayarak “ben haksızım, onlar haklı diyebilsin”* (TOPÇU, 2022a, ss. 142–143).

Nurettin Topçu'nun vicdan anlayışı, bireyin ahlaki yaşamının merkezine yerleşen, duygu ve akıl arasındaki dengeyi gözetten bir yaklaşımdır. Vicdan, Topçu'ya göre sadece içsel bir his veya duygusal tepki değil; akıl ve toplumla etkileşim içinde olan, bireyin ahlaki sorumluluğunu taşıyan bir mekanizmadır. İnsan, iyi ya da kötü davranışlarla karşılaştığında, içsel tepkilerini yalnızca kişisel psikolojisiyle değil, aynı zamanda toplumsal değerler ve normların da etkisiyle verir. Bu da Topçu'nun vicdanı hem bireysel hem de toplumsal bir olgu olarak ele aldığını gösterir.

Topçu, vicdanın mutlak doğruya yönelme kapasitesine sahip olduğunu savunsa da bireyin bu içsel sesini doğru şekilde takip edebilmesi için ruhsal ve ahlaki bir eğitim alması gerektiğini belirtir. Vicdanın düzgün çalışabilmesi için, erken yaşlardan itibaren eğitilmesi ve bireyin, kişisel çıkarları ile toplumsal adalet arasında bir çatışma yaşadığında bile, hakikatin ve hakkın yanında durabilme bilincine sahip olması önemlidir. Bu anlamda vicdan, sadece içsel bir otorite değil, aynı zamanda ahlaki gelişimin temel aracı olarak işlev görür.

Topçu'nun yaklaşımına göre, vicdan sadece kişisel bir duygu değil, toplumsal değerlerle beslenen ve akıl tarafından denetlenen dinamik bir yapıdır. Toplum, vicdanı zamanla yönlendirebilir ve bazen yozlaştırabilir. Bu nedenle vicdan, mutlak doğruya ulaşabilmek için bireysel muhasebe ve eleştiri yeteneğiyle sürekli olarak beslenmelidir. Sonuç olarak vicdan, ahlaki yaşamı sadece sezgiyle değil; aynı zamanda bilinçli ve iradi bir tercihle sürdürülebilir kılacak temel bir unsur olarak kabul edilmelidir.

2.2.5. Dinde Reform Anlayışı

İnsanlara dünya ve ahiret mutluluğu, insanlığa da kurtuluş sağlamak için gelen İslam dini, kendi bağlıları olan Müslümanlar tarafından yıkım ve çöküşe sürüklenmiştir. Bu yıkım ve çökertme hareketleri Şia'nın ortaya çıkmasıyla başlamış, Abbasî ve Selçukluları içerden kemiren kuvvetler ile devam etmiştir. İslam tarihinde yaşanmış olan bu talihsizliklerin sebepleri Nurettin Topçu tarafından şöyle açıklanmaktadır: “*Birisi doğu dünyasını yoğuran ilk çağ medeniyetlerinin arttığı olan inançların, İslam'ın yayıldığı doğunun ruhuna hakim olarak burada İslam'a da kendi iç varlığını zamanla sinsice kabul ettirmesi ve İslam'ın aslında bulunan ruhu bozması, bir diğeri de daha başlangıçlarda Aristoculuğa boyun eğen felsefe hareketinin darbelenmesinden sonra içtihat kapısının da kapatılması, yani felsefi ve hukuki düşüncülerin ilmi otorite dünyasında zincirlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır*” (TOPÇU, 1998c, s. 20).

Hız. Osman'ın şehit edilmesiyle parçalanıp bölünmeye başlayan İslam toplumu, kutsal toprakların ve hilafet müessesesinin Osmanlı'ya geçmesiyle tekrar yükselişe geçmiştir. Bu yükselişin karşısına da “doğunun yeniden hortlayan çürümüş zihniyeti çıkararak” (TOPÇU, 1998c, s. 21) İslam ruhunu yaşatan ahlakın yerine kaideci taassup geçmiştir. Çünkü dini hayatımız, cevheri olan aşktan sıyrılmış, ölü kaidelerin sayı hesabıyla ve benliğimizi karartan taassup adlı hasta gururla tekrardan ibaret kalmıştır (TOPÇU, 1998a, s. 37). Topçu bu durumu şu şekilde izah etmektedir:

“Hacı Bayramların, İbrahim Hakkıların ilahi davası, fetvahanenin mesnet ve saltanat sancaklarıyla süslü kapısında katledildi. Asırlar arasında İslam'ın ruhu katı kaidecilikle, taassubun tehditleriyle saltanat ve merasim gurur ve tahakkümleriyle eritildi. Dini müesseseler, dini ruhundan tamamıyla sıyrıldı; din elbisesine bürünmüş, dini kaidelerle bezenmiş devlet ve dünya müesseseleri halini aldı. Bunların etrafında istismarcı bir din adamı sınıfı teşekkül etti. Bu adamlar iç yapısını yüzyılların yıpratıldığı devletle ele ele verdiler ve onun manevi kudret halinde sömürme sahalarını mütemediyen genişlettiler” (TOPÇU, 1998c, s. 21).

Eski dinlerden kalan artıklar, batı dünyasından yapılan taklitler ve asırlardır biriken enkaz İslam aleminin üstüne çullanmış ve İslam dünyasının iktisadi ve ahlaki yapısını çürütmüştür. Bu kötü ve olumsuz durum karşısında Müslümanların nasıl davranması gerektiğini Topçu şöyle ifade etmiştir: “Müslümanlar, batı ilmi diye aklın eserini inkar edecek kadar beyinsiz, ahlakını birtakım hareketlerin otomatik tarzda yapılmasına bağlayacak kadar içi boş, kin ve cehaletin bayrağını taşımakla övünecek kadar zavallı varlıklar değildir” (TOPÇU, 1998c, s. 25). Müslüman aklını başkalarına kiraya vermemeli, yaptığı her davranış ve hareketini bilinçli yapmalı ve yitiği olan ilmi ve bilgiyi her yerde aramalıdır.

Topçu, din alanında yapılan en büyük inkılabın, üç tanrılı şaman dininden tek tanrılı İslam dinine geçmekle yapıldığını şöyle belirtmektedir:

“Dinde inkılabımız, üç tanrılı Şaman dininden bir tanrılı İslam dinine geçmek gibi muazzam bir hadisedir. Şaman dini sihirle karışık, ruhi değerler bakımından pek geri bir dindi. Hatta bir din bile değil, bir sihir ve sanat tekniği idi. Asırlarca Türkmen’in din duyguları tatminsiz kaldığı için, o, İslam’ın kucacağına ihtirasla atıldı. Milletimizin İslam dininin ebedi olması için yaptığı fedakarlıklar, bu dinde bütün kendi varlığını, aradığı ideal varlığını bulmuş olmasından ileri gelmektedir” (TOPÇU, 1998d, s. 110).

Topçu, reform kelimesini “din tarihinde aslına irca gayesiyle yapılan ıslah” manasında kullanmakta ve bu gaye ile bazı şekillerin değiştirildiğini ifade etmektedir (TOPÇU, 1998c, s. 104). Bir başka ifade ile dine aslında bulunmayan yenilikler getirmek değil, dinin aslından olmayıp ona sonradan eklenmeye çalışılan şeylerden dini kurtarmak demektir. Martin Luther, Hristiyanlıkta bir reform ihtiyacı olduğunu söyleyerek ortaya çıkan ilk kişidir ve reform gerekçesini, Katolik kilisesi Hz. İsa’nın anlattığı esaslardan ayrıldığından hakiki esaslara dönmek için bir dini ıslahata ihtiyaç duyulması ve İncil’in, herkes tarafından anlaşılması için milli dillere çevirilerinin yapılması olarak ifade etmektedir.

Hıristiyan dünyasındaki karşılığıyla bir reformun İslam dininde bir söz konusu olamayacağını Topçu şöyle dile getirmektedir: “İslam’ın Katolisizm’i yoktur ki Protestanlığı doğsun. İslam daima Ortodoks’tur, yani ehli sünnet itikadına dayanır.

Onun dışındaki mezhepler büyük cemaat yapamamışlardır ve Kur'an'ın bütünlüğü sebebiyle de yapamayacaklardır. Halli istenen tek mesele, namazlarda Kur'an'ın Türkçe olarak okunup okunmaması meselesidir ki bu da bir din psikolojisi meselesidir” (TOPÇU, 1998c, ss. 104–105). Topçu, Müslümanların çoğunluğunun ehli sünnet inancına uyduğunu belirtmekte ve Kur'an-ı Kerim'in herkes tarafından anlaşılması için kendi dilimize çevirilerinin yapıldığını söylemektedir.

Ayrıca Kur'an'ın bütün halindeki manasını yani ruhunu tanıttacak çalışmalara başlanmasını ve Kur'an'ın felsefesinin yapılmasını bir zorunluluk olarak görmektedir. Ona göre İslam'da taassup, yeniliklerden nefret etme, acayip şekillerle esrarlı sayılara ruhunu hapsetme durumları yoktur. İslam'da ve diğer dinlerde zorunlu bir kıyafet şeklinin bulunmadığını söylemekte ve bu durumu şöyle açıklamaktadır: *“Kadının örtünmesi esası, birçok dinde rastlanan uzvi heyecanlardan uzaklaşma idealine bağlı bir spiritüalizm işaretidir”* (TOPÇU, 1998c, s. 105). Ona göre kadın hakları, ibadetler ve hukuk alanlarında yapılması gerekli değişimlere “reform” değil; İslam'ın hakikatine götürecek “islahat” demek daha doğru bir ifade olacaktır. Topçu, dinde reformun gerekliliğini dile getirirken şunları söylemektedir:

“İslam karanlık bir uçurumun içindedir. Asırların enkazı, Doğunun eski dinlerinden kalan artıklar, yirminci asır batı dünyasının taklitçileri, modern barbarların beldesi olan Amerika'dan kopup gelen yıkıcı ve yaralayıcı tesirler hep bu enkazın üstüne yığılmış, İslam alemine çullanmış kuvvetlerdir ki bunlar varlığımızı her an tehdit ediyor. Bunlar, İslam dünyasının iktisadi ve ahlaki yapısını birlikte çürütmektedir. Bu uğursuz kuvvetlerin karşısında Müslümanlar, batı ilmi diye aklın eserini inkâr edecek kadar beyinsiz, ahlakını birtakım hareketlerin otomatik tarzda yapılmasına bağlanacak kadar içi boş, kendinden başka türlü düşünüp yaşayanları ithamdan başka sermayesi bulunmayan, kin ile cehaletin bayrağını taşımakla övünecek kadar zavallı varlıklar değillerdir” (TOPÇU, 1998c, s. 25)

Topçu, ruhi yönü bulunmayıp sadece şekilsel hareketlere dönüştürülmüş bir dindarlık anlayışını kabul etmez ve onlara yönelik; *“Dini şeriatın ibaret addetmek, bir hayat yerine onun şeklini, bir tablo yerine çerçevesini, meyve yerine kabuğunu, ruhani bir seyahat yerine geçilen yolu almak demektir. Dini hayatı, bazı el, kol ve*

dudak hareketlerine hasreden ruhsuz şeriatçılar, ruhtan sıyrılan şekil ve hareketlerden oluşan bir taklit sistemi ortaya çıkardılar” (TOPÇU, 1997a, ss. 81–82) diyerek eleştirilerde bulunur ve onları “pozitivist şeriatçılar” olarak isimlendirir:

“Pozitivist şeriatçılar, Hz. Peygamber’in hareketleriyle çehresinin şekillerini taklide çalıştılar. Halbuki onda taklit edilecek olan iradesi, aşkı, ilhamı, bir kelime ile ruhi alemi idi. Bu alem taklit edilmeyip ancak ondaki ulvi örnekten kendi ruhi gayretlerimizle ilhamlar, kuvvetler çıkarılacağına göre, bizim dini hayatımız göreneğe ve tekrara değil de ilham ve aşkıya dayanmalıydı. Ancak bu yolda rehberimiz, mürşidimiz Peygamber olacaktı” (TOPÇU, 2002, s. 82).

Topçu, dine bilinçsizce inanan bazı insanların dini duygu ve inançlarını, kendi çıkar ve menfaatlerini devam ettirmek için kullananları “İslam’da reform istekleri ileri sürüldüğü zaman çileden çıkanlar” şeklinde nitelemekte ve “İslam’ın ruhunu ihya için Müslümanlık diyen insan yığınının safsatalarından İslam’ı kurtararak gerçek aslına irca edecek olan bir reformun mutlaka yapılması lazımdır. Herkesten önce islah hareketine engel olanların ruhlarının temizlenmesini istiyoruz” (TOPÇU, 1998c, s. 24) diyerek düşüncelerini dile getirmektedir.

Topçu, İslam dünyasının yaşadığı krizi sadece toplumsal ve tarihi bir sorun olarak görmekle kalmaz, aynı zamanda ahlaki ve manevi bir kriz olarak değerlendirir. Ona göre, Müslümanlar Batı’daki bilgi ve bilimden tamamen uzak durmamalı, ancak aynı zamanda körü körüne taklit de etmemelidir. Aksine, akıl ve ilmin doğru bir şekilde kullanılmasını savunarak, İslam’ın özünü kavrayıp dini sadece şekillere indirgemeyen, sahici bir imana ve ahlaka dayalı bir anlayış geliştirmeleri gerektiğini belirtir. Bu çerçevede, Topçu, İslam’da reformu Batı’daki gibi köklü bir değişim değil; dinin özüne dönmek ve sonradan eklenen bozulmuş unsurlardan arınmak olarak görür.

2.3. Nurettin Topçu’nun Toplum Merkezli Fikirleri

2.3.1. Toplum (Cemiyet) ve Cemaat

Sosyal Bilimler Sözlüğü’nde “toplum/cemiyet; belirli bir coğrafi bölge üzerinde temel ihtiyaçlarını karşılamak için örgütlenmiş, aralarındaki etkileşim ve iletişimi düzenleyen kuralları ve kurumsal ilişkileri olan, benzerlerinden görece de olsa farklı özellikler taşıyan hem biyolojik hem de kültürel olarak kendisini yeniden

üretecek mekanizmalara sahip, görece büyük insan topluluğu” (DEMİR & ACAR, 2005, ss. 405–406) olarak tanımlanmaktadır. Toplum kavramında ortak olarak yer alan “kendini korumak ve varlığını sürdürmek için iş birliği yapan insanlardan oluşan, görece bir sürekliliği olan, genellikle belli bir coğrafyasal yeri ve ortak kültürü bulunan” (OZANKAYA, 1996, s. 11, FICHTER, 1996, s. 73) ifadelerinin benzer şekilde Nurettin Topçu’nun tanımında da geçtiğini görmekteyiz.

1887 yılında yayımladığı *Cemaat ve Cemiyet* isimli eseriyle sosyolojide “cemaat” ve “cemiyet” ayrımıyla meşhurluk kazanan sosyolog Ferdinand Tönnies’e göre “cemaat hayatı, her türlü samimi, mahrem ve bize münhasır olan müşterek hayat; cemiyet ise kamusal hayattır, dünyadır” (Tönnies, 2024, s. 39).

Nurettin Topçu ise toplumu, “*Aralarında kurumlar halinde organlaşmış bağıntılarla karşılıklı yardımlaşma münasebetleri bulunan fertlerin bütünüdür. Cemiyet, teşkilatlanmış bir insan topluluğu*” (TOPÇU, 2021, s. 19) olarak tanımladıktan sonra İngiliz filozofu Spencer’ın “*cemiyet, uzvi evrimin bir sonucu, canlılar dünyasının bir nevi devamıdır*” (TOPÇU, 2021, s. 19) tanımına yer vermiştir. Topçu kendi toplum tanımının dışında Espinas, Hobbes ve Rousseau tarafından yapılan tanımlara da atıfta bulunmuştur.

İnsanın tabiatında toplu olarak bir arada yaşama içgüdüsünün bulunması, yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur. Fizyolojik yapı, iklim şartları, ihtiyaçların giderilmesi, cinsiyet içgüdüsünün ortaya çıkardığı fizyolojik ihtiyaçların karşılanabilmesi için aile kurma isteği, düşman saldırısına karşı ortak korunma ve dini ibadetleri birlikte yapma gibi zaruretler insanın toplum içinde yaşamasını zorunlu hale getirmiştir (TOPÇU, 2021, s. 21).

Aile hayatında çocukların bakımı, yemek ve temel ihtiyaçların karşılanması gibi durumlar eşler arasında iş bölümü yapılması sonucunu doğurmuş, ev işlerini kadın yaparken, avlanma ve yiyecek bulma gibi işleri erkek üstlenmiştir. İnsanın her zaman tek başına av bulması zorlaştığından av yakalama işinde başkalarıyla yardımlaşma zorunluluk haline gelmiştir. Bu beraber yaşama hali toplumsal birlik ve beraberliği daha kuvvetli bir duruma getirmiştir. Topçu toplumu nihayetinde insanın fitratından kaynaklanan ihtiyaç ve zorunluluklarından oluşmuş bir yapı olarak anlamaktadır.

Bu tanımlama ve açıklamalardan sonra Topçu cemiyetleri, bünye ve fonksiyonlarına göre dar ve geniş çevreli diye ikiye ayırmaktadır. Dar çevreli cemiyetleri “*gaye ve fonksiyonları sınırlanmış olan cemiyetler*” (TOPÇU, 2021, s. 22) olarak tarif ederek bunların teşkilatlı ve teşkilatsız şekilde faaliyet gösterebildiklerini ifade eder. Teşkilatsız faaliyetlere, herhangi bir organizasyon olmaksızın gelişigüzel toplanmış insanlar tarafından yapılan nümayiş, miting veya ihtilal esnasında sokaklarda toplanma örnek olarak gösterilebilir. Teşkilatlı faaliyetlerde ise belirli bir gaye ve organizasyon çalışması göze çarpar ve sosyal yardım, sağlık, spor, sanat, ahlak ve meslek dernekleri bunlara örnektir. Geniş çevreli cemiyetler ise “*gaye ve fonksiyonları çoktur, sınırlanmış değildir*” (TOPÇU, 2021, s. 22) şeklinde tanımlanmaktadır. Gayelerinin sonsuz olması nedeniyle bu cemiyetler varlıklarını devam ettirirler ve ortadan kalkmazlar. Çünkü bu cemiyetler din, sanat, ahlak, hukuk ve ekonomi gibi hayatın her devrinde ihtiyaç duyulan ve devamlılık arz eden gayelere dayanmaktadır. Bu cemiyetler de teşkilatlı ve teşkilatsız olarak ikiye ayrılmakta, ilkel topluluk olan klanlar teşkilatsız; klandan sonra oluşan boy, site ve millet ise teşkilatlıya örnek verilebilir.

“Cemaat” kavramı ise *Sosyal Bilimler Sözlüğü*’nde; “aynı inanç, değer ve davranış kalıplarını benimsemiş, karşılıklı olarak yakın, içten, yüz yüze, samimi ilişkilerle birbirine bağlı insanlardan oluşan, topluma oranla görece küçük, homojen insan topluluğu” (DEMİR & ACAR, 2005, s. 70) olarak tanımlanmıştır. Topçu’ya göre ise “*kendiliğinden meydana gelen, kan birliğine, müşterek duygu ve yaşayış esasına dayanan topluluklar*” (TOPÇU, 2021, s. 23) “komünote” veya “cemaat” olarak adlandırılmaktadır. Aile ve köy cemaati ile dini cemaatler örnek olarak verilebilir. Bu topluluklarda göze çarpan özellikler, dar çevreli ve gelenekçi olması, yaşamlarında adetlerin geçerli olması, ferdi mülkiyet olmadığından bir sınıfsal ayrımın bulunmamasıdır. “Sosyete” veya “cemiyetler” ise “*kendiliğinden olmayıp akli ve hukuki münasebetlerin eseri olan, sözleşmelere dayanan ve karşılıklı anlaşmaların geçerli olduğu topluluklardır.*” Bu topluluklarda adet ve geleneklerden çok modanın hakimiyeti vardır. Sosyeteler, site ve millet gibi geniş çevreli cemiyetlerdendir (TOPÇU, 2021, s. 24). Bu açıklama ve değerlendirmelerden sonra Nurettin

Topçu'nun, toplumu çeşitli yönlerden bir sınıflamaya tabi tutarak yaptığı toplum tanımına uygun bir toplum anlayışı ortaya koyduğu görülmektedir.

Nitekim Topçu'ya göre fert ve toplum arasındaki etkileşim karşılıklıdır ve her ikisinin varlığı da birbirine bağlıdır. Fert bir toplum içinde yaşamak zorunda olduğundan, toplum tarafından maddi ve ruhi bakımdan baskılara maruz kalmaktadır. Maddi yaşamımızı kolaylaştıran ve çevreye uyumumuzu sağlayan aletlerin, fertlerin zevklerine ve ihtiyaçlarına göre değil de toplumun genel arzu ve ihtiyaçlarına göre yapılması cemiyetin ferde bir baskısıdır. Ruhi yönden yapılan baskı ise zihin, duygu ve irade üzerinden gerçekleşmektedir. Toplumun zihnimize etkisi aklın, aynilik ve çelişmezlik prensiplerinde ortaya çıkmaktadır. Topçu, aynilik ve çelişmezliği şöyle tanımlamaktadır: “*Aynilik, bir şeyin kendi neyse o olduğu; çelişmezlik ise, bir şeyin aynı zamanda hem kendi hem de kendinden başka bir şey olamayacağı*” demektir(TOPÇU, 2021, s. 17). Buna örnek, ilkel insanların kendilerini totemleriyle bir ve aynı şey sanmalarıdır. Bu durum bize göre bir çelişkidir; ama ilkel insana göre bu bir çelişki değil ve normal bir durumdur. Buradan çıkarabileceğimiz sonuç şudur: İlkel insanın zihni, modern insanın kabul ettiği prensiplere göre değil; kendi sosyal yaşantılarında ortaya çıkan prensiplere göre hareket etmektedir. Bir başka deyişle aklın prensipleri, içinde yaşanılan toplumsal hayata göre değişkenlik gösterebilmektedir.

Topçu'ya göre toplumun duygularımız üzerinde etkileri vardır. Bu etkiyi şöyle açıklamaktadır:

“Aşağı duygular denilen uzviyetimize bağlı veya beden yaşayışı ile ilgili birtakım zevkleri giderme şekillerine bakacak olursak, bunların kendilerine özel olan çevrelerde daha çok yayıldıklarını görürüz. İçki, en çok işçiler arasında yayılıyor. Sigara içmek başlangıçta, yani henüz iptila haline gelmeden önce, sosyal hayata uymak arzusu ile maalesef insanların çoğu tarafından kabul edilmiş en manasız ve gayesiz bir alışkanlıktır” (TOPÇU, 2021, s. 17).

Bu zevklerin toplumsal hayatta yayılmasında fertlerin değil, mahalle baskısı dediğimiz sosyal çevrenin etkisi vardır. Kişi bazı zevkleri toplumda hazır olarak bulmakta, sosyal çevrenin baskısı ile de kendini bu zevklere kaptırabilmektedir.

Ahlaki yaşayışımızın temelini oluşturan irade üzerinde de toplumun etkileri bulunmaktadır. Toplum içinde ferdin mutlak anlamda bir özgürlüğünün neden olmadığını Topçu şöyle izah etmektedir: “*Toplum içinde ferdin mutlak manada hür olduğunu düşünmek yanlıştır. Toplum içinde ferdin hürriyeti, sosyal yaşayışın zorunluluklarıyla sınırlanmış olup fert toplumdan aldığı emirleri yerine getirmekle hürriyetini anlayabilir*” (TOPÇU, 2021, ss. 17–18). Bir başka ifade ile fert, toplumun izin verdiği kadar bir hürriyete sahiptir. Ahlakın iyi ve kötü hükümleri toplumlara göre değişiklik göstermektedir. Bu duruma örnek olarak, hırsızlık Antik Yunan’da ahlaksızlık olarak görülürken günümüzde en kötü hareket olarak kabul görülmektedir (TOPÇU, 2021, s. 18).

Topçu’ya göre cemiyeti yoğuracak ruh “*eski Asya’nın hikmetiyle Kur’an’daki ilhamı kendinde birleştirdiği halde, Garb’ın dört asırlık ilmine hayran, zihniyetine sahip, felsefesine aşina olacak Anadolu dervişinin ruhudur. Cemiyeti yoğuran ruh, bizim şaşkın isteklerimizin hizmetkârı olmayacak, bize karşı koyarak bizi kurtaracak. Bizi kurutacak ruh, bize Hira dağından bırakılan mukaddes mirastır*” (TOPÇU, 1997c, s. 101-102). Bu mukaddes miras, Allah’ın kitabı Kur’an-ı Kerim’dir.

Topçu, toplumun yapısını anlatırken, dar ve geniş çevreli cemiyetler arasında bir ayrım yapar. Dar çevreli cemiyetler sınırlı amaçlara sahipken, geniş çevreli cemiyetler daha geniş bir değer yelpazesi üzerine inşa edilir ve sürekliliği olan topluluklar oluşturur. Ayrıca, cemaat ve cemiyet ayrımını da vurgular. Cemaatler, kan bağı ve ortak duygulara dayanan, geleneksel ve içten bağlarla şekillenen topluluklarken; cemiyetler ise sözleşmelere dayalı, akli ve hukuki ilişkilerle biçimlenen modern yapılardır. Bu ayrım, Topçu’nun toplum anlayışında hem sosyolojik hem de kültürel bir bakış açısına sahip olduğunu gösterir.

Topçu, fert ve toplum ilişkisini karşılıklı bir etkileşim olarak tanımlar. Toplum, bireyin özgürlüğünü belirli sınırlar içinde şekillendirirken, birey de kendi iradesi, davranışları ve inançlarıyla toplumsal yapının devamlılığına katkı sağlar. Birey, sadece dışsal baskılarla değil, aynı zamanda düşünsel ve ahlaki yönelimleriyle de toplumsal yapıyı biçimlendirir. Bu noktada, yerel gelenekler, mahalli alışkanlıklar ve modern sosyal normlar, bireylerin duygu ve tercihlerinde büyük bir etkiye sahiptir.

2.3.2. Toplumsal Sınıflar

İnsanın toprağa yerleşmesi ve tarımla uğraşmaya başlamasıyla yerleşim yerleri yani köy ve şehirler ortaya çıkmaya başlamıştır. Boyların bir merkez etrafında toplanmasıyla siterler ortaya çıkmıştır. Siterlerde sosyal sınıfların ortaya çıkmasıyla toplumların sosyal nizamları değişmeye başlamıştır. Topçu, değişen sosyal nizam sonucunda bazı imtiyazları elinde bulunduran asiller sınıfı ile bu imtiyazlardan mahrum kalan aşağı sınıf ve esir sınıfı olmak üzere sosyal sınıfların ortaya çıktığını şöyle açıklar: *“Sosyal sınıflar, cemiyetin aile, din ve siyasi zümreler halinde bölünmesinden ayrıdır. Meselenin esası şudur: Her cemiyette bütün iş sahalarından daha mühim bir iş sahası vardır. Diğer işler, bu esaslı işin etrafında tali iş zümreleri halinde toplanırlar. İşte bir cemiyette esaslı olan bir merkezi işle onun etrafında sıralanıp o faaliyet ve yaşayış şekliyle alakaları nispetinde önem kazanan iş zümreleri arasında sınıf mertebeleri ve hakları tanınması sosyal sınıfları yaratıyor”* (TOPÇU, 2021, s. 65).

Nurettin Topçu'ya göre Hindistan'daki kast sistemi bir sosyal sınıf örneği oluşturur. Eski Yunan'da yer alan sosyal sınıflar ise idare edenler, askerler, işçi ve çiftçilerden meydana gelmektedir. Romalılarda toplum, Patrisyenler (vatandaş sınıfı) ve Plebler (tebaa sınıfı) olarak ikiye ayrılmaktadır. Almanlarda asaletin kaynağı olarak harpçilik meziyeti, Fransızlarda servet sahibi olan zenginler, sanayinin geliştiği toplumlarda ise sermaye sahibi işverenler ile çalışanlardan oluşan işçi sınıfı, sosyal sınıf ayrılmalarının faktörleri olarak sayılmaktadır: *“Hint'te din hayatı, Yunan'da sitenin idaresi, Roma'da siyasi hayat, Almanlarda harp ve asalet, Fransa'da servet.”* (TOPÇU, 2021, ss. 66–67). Topçu, her cemiyette esas olan iş hayatının, o cemiyet hayatında merkez olduğunu, diğer işlerin onun etrafında sıralandıklarını ve ona yakınlıklarına göre değer kazandıklarını belirtir.

Topçu, sosyal sınıfların toplumsal hayatta ortaya çıkardığı sonuçları şöyle ifade etmektedir: *“Her sınıf halkın başka haklara sahip olması. Bir toplumda yüksek sınıfta bulunanların yüksek haklara sahip olması, aşağı sınıfta yer alan insanların bu haklardan mahrum kalmaları. Aynı suçtan dolayı cezalandırılması gereken iki insandan yukarı sınıfa bağlı olan az ceza görüyor, aşağı sınıftan olan daha ağır cezaya maruz kalıyor”* (TOPÇU, 2021, s. 67). Bu sınıfsal ayrılıkların ve adaletsizliğin

sonucunda toplumsal barış ve huzur bozulabilir, toplumda şiddet, kaos ve anarşi ortaya çıkabilir. Bu durumun 1789'daki Fransız İhtilali gibi tarihte birçok örneği vardır.

Topçu, tarihsel örneklerle sosyal sınıf olgusunu açıklayarak sınıflar arasındaki eşitsizliklerin toplumsal huzuru zedelediğine dikkat çeker. Sınıfsal ayrımlar, adaletin bozulmasına, alt sınıfların haklarının ellerinden alınmasına ve nihayetinde toplumsal barışın sarsılmasına yol açar. Bu durum, tarihsel olarak sosyal devrimlerin, isyanların ve sistem değişikliklerinin sebeplerinden biri olmuştur.

Sonuçta sosyal sınıflar, yalnızca ekonomik faktörlerle açıklanamayacak kadar karmaşık bir olgudur. Topçu'nun yaklaşımı, bu yapının sadece ekonomik temeller üzerinden değil, aynı zamanda toplumun değerleri, kültürel yapısı ve ruhu ekseninde de değerlendirilmesi gerektiğini gösterir.

2.3.3. Toplumsal Nizam ve Düzen Olarak Anadolu Sosyalizmi

Nurettin Topçu verdiği konferanslarda 1961 anayasasının sağladığı ortamda yaygınlaşmaya başlayan komünizme ve solun öne sürdüğü fikirlere karşı milliyetçi sosyalizm fikrini savunuyordu. Bu fikre göre üreticinin hakkı korunarak üretim kooperatifleri faaliyete geçirilerek ve emeğin karşılığı olan hak çalışanlara verilerek solun enstrümanları onların ellerinden alınabilir. Bu da gerçekçi ve milliyetçi bir sosyalizmi hâkim kılmakla mümkün olur (IŞIK, 2023, ss. 206–207).

Nurettin Topçu'nun istediği ve öngördüğü sosyalizm, halk tarafından yürütülen bir yardımlaşma şekli değil, bizzat devlet tarafından yasalarla organize edilen resmiyet kazanmış bir sistemdir. Dinin izzetini korumak ve dini siyasi polemiklere alet etmemek için Nurettin Topçu, “İslam Sosyalizmi” kavramını kullanmak yerine “ruhçu sosyalizm” veya “milliyetçi sosyalizm” kavramlarını tercih etmiştir (IŞIK, 2023, s. 207). Üzerinde yaşadığımız vatanda kalıcı olabilmenin şartı büyük ve güçlü bir devlete sahip olmaktır. Topçu, Müslüman Türk'ün devlet telakkisinin Müslüman Anadolu sosyalizmi olduğunu düşünmekte ve bunu şöyle açıklamaktadır:

“Müslüman Anadolu Sosyalizmi demek, İslam'ın ruh ve ahlakına sahip olacak Anadolu'nun insanını ve bütün hayat kuvvetlerini, ferdi menfaatlerle ihtirasların sınırları dışına çıkarıp bir ilahi bölgede, tam iktidarı ile sağlamak

iradenin disiplini altına, millet selameti yolunda toplulukla seferber etmek demektir. Komünizmi bertaraf edecek ve Siyonizm'i toprağa gömecek tek kuvvet budur, öbür adı milliyetçiliktir” (TOPÇU, 1997a, s. 25).

İslam, her mahallede bir milyonerin türediği bir zenginler cemiyeti değil; mü'minlerin birbirleriyle kardeş olarak yaşadıkları, fakirin ahı ile yüzü kararmayan, ümmetlerin ahınının arşı yakmadığı bahtiyar bir cemiyet oluşturmaktadır. Toplumun İslam'ın dışında başka ideolojilerde kurtuluş aramaması için yapılması gerekenleri Topçu şöyle ifade etmektedir: *“Önce insana kıymet vermeliyiz. Kur'an'ın insanın eşref-i mahlukat sayan hükmüne hürmetten başka kurtarıcı yol yoktur. Aynı zamanda bir ahlak eğitime kuvvetle başlamak lazımdır. Bizim ahlakımız hürmet, hizmet ve merhamet prensiplerini kendinde birleştiren aşk ahlakıdır. Her şeyden önce, Allah'ın yüzlerde güleceği yaşta içgüdülerinin üstüne yükselemeyen gençlere aşkı sevdirmeliyiz”* (TOPÇU, 1997a, ss. 28–29).

Toplumsal nizam ve düzenin sağlanması için güçlü bir devlet yapısına ve adaletli bir yönetim anlayışına ihtiyaç vardır. Topçu'ya göre güçlü bir devlet anlayışında merkezîyetçilik, otorite ve hür bir totalitarizm özellikleri bulunmalıdır. Totaliter devlet ile neyi ifade etmek istediğini şöyle açıklamaktadır:

“Devlet kavramının değer ve gerçeğini hakkıyla ifade eden bu otorite rejiminde demokrasiye yani halkın iradesiyle idare rejimine aykırılık, halkı inkâr ve millet iradesine karşı gelme değildir. Millet iradesi nerede devletten kopar da ayrılırsa orada iktidarı yaşatmaya imkân bulunmaz” ifadelerini kullandıktan sonra aralarında bulunan farkları şöyle açıklar: *“Asri demokrasilerde iktidar halktan devlete doğru yükselen, tecrübi(ampirik) bir gerçek olduğu halde; Fatih'in devletinde devletten halka inen bir anlaşma ve yürütme kudretidir ve rasyonel(akli) bir gerçektir. Her ikisinde de halk, idare ile anlaşmış, birleşmiş durumdadır. Ve her rejimde bu anlaşma ve birlik ortadan kalkınca devlet yıkılır. Ancak demokrasilerde ayaklar başı yürütür, otorite rejiminde ise baş ayakları idare eder”* (TOPÇU, 1998a, ss. 14–15).

Topçu'ya göre bu devletin kuvvetli ve sarsılmaz olmasının sebebi, insanı her sahada idare eden bir hukuk sistemine yani İslam hukukuna sahip olmasıdır. Uzun

yıllar adalet ve mesuliyet esaslarını yaşatan İslam hukuku, İslam'ın ilahi ahlakını da toplumsal hayatta geçerli kılmıştır. Kılıçla sağlanan toplumsal düzen geçicidir, adaletin ilahi terazisiyle kalpleri birleştirerek sağlanan toplumsal düzen ve nizam ise uzun ömürlüdür. Çünkü “*Padişahlığın mayası adalettir. Adalet-i şer'iyeye aykırı şeylere heves etmeme*” (TOPÇU, 1998a, s. 52) ilkesiyle hareket etmek gerekmektedir. Aynı zamanda Topçu'ya göre adaletin yanında şuurlu hürriyet ve müsamaha, bütün insanlara karşı hürmet ve sevgi gibi değerlerin bulunması gerekir (TOPÇU, 1998a, s. 72).

Topçu'ya göre yapılacak bir toprak reformu, bir milli iktisat meselesi olduğu kadar ondan daha önce bir ahlak meselesidir, insan hakkı davasıdır:

“Köylünün, hakkı olan topraktan mahrum bırakılmasıyla, toprağın bugünkü haksız sahipleri hırsız sayılırlar, kendi toprağına sahip bulunmayan köylü ise esir durumdadır. Bu nedenle toprakta yapılacak reform, hırsızın tövbesi, esirin hürriyet mücadelesi demek olacaktır. Cemiyet nizamında ise toprak sahibi ağalar ile ırgatlar, yarıcılar, marabalar ayrılığına dayanan sınıf farkları ancak böyle bir mücadele ile ortadan kalkacaktır” (TOPÇU, 1998b, ss. 177–178).

Çözüm önerisi olarak toprağın ikiye ayrılmasını teklif eder: “*Bir kısmı tam manasıyla devletleştirilmeli ve büyük üretim sahası olmalı, diğer kısmı eşitlikle köylüler arasında bölünmelidir. Birincisi devletin büyük istihsalini sağlar; ikincisi ise köylünün şahsiyet, hürriyet ve refahının teminatı olur*” (TOPÇU, 1998b, s. 179). Topçu'nun bu düşüncelerinden hem devletçiliği hem de özel mülkiyetin olduğu bir yönetim şeklini savunduğunu çıkarabiliriz. Bu yönetim tarzını kendisi “Anadolu Sosyalizmi” olarak adlandırmaktadır.

2.3.4. Toplum ve Hürriyet

“Özgürlük” kavramı sözlükte; “Kişinin kendi kendisini belirlemesi, denetlemesi, yönlendirmesi ve düzenlemesi durumu”, “Bireyin kendisini, dış baskı, etki ya da zorlamalardan bağımsız olarak, kendi arzu edilir ideallerine, motiflerine ve isteklerine göre yönlendirmesi” veya “kişinin, başkalarının buyruk ve isteklerine göre değil de kendi isteklerine göre davranması” (CEVİZCİ, 1997, s. 537) olarak farklı

şekillerde tanımlanmaktadır. Bu üç tanımın ortak noktası, kişinin kontrol kulesinde yalnızca kendisinin oturmasıdır. Kavram *Sosyal Bilimler Sözlüğü*'nde ise “insanın neyi yapmak isteyip neyi yapmak istemediğine kendi iradesiyle karar vermesi ve kararının gereklerini yerine getirirken başkaları tarafından engellenmemesi” (DEMİR & ACAR, 2005, s. 321) olarak tanımlanmaktadır.

Nurettin Topçu'ya göre gerçek anlamda hür olmak için “*isteme iktidarına sahip olmak*” (TOPÇU, 2022b, s. 99) gerekmektedir. İnsan sahip olduğu hürriyet sonucunda kendi iradesi ile gerçekleştirdiği hareketleri ortaya koyabilmektedir. Eğer “isteme” kudretine sahip değilsek irade bir vehimden ibarettir. Bir başka ifade ile “*hiçbir kayıt ve şarta bağlanmaksızın evrensel manada hürriyet her istediğini yapabilme yetisi*” (TOPÇU, 1998b, s. 143) olarak tarif edilebilir. Hürriyetin bu ilkel ve hayati şekli, hayvanlarda görülmektedir. Bu hürriyet şuursuzdur ve ideal değildir. Medeni insanda ise hürriyetin şuurlu hali yaşatılmaktadır. Bu hürriyet, düşünen canlıda yani insanda tanıdığımız iradenin kendine çevrildiği gayedir. Bu hürriyete ruhi hürriyet adı verilmektedir (TOPÇU, 1998b, s. 144). Topçu bu hürriyet kavramını şöyle tanımlamaktadır: “*İçten veya dıştan, iradeye yabancı hiçbir kuvvet tarafından zorlanmaksızın, bizzat kendi seçimi ile kendi kendisini belli bir harekete zorlamak hususunda iradenin sahip olduğu kudrettir*” (TOPÇU, 2022b, s. 99). Bu tanımdan yola çıkarak insanın davranış ve hareketlerini kendi seçimi ve özgür iradesi ile yaptığında tam anlamıyla hür ve sorumluluk sahibi olduğunu söyleyebiliriz.

Topçu'ya göre iradeyi dışardan zorlayan şeyler, ona yabancı kuvvetler, ona karşı koyulan otoriteler, korkular, örfler ve geleneklerdir; bütünü ile cemiyetten gelen kuvvetlerdir. Onu içerden zorlayan kuvvetler ise alışkanlıklar ve ihtiraslardır. Hür hareket iradeyi bütün bunlardan kurtarıcı sahiptir ve hür irade bu engelleri aşma iktidarındır (TOPÇU, 1998b, s. 144). Topçu hürriyet konusunu determinizm ve sorumluluk kavramlarıyla bağlantılı bir şekilde ele almaktadır. İnsanın yaptığı hareketlerin hesabını vermeye mecbur olması, onun sorumluluk sahibi olduğunu göstermektedir. Başkalarına zarar veren davranış, toplumsal hayatta suç sayılmaktadır ve bu davranışı yapanlar cezalandırılmaktadır. Topçu'ya göre bu sorumluluk durumu, insanın davranışlarında hür olduğunu göstermektedir. Eğer insan yaptığı davranış ve

hareketlerinde hür olmasaydı, yaptıklarından sorumlu tutulamazdı (TOPÇU, 2022a, s. 75).

Topçu'ya göre bir fenalığı veya kötülüğü yapıp yapmamak bizim elimizde değilse, onun yaptığımız zaman bir ceza ile karşılaşmamız da mümkün olmaz. Toplumsal hayatta kötülük veya fenalık yapan insanların kötülenmeleri ve hor görülmelerinin sebebi, fenalık yapmama konusunda iradelerini kullanmamaları iken, iyi davranış sergileyen insanların alkışlanması ve övülmesi ise iradelerini iyi yönde kullanmaları sebebiyledir. Topçu *“insan kendi kaderini kendi yapar”* sözü ile insanın davranışlarında hür olduğunu öne sürmektedir (TOPÇU, 2022a, s. 75). Ona göre hürriyete sahip olduğumuzun üç delili vardır: *“Hür olduğumuzun bilincinde olmak hürriyetimizin ilk delilidir. Zihni çaba duygusu, hürriyetimizin bir başka delilidir. Üçüncüsü ise eserlerde ortaya konan yaratıcılıktır”* (TOPÇU, 2022b, s. 100).

Topçu, insanda hürriyetin varlığını kabul etmeyen düşünürler olduğunu söylemekte ve onların savundukları düşünceleri şöyle ifade etmektedir:

“Onlara göre hareketlerimizi idare eden bizim hür isteklerimiz değildir. Belki bütün davranışlarımızı zorunlu olarak ortaya koyan sebepler vardır. Bu sebeplerin bir kısmı dışımızda, bir kısmı da içimizdedir. Hepsi de iradeye yabancıdır. Dıştan sebepler, tabiat şartlarının ve başka insanların üzerimizdeki etkileridir. Kış gününde ısınmak için kapalı yer arayan veya palto giyen insanın bu davranışlarını idare eden tabiattır. Mahkemede davacıdan korktuğu için yalan söyleyen şahidin veya ailesinin geçimini sağlamak için yabancı ülkelerde çalışmaya koşan işçinin bu hareketleri ise toplum tarafından etkilenmiştir. Davranışlarımızı etkileyen içten sebepler ise istek ve ihtiraslarımızdır. Yorulan insanın eğlence ihtiyacı sinemaya gitme isteğini doğurur. Menfaatlerine çok düşkün insanların para ihtirası, ticaret hayatında aşırı hileler yapmasına sebep olur” (TOPÇU, 2022a, ss. 75–76).

Topçu'ya göre, insanı dıştan ve içten bu hareketleri yapmaya zorlayan sebepler iradeye yabancıdır ve insan davranışlarında hür değildir. Bu etkilere maruz kalan insan, dıştan ve içten iradeye baskı yapan sebepler tarafından zorlanmaktadır. Bu duruma gerekçelik veya determinizm adı verilmektedir (TOPÇU, 2022a, s. 76).

Topçu'nun hürriyet meselesini ele alırken temel aldığı yaklaşımlardan birinin determinizm olduğunu bu açıklamalarından anlamaktayız. Hareketlerimizde hür olmadığımızı, hareketlerimizin birtakım sebepler tarafından doğurulduğunu söyleyen filozofların başında Leibniz ve Spinoza gelmektedir. Topçu bu bağlamda eserinde Spinoza'nın aşağıdaki sözlerine atıfta bulunmaktadır:

“Hareketlerimizde hürriyet yoktur. Hürriyet bir vehim ve kendimizi aldatmadır. Bizim kendimizi hür zannetmemiz, hareketlerimizi zorunlu kılan sebepleri bilmeyişimizden ileri gelir. Buna bir de kibrimizi katmalıyız. Çünkü insan, hareketlerinin kendi iradesinin eseri olduğuna inandıran bir kibre sahiptir. Yaptıklarında kendi gücünü görmek ister. İnsan, bilgisizlikle kibir yüzünden kendini hür zanneder. Hür olmadığına inanmak onu küçültür” (TOPÇU, 2022a, s. 76).

Topçu, Spinoza'nın savunduğu bu görüşleri şu düşünceleriyle ortaya koyar:

“İnsanların davranışlarına dikkatle bakılırsa, hareketlerini zorunlu kılan sebepler ortaya çıktıktan sonra, başkalarına söz vermiş bile olsalar, kötülerin iyilik yapmalarının, iyilerin de kötülük yapmalarının imkânsız olduğu görülecektir. Ancak her birimizin kendi karakter yapımız, kendine en uygun yönde bizi sürüklerken yolumuza çıkan hareket şekillerinden bazen birisini, bazen de bir başkasını seçebiliyoruz” (TOPÇU, 2022a, s. 76).

Bu ifadelerden her insanın kendi karakter yapısına ve hareket tarzına uygun olanı seçerek hareket ve davranışlarımızda hür olduğumuzu anlamaktayız. İnsan her zaman aynı derecede hür olmaz. Hür bir istek insanı bazen fedakârlık hareketinde bulunacak kadar ileri seviyelere götürebilmektedir. Topçu'ya göre, iradeli hareketin meydana gelmesinde, sebepleri birer birer eleyerek ve düşünüp taşınarak karar vermemiz, hareketlerimizi seçmede hür olduğumuzun bir delilidir (TOPÇU, 2022a, s. 76). Bu düşüncelerden hareketle Spinoza'nın hürriyetin bir vehimden ibaret olduğu görüşüne Topçu'nun katılmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü Topçu'ya göre, hareket ve davranışlarımızda hürriyet ve determinizm olgularının ikisinin de payı bulunmaktadır.

Topçu'ya göre Fatih Sultan Mehmet'in Bizans halkına bağışladığı özgürlük ve hürriyeti, zamanımızın çoğu demokrasisi sağlayamamıştır. Ona göre, gerçek hürriyetin şartı, insana verilen değerdir. Kur'an'ın, gerçek dindarlığın ölçüsünü verdiği ve Allah tarafından takdir olunan bu insani değer, hepimizi eşit haklarla hürriyete sahip kılmasıdır (TOPÇU, 1998a, s. 81). Toplumsal hayatta sahip olduğumuz hürriyet, her istediğimizi istediğimiz yerde yapmak değildir; başka bir ifade ile sınırsız bir hürriyet yoktur. Hürriyetimizin sınırlarını başka insanların hürriyetleri belirlemektedir. Müzik dinleme özgürlüğüne sahibiz; ama başkalarını rahatsız edecek kadar yüksek sesle dinlemek özgürlük değildir. Fikirlerimizi ve düşüncelerimizi ifade etme hürriyetimiz olduğu kadar, kanun ve yasalara aykırılık içermesi nedeniyle suç kapsamına giren fikir ve düşüncelerimizden dolayı da cezalandırabiliriz.

Nurettin Topçu'nun özgürlük anlayışı, bireyin yalnızca dışsal baskılardan değil, aynı zamanda içsel dürtülerden, alışkanlıklardan ve zaafılardan da kurtularak, kendi iradesiyle kararlar verebilme gücüne sahip olması gerektiği düşüncesine dayanır. Ona göre gerçek özgürlük, bireyin hem kendini hem de eylemlerini bilinçli olarak seçebilme yeteneğini kazanmasıyla mümkündür. Bu yetenek, insanı sorumluluk taşıyan bir varlık yapan temel unsurdur. Özgür irade, sadece düşünsel bir kavram değil; bireyin ahlaki seçimlerinde ve toplumsal hayatta yaptığı bilinçli tercihlerde somutlaşır.

Topçu, determinizmin insan davranışlarını belirleyen rolünü göz ardı etmeden, özgürlük ile belirlenmişlik arasında bir denge kurar. Ona göre insan, karakteri ve koşulları ne olursa olsun, seçim yapma gücüne sahiptir ve bu yüzden eylemlerinden sorumludur. Topçu, özgürlüğün sınırsızlık olmadığını; aksine, başkalarının haklarına saygı duyan ve toplumsal düzeni gözetten bilinçli bir alan olduğunu vurgular. Bu anlayış, özgürlüğü bireysel bir hak olmaktan öte, toplumsal bir sorumluluk ve ahlaki bir ilke olarak temellendirir.

2.3.5. İdeal Toplum Anlayışı

Hz. Peygamber'in (sav) yaşadığı dönem, İslam'da "Asr-ı Saadet" (Mutluluk Çağı) olarak isimlendirilmiştir. Bu dönem Müslümanların aklında her zaman bir örnek ve model olarak yer almıştır. Farabi'den İbn-i Haldun'a, Gazali'den Yusuf Has Hacib'e kadar birçok alim ve bilgin ideal bir toplum üzerinde düşünmüş, bu konudaki

düşünce ve fikirlerini ortaya koymuşlardır. Cumhuriyet dönemi entelektüelleri de ortaya çıkan kültürel ve toplumsal sorunlar karşısında ideal topluma götürebilecek bir çare olarak gençliğin yetiştirilmesini ön plana çıkarmışlardır. Bu çerçevede “yeni bir gençlik” oluşturma idealini Mehmet Akif “Asım’ın Nesli”, Necip Fazıl “Büyük Doğu Gençliği”, Sezai Karakoç “Diriliş Nesli”, Nurettin Topçu da “Hareket Eri” olarak adlandırmıştır (BATTAL, 2020, s. 162).

Nurettin Topçu idealindeki gençlik ve toplum anlayışı ile ilgili görüş ve düşüncelerini eserlerinde ortaya koymuştur. *Yarınki Türkiye* adlı eserinin önsözünde yer alan şu ifadeler, bunun en somut göstergesidir: “*Yarınki Türkiye’nin kurucuları, yaşama zevkini bırakıp yaşatma aşkına gönül verecek, sabırlı ve azimli, lakin gösterişsiz ve nümayişsiz çalışan, ruh cephesinin maden işçileri olacaklardır. Bu ruh ameliyesinin ilk ve esaslı işi, insan yetiştirmektir*” (TOPÇU, 1997d, s. 14).

Nurettin Topçu’nun yetiştirmek istediği neslin özelliklerini şöyle özetlemek mümkündür: “Teslimiyetçi değil, isyan ahlakı ile donanmış nesiller yetiştirmeyi gaye edinmişti. Milletın yaralarına talip güçlü ve özgür şahsiyetler çoğalmalıydı. Kültür ocakları oluşturmalı ve Kur’an terbiyesiyle mücehhez “yürüyen mefkureler” eliyle aydınlık yarınlara ulaşabilmek mümkün olabilirdi” (SILAY, 2020, s. 443).

Türkiye’yi yarınlara ulaştıracak olan ve “yürüyen mefkureler” olarak tanımladığı ideal gençleri şu ifadelerle tarif etmektedir:

“Hele bir cesur kafile var ki, onlar fikir adamlarının ön safında yürüyorlar. Onların yürüyüşü hamleyi, bakışları aşkı, işaretleri isyanı andırıyor. Halktan hiçbir şey istemeyen, kimsenin huzurunda eğilmeyen bu insanlar, bu gençlik ordusu, onların en ateşli, en aşık ve en bilgili olanlarından seçilmiş. Menfaat ve istirahat tanımayan, halk arasında eğlenmeyen, felsefe ile ilimlerin zirvesine tırmanma gayesinde olan bu hizmet ehli insanlar, din adamlarıdır. Mitoloji ile sihirbazlığı gömmüş, “kale”yi kendi mahfazasında örtetek muhafaza eden aklın saltanatıyla Allah’a yaklaşma aşkından başka ideal, başka heves tanımayan bu çocuklar, Yunus’un çocuklarıdır. Bunlar, yetişecek haysiyetli Türk çocuklarının mürebbileri, ilmin ihtirashı tellalleridir. Bunlar, din kavgalarında gurur hissesi aramayan, ahiret tehditleriyle iman piyasasını

yükseltmeye yeltenmeyen, ruhtaki ayıpları örtmek için şekilperestlik yamaları satmayan; mukaddesatlarına kapanmış, cemaatin ruhunun selameti için uğrunda nefislerini fedaya hazır, halkın bütün dertlerine varlıklarında deva taşıyan, içtimai yardım seferberliğinin asil ve haysiyetli neferleri, birinin enerjisi bin kişiye kâfi olan insan üstü varlıklar: Bunlar iman adamlarıdır. Bunların sayısı binleri, yüzbinleri bulunca inkılap yapılmış olacaktır, cemaat kurtulmuş demektir. O zaman Fatih'in ruhu, bu şehrin ezanlarla süslü ufuklarından bize eğilecek ve rahmet dolu, mağfiret dolu sesiyle bizi tebrik edecek: yaptığım cihat size helal olsun!” (TOPÇU, 1998a, ss. 42–43)

Nurettin Topçu'ya göre hareket adamı mesuliyet sahibidir, cemiyeti ve geleceği için mesuliyet duymayan kişiden hareket adamı olması mümkün değildir:

“Mukadderatımızın selamete ermesi, başka iradeleri kurtarmakla kabildir. Hareketlerimize ahlaki diyebilmek için, mutlaka bizde mefkure olan bir mesuliyete bağlamak lazımdır... Bize bir lütuf gibi saadet bağışlayan değil, bizde mesuliyet şuuru yaratan insan lazımdır. Saadet bizdeki iradenin yarattığı içsel bir aydınlık olmalıdır. Bize bin bir saadetten yüz çeviren, İslam Peygamberi Hz. Muhammed gibi, “güneşi sağıma, ayı soluma koysanız, yine bu işten vazgeçmem diyen mesuliyet mümessilleri lazımdır” (TOPÇU, 1997d, s. 185, 194).

Nurettin Topçu, mesuliyet felsefesini *“bizim hareketimiz mesuliyet hareketi; davamız, hayata uymak değil hayatımızı hakka uydurmaktır”* diyerek açıklar ve devamında şunları söyler:

“Bizi Allah'a doğru götürecek irademizin iktidarı isyan halinde ifadesini bulur. Hayatımızın içinde hayat yokluğuna, ruhumuzda aşkın yokluğuna, vicdanlarımızda mesuliyetin yokluğuna isyan; merkezi, mihrakı, meşalesi aşk ve iman olan ve aydınlığının sahası içindeki nesle; ilim, sanat, ahlak ve felsefe yolları açacak olan yaratıcı isyan. Alparslan'ların, Nizamülmülk'lerin, Yıldırım'larla Mehmet Akif'lerin ruhaniyetleri üzerinde barınacak olan isyanımız ruhlarda bir Rönesans'ın başlangıcıdır” (TOPÇU, 1997d, ss. 199-200).

Topçu'ya göre, ideal bir devlet adamı veya idareci olmak için kahramanlık vasfı yeterli değildir; sonsuz fedakârlık ve feragatler de bunu temin etmez. Bunlardan birincisi belki bütün insanlığı size hayran yapabilir, ikincisi halkın rızasını kazandırabilir. Toplumun selameti için şart olan devletin kuvvet ve bekasını ise büyük devlet adamı özelliklerine sahip kişiler sağlayabilir (TOPÇU, 1998a, s. 64).

Topçu, ideal bir yönetimi; *“Halka dayanan, halk tarafından kontrol edilen, lakin halkın üstünde duran ve onun dileklerini Allah'ın iradesine bağlamasını bilen kuvvet en iyi hükümettir, ancak o meşru hâkimiyet kurabilir. Gerçek içtimai adalet yalnız ondan beklenebilir(TOPÇU, 1998b, s. 130)* diye tarif ettikten sonra bu yönetimin temel dinamiklerini “Hakk'ın hakimiyeti” ve “halkın hükümeti” olarak belirler: *“Zengini ihtirasından, fakiri kin ve gayzlarından kurtararak, insanlık sevgisi içinde millet fertlerini Allah'ın iradesine bağlayıp yaşatacak iktidar ise Hakk'ın hakimiyeti ve halkın hükümetidir. Bu rejim, halkın ihtiraslarıyla boğuşarak onları millet emel ve davaları uğrunda yok etmeye çalışırken nefisini de feda etmeyi göze alan fedailerin rejimidir”(TOPÇU, 1998b, s. 130).*

Topçu'ya göre devleti üç unsur meydana getirmektedir. Bu üç unsur ise birlik halinde bir halk kütlesi, vatan toprağı ve idare edici bir iktidar. Bu üç unsurun en esaslısı ve başta geleni, iktidar veya otorite dediğimiz manevi kuvvettir. Bu manevi kuvvetin bulunmadığı yerde devlet yoktur. Polis ile jandarmanın kanun sayıldığı yer, ideal devletin vatanıdır (TOPÇU, 1998b, s. 149). Topçu, kanunların uygulanmasında göz yumanları, insafli ve müsamahakâr davrananları, merhametli olanları ve dostluk müdahalelerini cemiyetin nizam ve selameti bakımından suç saymakta ve devlete vurulmuş darbeler olarak görmektedir. Ona göre kanunun tatbikçisi olan şahısları vazifelerini yapmaktan alıkoyanlar, millet ruh ve iradesinin mümessili olan kanunun katilleridir. Kanunu kullananlar ne kadar kuvvetli ise orada bulunan devlet de o kadar büyük bir devlettir, o devletin sahibi olan millet de büyük millettir (TOPÇU, 1998b, s. 150). Topçu'ya göre milli iradenin hayat kaynağı, milli eğitimin aydınlık mihrakı, aile düzen ve otoritesinin de yedek besin deposu ve teminatçısı, devlet kudretidir. Devlet otoritesini selametle yaşatarak zulüm olmaktan koruyacak unsur ise mesuliyettir (TOPÇU, 1998b, s. 151).

Sonuç olarak Nurettin Topçu'nun ideal toplum ve gençlik anlayışı hem bireylerin hem de devletin sorumluluk taşıması gerektiğini ortaya koyar. Topçu, bireylerin yalnızca kişisel çıkarları peşinden gitmelerini değil; aynı zamanda toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket etmelerini savunur. Onun ideal toplum anlayışı, sadece maddi değil, manevi değerlerle de beslenen, sürekli olarak toplumsal barış, adalet ve dayanışma için çalışan bir yapıdır. Bu bakış açısı hem bireylerin hem de toplumun huzurlu ve başarılı bir geleceğe ulaşabilmesi için gerekli olan temel unsurları içinde barındırır.

2.4. Nurettin Topçu'nun Din ve Toplum İlişkisine Dair Yaklaşımı ve Bu Yaklaşımına Yöneltilen Eleştiriler

2.4.1. Nurettin Topçu'da Din ve Toplum İlişkisi

Dinin ortaya çıkışı, insanlığın ortaya çıkışıyla paralel bir gelişme göstermiştir. Nurettin Topçu'ya göre dinin gayesi, insanın yaratılışının dışında aranmamalıdır. İnsanın yaratılış amacı, kulluk; dinin amacı ise insanı dünya ve ahirette gerçek mutluluğa kavuşturmaktır. Din, insanı günlük hayat mücadelesinde yalnız bırakmaz, onun daha çok kazanç ve mal hırsıyla bunalan varlığına ruh aşısı yaparak ve manevi yönden destekleyerek onun rahatlamasını sağlar. Topçu'ya göre dinin bu işlevleri görebilmesinde din görevlilerinin çok önemli bir rolü bulunmaktadır: *“İnsanların arasında din görevlisi olarak yaşayanların bu görevi, halkı her yerde madde batağından çekip çıkararak onu Allah'a götüren yolda yaşatmak, hayat mücadelesini bu yolun yakınlarında yaptırmak için gayret ve kuvvet harcamaktan başka bir şey olamaz. Fertleri ve müesseseleri bu ilahi bölgeye doğru itmek, sürüklemek için harcanacak pek çok gayretlerle fedakarlıklara ihtiyaç vardır”* (TOPÇU, 1998c, s. 62).

Topçu'nun din ve toplum ile ilgili görüş ve düşüncelerinde aldığı eğitimin etkisiyle eleştirel bir yaklaşım sezilmektedir. Dine ve topluma bakışında tasavvufi öğelerin ağırlığı hissedilmektedir. Topçu, dini yaşayışın hep toplumsal hayatın içinde olması gerektiğini şu ifadeleri ile ortaya koymaktadır: *“Dindar olarak yaşamak, devrinin ve cemiyetin dışında yaşamak değildir”*(TOPÇU, 1998c, s. 62).

Topçu, dinin insanlar için bilgi kaynağı değil, kuvvet kaynağı olduğunu belirtmektedir. Özellikle toplum içinde dinin yaptığı şey, ruhlar için kuvvet kaynağı

olmaktır (AYDOĞAN, 2021, s. 32). Din, insanın manevi yönden desteklenmesini, ruhunun ihtiyaç duyduğu anlarda ona en büyük desteği veren güçlerin başında gelmektedir. Topçu, dinin insan üzerindeki etkisi konusunda şunları söylemektedir: *“Din her şeyden önce insan ruhu için bir idealdir. İdealler hakikat, sanat, ahlak ve din idealleri olmak üzere gruplanırlar. Hepsinde de müşterek olan vasıflar, akla bağlı olmaları, hiçbir menfaat gözetmeyişleri ve sonsuzluğa çevrilmiş bulunmalarıdır. Bunlardan din ideali diğerlerini kucaklamaktadır”* (TOPÇU, 1997b, s. 131). Din, insanlar arasında zekât ve sadaka gibi ibadetler sayesinde birlik, beraberlik ve kardeşlik duyguları geliştirerek toplumsal hayatta yardımlaşma ve dayanışma meydana getirir. Böylece dinin sadece bireysel yaşamda değil, toplumsal hayatta da etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Dinin toplumsal bir kurum olduğunu ifade eden Topçu, bu durumu şöyle açıklamaktadır: *“Dinin içtimai bir kurum olduğunu unutmamalıyız. Ancak bu anlayışla İslam dininin, milletimizin ruh ve ahlak olduğunu anlamakta güçlük çekilmez. Yapılacak iş, İslam’ın gerçek anlayışını elde etmektir. Yapılacak çalışma ve tartışmalar bu konu üzerinde yoğunlaşmalıdır”* (TOPÇU, 1997b, s. 32).

Toplum, kendisine gerçek dini anlatacak kişilerin olmayışından veya kurumların çok az bulunmasından olumsuz etkilenmiştir. Topçu, dinin toplumsal hayatta fonksiyonunu kaybetmesinde ehliyetsiz din adamlarının sorumlu olduğundan bahseder ve dinin cemiyet içindeki rolünün tanınmaz hale geldiği şu örnekle açıklar: *“İslam memleketinde Yeşilay müessesesinin varlığı bunun canlı misalidir. Bu müessese, İslam ülkesinde din yasağının hiçe sayıldığını ve bu yüzden kendisine sığınmanın gerekli olduğunu gösteren delilin ta kendisidir; İslam’ın modern cemiyetimizde faal rolü olmadığını göstermektedir. Hakikatte İslam cemaati Yeşilay’a değil, Yeşilay İslam’a sığınmalıydı”* (TOPÇU, 1998c, s. 72).

Topçu, toplumsal bütünlüğü sağlayan unsurlardan en önemlisinin hac ibadeti olduğunu şu sözlerle dile getirmektedir: *“Hac ibadeti, ruhsuz bedenlerin surf mekân değiştirmesi şeklinde bir şey olmayıp, toplumu bir araya getiren ve bir mana etrafında toplayan ahlaki ve içtimai payeli bir İslam kongresidir. Bu yüzden yarınki insanlık cemiyetinin yaralarını sarmak işi, mutlaka dinin görevi olacaktır. Bu ise, aşk ve merhamet dini olan İslam’ın ta kendisidir”*(TOPÇU, 1998c, s. 61; 1998d, s. 58).

Din, bireysel ve toplumsal hayatta ortaya çıkan dağınıklığa, düzensizliğe, çaresizliğe, acze ve ümitsizliğe karşı çıkar ve bu durumlara karşı çözüm yolları üretmeye çalışır. Kişileri ve toplumları yarınları konusunda umutlu olmalarını sağlayan gelecek ümidinin, coşkunluk duygularının ve sevinçlerin kaynağı dindir. Feragat etmek, fedakârlık göstermek, sabır, çalışma ve mücadele temek için gereken güç ve kuvveti dinden alırız. Dindar insan, hayatın zorlukları karşısında durmak ve onlara tahammül etmek için kendisinde daha fazla kuvvet hisseder.

Topçu'ya göre, 11. yüzyılda Anadolu'da milli birliğimizi ilk kuran hareket, ruh ve ahlak birliğinden kuvvet almıştır. Bir toplumun millet olabilmesi için aynı dine inanması, aynı dili konuşması, aynı tarih ve kültüre sahip olması gerektiğini Topçu şu cümlelerle dile getirir: *“Yüzünün biçimi ve bedeninin yapısı benimkine benzemeyen, benim yaşadığım toprakların derdiyle yaşamayan ve bu topraklarda yetişmeyen, benimle birlikte bu topraklara ve bu tarihe emeğini ve kanını vermeyen, benim dilimi konuşmayan, samimi olarak benim dileklerimi yaşatmayan, benim inandıklarımın hiç inanmayan insanlarla beraber, ben bir millet olamam”* (TOPÇU, 1997d, s. 77).

Din, dil, kültür, tarih ve toprak birliği olmadan toplumsal birlik ve dayanışma meydana gelmez. Topçu, dinin toplumsal hayatımızdaki önemini, Anadolu'ya İslam'ın girmesiyle milli tarihimizin de başladığını öne sürerek anlatmaktadır: *“Biz milli tarihimize, Anadolu'da ilk medeniyetlerin yaşadığı devirlerden, yani binlerce sene evvelden başlayacak yerde, Anadolu'ya Türk unsur tarafından İslam ruhunun saçıldığı devirlerden yani bin yıl evvelinden başlıyoruz. ... Bu el bu ruhla Anadolu'da buluştu. Türkmen'i de İslam dinini de Anadolu'da tanıdık. İşte Anadolu, tarihi çemberini kapatırken, yeni bir ses, yeni bir ruh içinde birden yeniden canlanıverdi. Bu ses, İslam'ın sesi, bu ruh İslam'ın ruhu idi”* (TOPÇU, 1997d, s. 111, 113).

Topçu'ya göre din, milli kültürümüzün önemli bir kısmını teşkil eder ve milletin kuruluşunun esaslı kaynağını oluşturur: *“Büyük dinler, milletlerin kuruluşundan önce var olarak, bu kuruluşu hazırladılar. Milletlere, ruhun temel yapısında bulunan ahlak ve inanışları, ideallerinin kaynağını verdiler. Bugün, Fransız ve İtalyan milliyetini Katolik inancından, Türk'ü Müslümanlıktan ayırmak imkansızdır. Çünkü İslam, yalnız secde halinde değil, secdeye eğilen başımızdadır. Yalnız camide değil, ezan sesleriyle dolan evlerimizdedir. Yalnız Kur'an'da değil,*

onunla nurlanan yüzlerimizdedir” (TOPÇU, 1998d, ss. 17-18) diyerek dinin toplumsal hayatımızın her zerresinde yer aldığını dile getirmektedir.

Topçu, dinin toplumsal hayatta yerine getirdiği görevle ilgili şunları söylemektedir: *“Toplum içinde dinin yaptığı iş, ruhlar için kuvvet kaynağı olmaktadır. İnsanlara birtakım bilgiler sağlamak değildir. Dini bilgiler, ruh kuvvetini kazanmanın yollarını öğretir. Bunlar evrene ait açıklamalar olmayıp insanın iç hayatına düzen ve değer sunucu bilgilerdir. Din insanlar için bilgi kaynağı değil, kuvvet kaynağıdır”* (TOPÇU, 2022a, s. 33). Bu konuya örnek olarak da toplumlarda ortaya çıkan intihar olaylarını ele alır: *“Geçen asrın sonlarında Fransa’nın iki şehrinde yapılan istatistikler, dini inançları zayıflatan öğretimin ilerlemesiyle intiharların da arttığını, merasimlerle geçirilen kış mevsiminde intihar sayısının azaldığı, av yapmakla dağınık geçirilen yazın intiharların çoğaldığı görülmüştür”* (TOPÇU, 2022a, s. 33). İnsanların yalnız kaldıkları zaman daha çok bunalım ve ruhsal kaygı taşıdıkları için kendini öldürme eğilimine girerken, toplumsal hayatta oluşan birlik ve beraberlik şuuru intihar eylemlerini engellemektedir.

Topçu, milleti meydana getiren kuvvetler arasında dinin de bulunduğunu şöyle ifade etmektedir: *“Bu kuvvetler, Anadolu’ya gelen Oğuzlara yeni bir ruh ve hayat vermiş olan İslam dini ile Etilerin miras bıraktığı ziraat tekniğidir”* (TOPÇU, 1997d, s. 166). Toplumsal hayatta güçlü olup üstün bir medeniyet kurmanın şartının da İslam ahlakı olduğunu şöyle belirtmektedir: *“Ruhumuzu yeniden kazanarak ahlak üstüne bir medeniyet kurmak istiyorsak, yine İslam ahlakını benimsemeliyiz”* (TOPÇU, 1997d, s. 166).

Nurettin Topçu’ya göre din sadece bir inanç sistemi olmayıp, aynı zamanda bireyin varlık nedenini sorgulamasında yol gösterici bir rol de üstlenmektedir. Din, Topçu tarafından toplumsal hayatta yer alan bir kurum gibi görülmekle birlikte, bireyin inanç ve düşünce dünyasında bir iç tecrübe olarak da ele alınmaktadır. Din, bireysel ve toplumsal hayatta canlı ve dinamik bir şekilde yaşanmalıdır. Çünkü Topçu’ya göre din, sadece toplumsal normlara uygun hareket etmek değil, aynı şekilde bireysel bir içsel deneyim ve dönüşüm süreci de demektir.

Topçu'nun "Anadolu Sosyalizmi" adını verdiği yaklaşımın temel amacı, bireyin ahlaki değerlerinin şekillendiği, adalet ve eşitlik ilkelerinin egemen ve geçerli olduğu bir toplumsal düzeni hayata geçirmektir. Bu anlayışın temelinde ise İslam'ın sosyal adalet anlayışı yer almaktadır. Mal ve servet bir kişi veya zümrenin elinde olmamalı, toplumdaki bireyler arasında adaletli ve dengeli bir dağılım sağlanmalıdır. Topçu, din ve toplum ilişkisini sosyalizm anlayışı ile ortaya koymaktadır:

"Bizde İslam kültürüne bağlı zümrenin, İslam'ı daima sathi ve ters tarafından anlamış olması onu sosyalizme karşı koymaktadır. Hakikatte bu dava, İslam'ın özünde barınan hak davasıdır. Sosyalizm, çiğnenmesi halinde Allah'ın da affetmeyeceğini bildirdiği kul hakkının müdafaasıdır. Sosyalist olarak İslam'ın ta kalbinde yer alacağımızı bilemeyenler kelimenin yabancı kıyafetine tutuluyorlar. Düşünmüyorlar ki kelime bir kıyafettir, elbisedir, onu biz giydiririz. Allah'ın olan ruh ve davadır. Ruhü göremediklerinden bir zavallı elbiseyi kurşunluyorlar" (TOPÇU, 1997a, s. 180).

Topçu'ya göre toplumların manevi yönden güçlenmesi ve kalkınması, bireylerin içsel dönüşüm süreçleriyle ve tasavvufi bir bakış açısıyla mümkün olacaktır. Bu nedenle din, bireyin yaptığı ibadetlerden ibaret olmayıp toplumsal ahlaki yapıyı da oluşturan bir güçtür.

2.4.2. Nurettin Topçu'nun Din ve Toplum Anlayışına Yöneltilen Eleştiriler

Türk Düşünce hayatında önemli bir yere sahip olan Nurettin Topçu, din, ahlak, toplum ve eğitim gibi konularda geliştirdiği fikirlerle kendi has bir üslup ve anlayış oluşturmuştur. Onun din anlayışı, bireysel iç tecrübe ile toplumsal sorumluluğu birleştirmeyi hedefleyen, tasavvufi ve ahlaki temellere dayalı bir özellik göstermektedir. Topçu'nun din ve toplum ilişkisine dair düşüncelerinde din, bireyin içsel dönüşümünü sağlayan, ahlaki değerleri besleyen ve toplumsal birliğin temel taşı olarak konumlandırılmıştır. Ancak bu yaklaşıma yöneltilen ilk önemli eleştiri, düşüncelerinin teorik derinliğe sahip olmasına rağmen pratikte uygulanabilirliğinin sınırlı olmasıdır. Topçu'ya göre din hem bireysel hem de toplumsal yaşamın merkezinde yer almalı ve ahlaki düzenin belirleyici unsuru olmalıdır. Topçu'nun "Anadolu Sosyalizmi" kavramı üzerinden geliştirdiği toplum modeli ise, adalet, eşitlik

ve ahlaka dayalı bir toplum düzenini savunmaktadır. Topçu'nun savunduğu görüş ve düşünceler bir bütün olarak ele alındığında ona yöneltilen eleştiriler üç başlıkta toplanır: Sosyalizm anlayışı, demokrasi anlayışı ve din adamı anlayışı.

2.4.2.1. Sosyalizm Anlayışına Yöneltilen Eleştiriler

Nurettin Topçu, dini siyasi polemik konusu yapmamak ve konuyu bilimsel yönden açıklamak için “Ruhçu Sosyalizm” ve “Milliyetçi Sosyalizm” kavramlarını kullanmıştır. Topçu, kooperatifçiliğe dayanan bir devlet sosyalizmini savunmaktadır. Nurettin Topçu'nun savunduğu sosyalizmi şöyle tarif etmek mümkündür: “Onun sosyalizm düşüncesi diğer bütün sistemlerden daha fazla komünizm karşıtıdır ve İslam Sosyalizmi adı verilen sistem, iktisadi değil, ahlaki endişelere ve dayanmakta, kaynağını ekonomi değil ahlak belirlemektedir. Topçu'nun sosyalizmi, insanı merkeze alan, onu yaşadığı toplum içinde anlamlandıran milliyetçilik ve dindaşlıkla barışık yani “maddeyi idare eden ruh” olarak hümanist sosyalizme yakın bir sosyalizmdir” (ŞEHVAROĞLU, 2002, ss. 61–63).

Fakat Topçu'nun sosyalizm temelli yaklaşımı, toplum tarafından yanlış anlaşılmiş ve konferanslarını verdiği Milliyetçiler Derneğinin 1964 yılında yapılan kongresinde bu mesele üzerinden kampanya yürütenler dernek idaresini ele geçirmişlerdir. Nurettin Topçu taraftarları yeni yönetim tarafından küfür ve İslam dinine ihanetle suçlanmışlardır. Bu kampanyada başı çekenlerden M. Emin Alpkan, Nurettin Topçu'yu iman zaafi ile suçlamıştır. Nevzat Yalçıntaş ise Nurettin Topçu'yu çağdışı olmakla suçlamış; Hoca, iktisat konusunda yetkin değildir. Onun Paris'te eğitim aldığı dönemde, iktisat hâlâ soyut teorilerden oluşan bir alan olarak görülüyordu. Oysa İkinci Dünya Savaşı'ndan, özellikle de 1950'li yıllardan itibaren iktisat, somut verilerle çalışan pozitif bir bilim haline geldi (IŞIK, 2023, s. 207) diyerek Nurettin Topçu'nun ekonomiden anlamadığını ifade etmek istemektedir.

Necip Fazıl Kısakürek ile Nurettin Topçu arasında ayrılığa sebep olan olay ise Kısakürek'in *Babıali* kitabında şöyle anlatılmaktadır:

“İslam Sosyalizmi diye bir dava tutturmuş gidiyordu.1961'de son hapisten çıktığım zaman evime gelmek nezaketini gösterdi. Kendisine bu taraflarını tenkit edici sözler söyledim ve dedim ki: Cihanda hangi mezhep varsa, istekli

olduğu cennet hayalinin hakikatini İslam’da bulsun, kötü taraflarının ilacını da yine onda arasın; kendinden, sisteminden, adından da vazgeçerek ve nefsinde hiçbir istiklal tanımayarak İslam’a sığınsın! Sizse öyle yapmıyorsunuz! Esası ve istiklali (Sosyalizm)de görüyor ve İslam’ı bu esasa uydurabildiğiniz için benimsiyorsunuz. Yani siz, İslam’a değil (Sosyalizm)e inanıyorsunuz! Sizin için lokomotif (Sosyalizm), vagon da İslam... Asla! İslam topyekûn fezayı kuşatan bir ray manzumesi üzerinde tek lokomotif ve geride ne varsa hep ona bağlı vagon. Bu nokta din usulünün ana maddesi” (KISAKÜREK, 2017, s. 338).

Bu ayrılık ve aykırılık olayı zamanla iyice büyümüş ve koyu bir nefrete dönüşmüştür. Necip Fazıl Kısakürek konferanslarında Nurettin Topçu’yu sosyalizm tabirinden dolayı sıklıkla eleştirerek onu solcuların ve komünistlerin işlerini kolaylaştırmakla suçlamıştır: “Hani şu konuşmacı var ya, şu konferansçı” şeklinde tabirlerle onu toplum nazarında küçük düşürmeye çalışmış (IŞIK, 2023, ss. 207–208), ölüm haberini aldığı da “Allah rahmet eylesin” yerine Müslümanlığı konusunda emin olmadığını ima eden “Allah her mü’mine rahmet etsin” cümlesini söylemiş, (AYDOĞAN, 2021, s. 61) cenaze namazına da katılmamıştır (KARAMAN, 2019, s. 77).

Nurettin Topçu, Marksist bir temele dayanan bilimsel sosyalizmi savunmamasına rağmen yazı ve konuşmalarında kullandığı “sosyalist” ve “sosyalizm” kavramlarından dolayı milliyetçi çevrelerin yoğun eleştirilerine maruz kalmıştır (KARAMAN, 2019, s. 77). Aslında yapılan bu eleştiriler kullanılan kavramdan yola çıkılarak yapılmakta, ifade edilmek istenen maksat ve mana dikkate alınmamaktadır. Oysa ki onun anlatmak istediği, kul hakkını savunan ve bir ahlaki sistemden kuvvet alan bir anlayıştır. Çünkü Topçu’nun asıl hedefi, toplumun sırtından para kazanarak zenginleşen, sahip olduğu imkân ve güçle şımararak halkı ezen kişilerdir (KARAMAN, 2019, s. 78). Nitekim Hüseyin Karaman, *Nurettin Topçu* adlı eserinde Bekir Topaloğlu’nun Nurettin Topçu ile ilgili şu değerlendirmesini paylaşır:

Din adamlarıyla ve bir de zenginlerle hocanın arası iyi değildi. Fakire üsten bakıp zengine yaranmaya çalışan ve menfaatine düşkün olan din adamlarını sevmemekte, dünya malını kalp yolunu kesen ve Allah’a ulaşmaktan alıkoyan

bir engel olarak görmektedir. Rahmetli hocanın sosyalizmi, fakirlere karşı kalbinde duyduğu aşırı merhametin bir tecellisi, yoksulluğu gidermenin bir reçetesi idi. İctimai adaleti gerçekleştirmeyi hedef ediniyordu (KARAMAN, 2019, s. 79).

Nurettin Topçu ise bu eleştirilere karşılık olarak Türkiye’de sosyalizm denilince genellikle dine karşı bir tavır ortaya koyan solculuğun anlaşıldığını ve bunun “sosyalizme düşmanlığın komünizmle karıştırılmaktan ileri geldiğini” (TOPÇU, 1997a, s. 175) öne sürer. Kendi davasının “İslam ahlakına dayanan bir cemiyet düzeni kurmak” (TOPÇU, 1997a, s. 174) üzerine temellendiğine dikkat çeker ve “bizim sosyalizmimiz İslam’ın ta kendisidir” (TOPÇU, 1997a, s. 174) ifadesini kullanarak sosyalizm anlayışının kaynağını dine dayandırır. Böylece savunduğu sosyalizm anlayışının İslam’a aykırı olmadığını, İslam’ın özünde bulunan “hak davası”nın bu anlayışı ifade ettiğini söylemektedir.

Nurettin Topçu, sert eleştirilere maruz kaldığı ve çeşitli ithamlara maruz kaldığı sosyalizm düşüncesini niçin benimsediğini ve bu kavramı tercih ettiğini şöyle ifade etmektedir:

“Biz ne için sosyalizm davasına bağlanıyormuşuz; işte sebepleri: Otuz milyonluk bir milletin emeğinin, kırk bin Yahudi’nin midesine esaretten kurtarılması için. Bin yıllık Müslüman Türk Kültürünün, batılı uşakların okullarının eşiğinde kurban edilmekten kurtarılması için... Komünizm ile masonluk gibi yabancı ideolojilerden Müslüman Türk’ün ruhunu korumak için... Toprakla, yokluk ve çaresizlik içinde boğuşmaya mahkum olan köylü ile büyük şehirlerin şahane lüksünü kullananların mağara devrinin hayatına mahkum edilenlerle, Amerika’nın modern vasıtalarına sahip olanların, çalıştıkları halde yaşayamayanlarla çalışmadan yaşayanların arasındaki uçurumu kapatmak, köylü ile şehirlinin dertleriyle kalplerini birleştirmek için... İktidar hırslarıyla yanıp da yoksulları görmeyen kör gönüllerin gafletinden halkı uyandırmak için... Nihayet her varlığı kendi nefsi için tasarlayan kemirici egoizmden ruhları kurtararak onları Allah’a ulaştıracak merhameti canlandırmak için” (TOPÇU, 1997a, ss. 169–173; KARAMAN, 2019, s. 81).

Topçu, tüm sayılan dertlerin şifasının ise vicdanın kumanda ettiği bir otorite yani hakla el ele veren bir iktidar olduğunu söyler ve onu şöyle tarif eder: “*Hak ve iktidar, muayyen ölçüler vererek başkasına ismarlanan bir elbise değildir; ancak onlara inananların eseridir*” (TOPÇU, 1997a, ss. 173–174).

Sonuç olarak Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyetin ilk dönemlerinde dilimize ve kültürümüze giren sosyalizm kavramına Nurettin Topçu, tarih ve kültürümüzden ilham alarak kendine has yerli ve milliyetçi bir hüviyet kazandırmış, şekil ve kelime değil, ona yüklenen ruh ve onda ortaya çıkan öz önemli diyerek düşüncesine haklılık kazandırmaya çalışmaktadır.

2.4.2.2. Demokrasi Anlayışına Yöneltilen Eleştiriler

Topçu'nun toplum anlayışı yönünden eleştirilen görüşlerinden birisi demokrasi anlayışıdır. Topçu tarafından yazılan yazılarda demokrasi bazı dönemlerde olumlu bulunarak övülmüş, bazı dönemlerde ise olumsuz yönleri ele alınarak eleştirilmiştir. Topçu'ya göre, batıdan bize gelen her fikir ve düşünce gibi demokrasi de tenkit ve münakaşası yapılmadan, bünyemize uygun olup olmadığı düşünülmeden, hukuk ve ahlaki yönden tahlili yapılmadan bir amentü gibi kabul edilmiştir (TOPÇU, 1998b, s. 119).

Nurettin Topçu demokrasiyi: “*hakimiyetin bütün millete yayılması, devlet iradesinin milletin her ferdi tarafından kullanılmasıdır*” (TOPÇU, 1998b, s. 55) diye tarif ederken temel faktörün millet olduğuna ve seçme-seçilme konusunda fırsat eşitliğine vurgu yapmaktadır. Topçu, “*Hiçbir rejim kendiliğinden, mutlak surette ne iyidir ne de fenadır. Esas olan, onu kullanacak insanın ruh ve ahlak yapısıdır. Sade bir alet, bir cihaz olarak, insan hak ve hürriyetlerinin korunmasında demokrasi, en elverişli hukuki müessesedir. Lakin bu müessesenin muvaffakiyeti onu kullananların iyi niyetine bağlıdır*” (TOPÇU, 1998b, s. 119) diyerek genelde tüm yönetim şekillerine özelde ise demokrasiye bakışını net bir şekilde ortaya koymaktadır. O, demokrasinin “*geçmiş asırlarda zorba hükümdarların zulümlerinden usanan insanlığın, bu zulümler tarihine karşı tabii bir tepki ve ayaklanması*” (TOPÇU, 1998b, s. 127) olduğunu öne sürmektedir.

Topçu, bir ülkede demokrasinin başarılı olması için halkın siyasi hürriyete sahip olmasını yeterli görmez ve “*olgunlaşmamış ve kendi yolunu bulamamış bir halk kütlesinin en fena emeller elinde oyuncak olması her zaman mümkündür. Her yerde demokrasiyi değerlendirecek olan, halka önderlik edecek olgun ve faziletli bir münevver zümrenin yetişmesi*” (TOPÇU, 1998b, s. 121) gerektiğini söyleyerek bu durumun nedenini izah etmekte ve demokrasinin, kendisinden beklenen gayeye ulaşabilmesinin, ancak onu kullanan insanların kemal ve fazilet sahibi olmalarıyla mümkün olabileceğini dile getirmektedir.

Topçu, demokrasinin teorik olarak tam anlamıyla toplumsal hayatta gerçekleşmesini seçim yapanların yani halkın ilim, irade, cesaret ve menfaatlerinden vazgeçebilmelerine bağlamakta, kuvvet, servet ve bilgi bakımından eşitliğin olmadığı toplumlarda demokrasinin ancak biçimsel olarak uygulanabileceğini ifade etmektedir (AYDOĞAN, 2021, s. 54). Topçu, demokrasinin egemen olduğu bir yönetimde hükümet otoritesi ile millet kuvvetinin birbirini dengelemesi gerektiğini şöyle dile getirmektedir:

“Bu idare şeklinde hükümet otoritesiyle millet kuvveti arasında tam bir denkleme meydana gelmelidir. Bu denkleşmenin millet veya hükümet tarafından bozulması tehlikeli olur. Hükümet milleti hiçe sayar ve millete verdiği söze sadık kalmazsa millet için bir bela haline gelebilir. Millet kuvvetinin hükümeti kontrol edemeyecek derecede zayıf oluşu, hükümetin ne şekil altında olursa olsun istibdadına yol açar, halka esaret başlar. Eğer hükümet, millet dizginlerini tutamayacak kadar zayıf ve otoriteden mahrum kalırsa, halk içinde her zümrenin menfaati sahasındaki hareketlerine karşı gelinmez. Mesuliyet mezara gömülür. Her fert istediği şekilde harekete başlar. Millet içinde düşmanlar ve düşman zümreler çoğalır. Milli birlik çözülür ve anarşi başlar” (TOPÇU, 1998b, ss. 55–56).

Topçu'nun demokrasi hakkındaki görüşleri, içinde bulunulan zamana göre değişiklik gösterebilmektedir. O, 1949 yılında yazdığı yazılarda demokrasiyi yüceltmekte, onu insanlık içindeki ferdiyetleri oluşturan bir hareket ideali olarak tasvir etmekte, demokrasinin bu aydınlık haliyle ilk defa 1789 Fransız Parlamentosunda, ikinci olarak da 1920 yılında Ankara'da toplanan ve istiklal mücadelesini

gerçekleştiren Birinci Mecliste karşılaştığını belirtmektedir (AYDOĞAN, 2021, s. 54). Topçu'nun demokrasi konusundaki hassasiyeti ve olumlu yaklaşımları kayınpederi Hüseyin Avni Ulaş'ın hayatını anlatırken daha bariz bir hal almaktadır.

Hüseyin Avni, ilk meclisin dikkat çeken vekillerinden birisi olarak karşımıza çıkar. Topçu, *“Mustafa Kemal meclisin zekâ ve maharet tarafını, Hüseyin Avni ise aşk ve heyecan tarafını temsil ediyordu. Mebuslar, üzerlerinde Mustafa Kemal'in otoritesini, kalplerinde ise Hüseyin Avni'nin saltanatını hissediyorlardı”* (TOPÇU, 2022c, s. 15) diyerek Hüseyin Avni'nin birinci meclisteki etkisini dile getirmektedir. Ona göre Hüseyin Avni'nin demokrasiye hayranlığı, *“aşk derecesinde, vecd derecesinde, tapınma derecesindedir.”* Topçu, haksızlık ve hukuksuzluklar karşısında tavrından dolayı Hüseyin Avni'yi, yirminci asırda Hz. Ömer'i yaşatan adam olarak nitelemekte ve onun demokrasi anlayışının din ve iman kelimeleriyle anlaşılacağını ifade etmektedir (TOPÇU, 2022c, s. 31). Hüseyin Avni'de görülen demokrasi aşkının, peygamberlerde görülen insana inanmışlık gibi olduğunu Topçu *“insanlığa insan üstü bir imanla inanıyordu. Ondaki demokrasi aşkının sırrı ve politika bilmeyişinin sebebi işte bu iman olmuştur. Peygamberler de insana onun gibi inanmışlardır”* (TOPÇU, 2022c, s. 34) ifadeleri ile dile getirmektedir. Topçu'nun Hüseyin Avni ve Ali Fuat Başgil ile ilgili kaleme aldığı yazılar incelendiğinde onların demokrasi ile ilgili tutumlarını olumlu bulmaktadır (AYDOĞAN, 2021, s. 55).

Nurettin Topçu demokrasiyi kimi metinlerinde eleştirmiş ve onun özellikle uygulanmasında karşılaşılabilecek sorunları olduğuna dikkat çekmiştir. Demokrasilerde insanlar eşit haklara sahip olmakla toplumsal bir mesuliyetin altına girmişlerdir. Bu mesuliyeti yüklenen fertlerin sahip olduğu olgunluk farkları dikkate alınınca demokrasi açısından bilenle bilmeyenin bir kabul edilmesi yanlıştır. Topçu bu durumu şöyle açıklamaktadır: *“Her vatandaşın aynı oy hakkına sahip olmasıyla cahille alimin, filozofla amelenin, şerir ile velinin farkı tanınmıyor. Hayatının kemal mevsimine ulaşmış olgun ve faziletli bir hâkim ile psikopat bir katil yana yana oy kullanabiliyor. Her ikisinin oyları tatbikatta aynı değeri taşıyor”* (TOPÇU, 1998b, s. 120). Topçu'nun demokrasilerde hakimiyetin tüm halka verilmesini ve bütün fertlere eşit oy hakkı getirilmesini ahlaki bir zafiyet olarak değerlendirdiği görülmektedir.

Nurettin Topçu demokrasi ile monarşi arasında bir ilişki kurarak şu dikkat çekici ifadeleri kullanır:

“Eşitlikle hürriyetten ibaret bu iki temelin birincisi dıştan görünüşten ibarettir. Her biri bir oy kullanan insanların arasında kültür ve ahlak bakımından eşitlik yoktur. Bu rejimde insanın fert olan varlığının taşıdığı cevher, eşitlik terazisinde tartılarak onun insanlık değeri hesaba katılmamıştır. İnsanlar, ağıldardaki hayvanlar gibi hep birbirine eşit sayılmıştır... Demokrasinin dayandığı hürriyet ise hiçbir zaman ruhi ve ahlaki hürriyet manasını kazanamadı... Demokraside halkın hakimiyeti fikri bir paroladır. Gerçekte hakimiyet, halkın bütününde değil, halk içinde türeme fırsatı bulan bir sürü kuvvet zümrelerinin elindedir. Demokrasi de monarşi gibi kuvvet rejimidir; halk rejimi değildir. ... Demokraside umumi irade denen şey, bütün halkın müşterek iradesi olmaktan ziyade menfaatlerin harekete geçirdiği zümrelerin iradesidir” (TOPÇU, 1998b, ss. 127–128).

Topçu, İslam’ın idare tarzının demokrasi olamayacağını nedenini ise şöyle izah etmektedir: *“Peygamber ve ashap devrinde halkın idare ile hiç alakası yoktu. Peygamber sadece yine kendisinin seçtiği “işlerden anlayanlar” ile görüşüp danışarak idare hususunda kararlarını yine kendisi veriyordu”* (TOPÇU, 1998b, s. 129). Nurettin Topçu’nun yaptığı bu değerlendirmeye eleştiri getirmek mümkündür. Peygamberimiz toplumu ilgilendiren konularda kararını Şura suresi 38. ayette bahsi geçen şura (istişare) sonucuna göre vermiştir. Bedir savaşında ordusunu su kuyularına yakın yerleştirmesinin daha isabetli bir karar olacağını söyleyenlerin sözüne göre hareket etmesi, Uhut savaşında kendisi Medine’de kalma fikrinde iken çoğunluğun kararına uyarak savaş için şehir dışına çıkması, Hendek savaşında Selman-ı Farisi tarafından ortaya atılan şehrin etrafına hendek kazılarak korunması fikrini kabul etmesi gibi örnekler, Peygamberin toplumun tümünü ilgilendiren konularda kararları yalnız kendisinin vermediğini, istişare sonucuna göre verdiğini göstermektedir.

Topçu, demokrasinin hem ferdi hem de toplumsal açıdan ahlaki düşüşe neden olduğunu öne sürerek, ortaya çıkan kavga ve ayrılıkların insanların birbirlerine karşı duydukları saygı ve hürmeti ortadan kaldırdığını, aralarında küskünlük ve düşmanlık meydana getirdiğini ifade etmektedir:

“Demokrasinin gerçek şekli olan çok partili rejim devrinde vatandaş ahlakının düştüğünü görüyoruz. Önceleri komşu köylere birbirine garazkar yapan ahlak düşüklüğü şimdi kardeşi kardeşe düşman yapmaktadır. Aile içindeki görevleri unutturan partililik kavgaları fertlerde fitne tohumlarını geliştiriyor. Köylerde ve ailelerin içindeki menfaat ayrılıkları, parti ayrılıklarına dayanarak saldırgan kuvvet kazanıyor” (TOPÇU, 1998b, ss. 133–134).

Topçu'ya göre demokrasilerde keyfiyet (kalite, nitelik) değil, kemiyet (sayı çokluğu, miktar) geçerli yani çoğunluğun kararları hakimdir. Çoğunluğun verdiği oyla azınlığın iradesi bulunmadığından azınlık istemese de verilen kararlara uymak zorundadır. Topçu demokrasinin, çoğunluğun oyunu hak diye tanımasını azınlıklara karşı bir haksızlık olduğunu savunmakta ve milletin çoğunluğu için demokratik olan rejimin azınlıkla karşı despot olabileceğini şöyle dile getirmektedir:

“İktidarı ele geçiren partinin taraftarlarıyla muhalefet partilerine bağlanan halk kütleleri arasındaki hoşnutsuzluk bazen bir iç mücadele halini alıyor. Bu mücadelede, kendi iradeleriyle kendilerini idare temek isteyen tarafların hepsi de aynı derecede haklıdır. İstedikleri, haksız bir müdahale değil, kendi iradelerini yaşatmaktır. Bunların hepsi de kendi yönünden demokrasinin tatbikini istemektedir. Halbuki her iktidar ancak bir zümre-kendine oy verip destekleyenler- hakkında demokrasiyi tatbik etme imkanına sahiptir, muhalefet zümreleri hakkında ise itaat rejimini kullanmak zorundadır” (TOPÇU, 1998b, s. 140).

İktidarın nimetlerini elinde tutan çoğunluğun, iradesine güvenerek “kanun yapan benim” demesi, özellikle aşağı tabakada kanunlara karşı itaat duygusunu gevşetmekte, ahlakın temeli olan hürmet hissini zayıflatmaktadır.

Nurettin Topçu, eksik ve eleştiriye açık yönlerini tamamlasa bile demokrasinin tam ve mutlak bir sistem hale gelmeyeceğini düşünmektedir. Çünkü ona göre tam demokrasi, vatandaşların hepsinin servet, kültür ve her türlü değer bakımından eşit olmaları demektir. Ancak bu özelliklere sahip tam bir demokrasinin insanlık tarihi boyunca hiçbir zaman olmadığı gibi bundan sonra da olması mümkün

görünmemektedir. Çünkü insanlar arasında her zaman birtakım farklar, ekonomik dengesizlikler, toplumsal statü ve rol çeşitlilikleri var olmaya devam edecektir. Ona göre insanların tamamen özgür olduğu, birbirlerine her yönden eşit olduğu, haksızlık ve zulümlerin olmadığı, tüm insanların mutlu ve huzurlu olduğu bir yönetim anlayışı ancak ütopyalarda gerçekleşebilir.

2.4.2.3. Din Adamı Tiplemesine Yöneltilen Eleştiriler

Nurettin Topçu'nun din adamları ile ilgili sözleri ve değerlendirmeleri, muhafazakâr kesim ve din adamları tarafından eleştirilmiştir. Ancak Topçu'nun eleştirilerine bakıldığı zaman, onun eleştiri ve sözleri, gerçek din adamlarına değil; dini ve dini hayatı çarpıtarak onu özünden uzaklaştıran, yani olması gerektiği gibi davranmayan din adamlarına yöneliktir.

Önce Topçu tarafından eleştirilmeyen din adamlarının kimler olduğuna ve nasıl bir özelliklere sahip olduklarına bakalım. “Din adamı kime denir?” sorusuna Topçu şu cevabı vermektedir: “*Din adamı dindar insan demek değildir. Toplumun din hayatında üzerine görevler almış olan kim demektir. Allah ve kul huzurunda cemaatin din yaşayışından mesuliyet yüklenmiş insan demektir*” (TOPÇU, 1998c, s. 69). Burada Topçu, gerçek din adamını tarif etmekte ve bu özellikleri taşıyan kimseler onun eleştiri kapsamının dışında kalmaktadır. Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) tarafından İslam'ı anlatmak için görevlendirilen sahabeleri Topçu, din adamı olarak değerlendirmekte ve günümüz din adamlarına bu sahabeleri örnek olarak göstererek onların yaptıklarını yapmalarını istemektedir.

Din adamlarının yapması gereken görevleri şöyle ifade etmektedir: “*Peygamber devrinde din adamının görevi cemaate hizmet davasıydı. Ümmetin, hayat yüküyle sürçen, sakatlanan ruhunu tamir, sonsuzluk yolculuğunda bulunan Allah kullarına hizmet ve yardım davasıydı. Bugün maddenin eskiye nazaran çok daha ağırlaşan yükü altında bunalan ruhları kurtarmak zorundayız*” (TOPÇU, 1998c, s. 69). Bu ifadelerden bugünün din adamlarına daha fazla görevler düşmekte olduğunu anlıyoruz.

Maddi, ruhi ve içtimai unsurlar altında bunalan benliğimizin kurtuluşu için Allah'a ulaşmak lazım geldiğini belirten Topçu şunları söylemektedir: “*Allah'a*

uzanmada halkın yardımcısı din adamlarıdır, irşat adamlarıdır. İrşatsız insan yeryüzünde yalnızdır, yolunu şaşdırmaya ve karanlıkta kalmaya mahkumdur. Din ise insan ruhu için sonsuz kuvvet kaynağıdır; dindar adam, başkalarından kuvvetli ruha sahip olan insandır” (TOPÇU, 1998c, s. 70). Bu ifadelerden gerçek din adamlarının insan ve toplum içerisinde rol üstlenmesine Topçu’nun ne kadar ehemmiyet verdiği ortaya çıkmaktadır.

“Din adamı nasıl olmalıdır?” sorusuna Nurettin Topçu, şöyle cevap vermektedir: “Din adamı, namazın en mükemmel hürmet ve talim olduğunu anlatmalıdır. Büyüğe, küçüğe, fakire ve en değersiz bilinen yaratıklara bile hürmet etmeyi kendi hareketleri ile göstererek örnek olmalıdır. Günlük hayatın içerisinde yürümenin, konuşmanın, gülmenin, söz vermenin alışveriş yapmanın ve fedakarlıkta bulunmanın nasıl olması gerektiği konularında topluma örnek olmaları gerekmektedir” (TOPÇU, 1998c, ss. 90–91). Toplumun dini yaşayışı ve ahlaki gelişimi konularında kendinde sorumluluk duygusu taşıyan ve insanlığın kurtuluşunda sevgiyi ön plana çıkaran kişiyi Topçu, gerçek din adamı olarak görmektedir.

Topçu yazılarında ve konuşmalarında kullanmış olduğu “din adamı” ifadesiyle günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde görev yapmakta olan müftü, vaiz, imam ve müezzin gibi din görevlilerini kastetmediğini şöyle ifade eder: “Namaz kılan da kaldıran da birdir. Din adamı veya din görevlisi bunlardan bambaşka insandır... İmam, müezzin, müftü yaptıkları görev nedeniyle kendilerini din adamı zannetmesinler” (TOPÇU, 1998c, s. 62,65) diyerek bu durumu net bir şekilde ortaya koyar.

Toplumda din görevlisi olarak görmek istediği ise kişiyi şöyle tarif etmektedir:

“Din görevlisi, ahlaki ile halka örnek olan kimsedir. Onun en başta gelen görevi, ister bedende isterse ruhta olsun, insanların sefalet hallerinde yanlarında durmak, özellikle de ruhen sefalete sürüklenip acılarıyla yıkılmış insanları el uzatıp yerden kaldırmaktır. Din görevlisi, ruhların kurtarıcısı, ahlak yaralarımızın doktorudur. Genç kalplerin iç yaralarının usanz tedavi edicisi, bir eli ile sağda öbür eli ile soldaki kardeşinin kalbini dinleyen, kin ve kibirden temizlenmiş, menfaatlerden sıyrılmış, nefsini unutmuş, kalbi ve

kafasıyla Allah'ın bütün kullarının imdadına koşmak isteyen, dünya gözüyle gönülsüz, Allah gözünde kahraman hizmet eridir” (TOPÇU, 1998c, ss. 64–65).

“Din adamı ve din hizmetleri konusunda örnek alınacak kişiler, peygamberler ve Peygamber Efendimiz olduğuna göre, din adına yapılacak hizmetin akla, ilme ve ahlaka uygun olması kadar, Peygamber Efendimiz' in ortaya koyduğu usul ve adaba da uygun olması gerekir. Yani din adamı, din adına yaptığı hizmetten dolayı, Allah rızasından başka bir şey gözetmemek, tamamen hasbi olmak zorundadır” (TOPÇU, 1998c, s. 69, 75, 77, 103; IŞIK, 2023, s. 159).

Topçu'ya göre dini temsil etme hak ve yetkisi, Peygamber'in ilmine, haline ve ahlakına sahip olanlarındır. Bu düşüncesini de şöyle temellendirir: Halk, dini özüyle değil, dini temsil eden kişilerin davranışlarıyla değerlendirir; hahamı imamla, imamı papazla mukayese eder.(IŞIK, 2023, s. 159). Ona göre din adamının görevi sadece ezan okuyup namaz kıldırımdan ibaret olmamalıdır. Din adamının, kimsesiz, fakir ve hastaları görüp gözetmek, onların ihtiyaçlarını gidererek belli aralıklarla onları ziyaret edip hal ve hatırlarını sormak, sahipsiz olmadıklarını hissettirip onlara moral vermek gibi görevleri de olmalıdır (IŞIK, 2023, s. 162).

Topçu, bu açıklamalarıyla “din adamı” diye ayrıcalıklı bir sınıfın oluşmasına karşı çıkmakta, diğer dinlerde bulunan ruhban sınıfı gibi İslam'da bir din adamı sınıfı bulunmadığına dikkat çekerek böyle bir sınıfın saltanat devirlerinin bir uydurması olduğunu hatırlatır. İslam'da bir din adamı sınıfının bulunmamasının nedenini şöyle dile getirir:

“Din bir meslek olamaz; o insanlığımızın cevheridir. Bir kısım insanların din adamı diye ayrı bir içtimai sınıf meydana getirmeleri, dinin bir dünya saltanatı haline koyulmasına yol açmıştır. Hepimiz din adamıyız, hep Allah yolunda olmamız gerekiyor. Bu yoldan uzaklaşanları uyarmak hepimizin işi olmalıdır. Peygamber ve ashap devrinde hoca ve din adamı sınıfı yoktu. Bugün İslam'ı kurtarmak için aynı samimiyet ve ihlas devrine dönmemiz lazım geliyor. Bu nedenle, maaşlı memurlar ve devlet idarecileri dışında ayrı bir din adamları sınıfı olmamalıdır. Dini hayatın yaşanmasında para ile maaşın hiçbir yeri ve sözü olmamalıdır. İmamlar maaşlarını mutlaka bağlı oldukları başka bir

memuriyetten almalıdırlar. Onlara en yakışan meslek öğretmenlik mesleğidir” (TOPÇU, 1997b, s. 162).

Topçu bu açıklamasını da şu temele dayandırmaktadır: İmamlık mesleği ile öğretmenlik birleştirildiğinde dindar insanlar tarafından ilim ile felsefe arasında ilgi kurularak ilim-din çatışması ortadan kaldırılacak, din alet edilerek yapılan para ve menfaat soygunculuğuna son verilerek, dini hayat kendi özgün yapısına kavuşmuş olacaktır.

Şimdi de Topçu'nun yaptığı değerlendirme ve söylediği sözlerle eleştirmiş olduğu din adamı tiplemesinin hangi davranış ve tutumlara sahip olduklarına ve hangi özellikleri taşıdıklarına bir göz atalım. Topçu'nun din adamı tiplemesine yönelik yaptığı eleştirilerin temelinde iki soru vardır: “Bugün din adamı niçin gözden düşmüştür?” ve “Niçin onlar cemiyetin en büyük adamları, örnek insanları olmaktan uzaktır?” Bu sorulara bir cevap mahiyetinde şunları söylemektedir:

“Memleketimizde XVII. asırdan itibaren din adamı yerinde olanların çoğu, devlet ihtirasıyla yüklü ruhsuz bedenlerdi. Servet, ikbal ve tahakküm ihtirasları, tam üç yüz seneden beri din adamı müessesesini, bu ilahi emanet yuvasını çürütmektedir... Üç asrın sonunda, nihayet bedbaht devrimizde din adamının görevi diye bırakılan miras pek acıklı bir şeydir: Teganni ve ticaret, cehaletle taassup ve bir de medeni hayat önünde kabullenilen aşağılık duygusu” (TOPÇU, 1998c, s. 72).

“İslam dünyasında uzun süredir ruh ve fikrin geri plana atıldığı sığ bir zihniyet hakimdir” (TOPÇU, 1998c, s. 43). Bu zihniyet sonucunda İslam, birtakım hareketler sistemi haline getirilmiş, Allah sevgisinin olmadığı mabetlerde namaz, ifade ettiği anlam ve ruhtan uzak birtakım jimnastik hareketlere dönüştürülmüş ve gerçek din anlayışı yıkılarak onun yerini hurafeler almıştır (TOPÇU, 1998c, ss. 60-62). İşte bu sığ zihniyetin temsilcileri ise sözde din adamları, din gazetecileri, vaizler, şeyhler ve hocalardır (TOPÇU, 1997a, s. 80; 1998c, s. 63). Toplumda yaygınlaşan sözde dindarlık sonucunda hikmet tespih sayısında aranmakta, cam arkasından sakal öpme dindarlık sayılmakta ve günahlar rakamlarla ölçülmeye başlanmış, ruhtan sıyrılarak iskelete dönüşen dine iman adı verilmiştir (TOPÇU, 1997a, s. 82). Topçu bu sözde

dindarlarla birlikte devletten vergi kaçırarak Kur'an kursu açan Müslüman tüccar ve sermaye sahiplerini de İslam'ın ruhunu örtmekle suçlar. Topçu bu durumdan kurtulmanın yolunu, insanlara gerçek dinin öğretilmesi olarak açıklar (AYDOĞAN, 2021, ss. 42–43).

Topçu, 12,13 ve 14. yüzyıllarda gerçekleşen Rönesans ve Reform hareketlerini ve getirdiği yenilikleri olumlu olarak değerlendirmekte, sanayi devrimini olumsuz karşılamaktadır. Batının ilim ve irfanının alınmayıp madde ve cinsiyet hayatındaki gelişmelerin alınarak batı dünyasıyla kötü bir temas başlatıldığını ifade eder. Topçu, Müslümanların batı dünyası karşısında duygusu aşağılık kompleksinden kurtulmanın yollarını şöyle açıklamaktadır:

Anadolu insanını kurtuluşa ulaştıracak olan ne Batı'nın teknolojisi ne demokrasisi ne de siyasi milliyetçilik ya da dinin istismarıdır. Gerçek kurtuluş; Anadolu Rönesans'ı, milli bir sanat anlayışı, Anadolu sosyalizmi, ahlaki temellere dayanan bir demokrasi, İslam'ın özündeki tasavvuf anlayışı ve milli bir eğitimle mümkün olacaktır (AYDOĞAN, 2021, s. 46).

Topçu'nun eleştirileri yalnızca bireylere değil; dini kurumsallaştıran, onu bir meslek haline getiren sistemlere de yöneliktir. O, İslam'da ruhban sınıfına benzer ayrıcalıklı bir din adamı sınıfının bulunmasına karşı çıkar; dinin özünün herkesin sorumluluğunda olduğunu vurgular. Din, onun düşüncesinde insanlığın ortak cevheri, bir hayat nizamıdır; bu nedenle din adamı da halkın içinde, halkla birlikte, örnek ahlakıyla öne çıkan bir hizmet neferi olmalıdır.

Sonuç olarak, Topçu'nun amacı dine ve din adamına saldırmak değil, onları asli hüviyetlerine döndürmektir. Onun çağrısı, dini yalnızca ritüellerden ibaret gören anlayıştan kurtarıp ruh ve anlam yüklü bir din hayatına kavuşma çağrısıdır. Bu bağlamda Topçu'nun düşünceleri, günümüzde de din adamlarının ve dindar bireylerin kendilerini sorgulaması, toplumsal sorumluluklarını yeniden gözden geçirmesi için güçlü bir zemin sunmaktadır.

SONUÇ

Nurettin Topçu Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine yetişmiş, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarını görmüş bir ilim insanı olarak toplumsal, kültürel ve dini değerleri her iki dönem açısından değerlendirme ve gelişmeleri gözlemleme imkanına sahip olmuştur. Sahip olduğu bilgi donanımı ve çıkardığı dergiler ile ortaya koymuş olduğu fikirleri Nurettin Topçu'yu yaşadığı dönemin önemli şahsiyetlerinden biri haline getirmiştir.

Nurettin Topçu, toplumda ve cemiyet hayatında gördüğü yanlışları eleştirdiği, toplumsal hayatın dertleriyle dertlendiği için rahat bir hayat sürmemiş, sürgün vb. uygulamalara maruz kalmıştır. Benimsemiş olduğu felsefe, savunduğu fikirleri ve çıkardığı dergiden dolayı "Hareket" ekolü içerisinde yer almıştır. Nurettin Topçu'nun fikir ve düşüncelerinin temelini din oluşturmakta ve ona göre dinin etkilemediği bir alan bulunmamaktadır. Topçu'nun mistisizm, ahlak ve tasavvuf konularındaki görüşlerinde Blondel, Massignon, Bergson ve Abdülaziz Bekkine gibi isimlerin etkileri bariz bir şekilde görülmektedir. Çünkü bu isimlerin savundukları ahlak ve tasavvuf anlayışı, toplumsal ve bireysel hayatta karşılığı bulunan, dinamik ve hareketli bir yapıyı ifade ediyordu.

Eserlerinden hareketle onun çok yönlü bir eğitimden geçtiği ve derin bir kültürel birikime sahip olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Sanat, hukuk, edebiyat, kültür, din, devlet yönetimi, felsefe, ahlak ve toplumsal meseleler gibi geniş bir yelpazede fikir üretmiş ve görüşlerini eserlerinde ortaya koymuştur. Bu denli çeşitli alanlarda düşünceler geliştiren bir düşünürün, toplumsal kabul gören fikirlerinin yanında, tartışmaya açık ya da eleştiri konusu olabilecek görüşlerinin de bulunması doğaldır.

Topçu, dinin zorunlu bir inanç ve vicdani bir sorumluluk taşıdığını söylemekte ve insanın iradesi ile özgür olarak vermiş olduğu kararlardan sorumlu olduğuna dikkat çekmektedir. Dinin gayesinin insanı gerçek bir saadete, dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştırmak olarak belirtilmektedir. Topçu'ya göre her dinin temelinde var olan ilahi iradeye katılma ve ona teslim halinin gayesi, ruhun yükseltilmesidir. O halde din, milli

kültürün esaslı bir kısmı, milletin kuruluşunun da esaslı bir kaynağını oluşturmaktadır. Büyük dinler, milletlerin kuruluşundan önce ortaya çıktıklarından, milletlerin bu kuruluşunu gerçekleştirmişlerdir. Milletler, sahip oldukları ruhun temelinde yer alan ahlak ve inanışları, ideallerin kaynağı olarak kabul etmişlerdir.

Nurettin Topçu'nun din anlayışı, İslam'ın özüne dayanan, insanın iç dünyasında anlam bulan ve onu hem bireysel hem de toplumsal olarak dönüştürmeye yönelik bir yaklaşımdır. Topçu'ya göre din, sadece belli başlı ibadetlerden ibaret bir inanç sistemi değil; Allah ile olan bağımızı güçlendiren ve ahlaki sorumluluk bilinciyle şekillenen bir yaşam biçimidir. Din, vicdanıyla hareket eden iradenin kaynağıdır ve bu irade, insanı hem kişisel olgunluğa hem de toplumsal adalete yönlendirir. Topçu, dinin tam olarak ne olduğunu anlayabilmek için ne olmadığını da bilinmesi gerektiğini vurgular. Yani din, bir bilim dalı ya da estetik bir alan değildir; insanın ruhunu sonsuzluğa taşıyan bir hakikat arayışıdır.

Nurettin Topçu'nun İslam anlayışı ise sadece şekillerin değil, ruhun da merkeze alındığı bir yaklaşımdır. Ona göre, İslam'ın tarihsel süreçte geçirdiği bozulma, dini esasların unutulup geleneksel kalıplara ve yüzeysel uygulamalara dönüşmesiyle başlamıştır. Bu yozlaşma sadece dış etkenlerden değil, aynı zamanda Müslümanların kendi içindeki ihmaller ve sapmalarla daha da derinleşmiştir. Topçu, İslam'ın özünden saparak yalnızca dışsal şekillere odaklanılmasının dini hayatı ruhsuz hale getirdiğini ve aslında dinin insanlara sunmayı amaçladığı ahlak, aşk, irade gibi değerlerin arka planda kaldığını vurgulamaktadır.

Nurettin Topçu günümüz İslam dünyasında yaşanan sorunların temel nedenlerinden birini, bireylerin dini anlayışlarını çıkar ve menfaat üzerine inşa etmeleri ve dini kurumların devletin hizmetine giren araçlar haline gelmesi olarak açıklar. Topçu, dini duyguların suiistimal edilmesine karşı çıkararak ruh ve aşk temelli bir dindarlık anlayışını savunur. Çözüm olarak, İslam'ın ruhunun yeniden keşfedilmesi gerektiğini, bireylerin dini bilinçle, ahlaki sorumlulukla ve ilahi aşk ile yaşamaları gerektiğini ifade eder. Bu, geçmişin mirasını yalnızca korumak değil, aynı zamanda İslam'ın evrensel mesajını çağın ihtiyaçlarına uygun şekilde yorumlamak anlamına gelir.

Nurettin Topçu, toplum anlayışında, insanın fitratına dayanan ve hem biyolojik hem de kültürel boyutları olan sürekli bir birliktelik fikrini benimser. Ona göre toplum, bireylerin yalnızca tesadüfen bir araya gelmesinden ibaret değil, ortak ihtiyaçlarla şekillenen, kurumsal yapılarla düzenlenen ve din, ahlak, hukuk, ekonomi gibi temel unsurlarla desteklenen dinamik bir yapıdır. Bu yapı, bireylerin maddi ve manevi yönlerini etkileyen bir çevre oluşturarak, insanın akıl, duygu ve irade gelişiminde önemli bir rol oynar.

Topçu'nun toplum anlayışında İslam ahlakı ve irfan geleneği çok önemli bir yer tutar. Ona göre, toplumun yeniden inşası, Anadolu'nun ruhunu taşıyan, Kur'an'ın ilhamıyla şekillenen ve Batı'nın ilminden de faydalanan bir anlayışla mümkündür. Ancak bu faydalanma, Batı'yı taklit etmek yerine hikmetle harmanlanmış bir yaklaşım olmalıdır. Bu anlayış, bireylerin özgür iradesi ile toplumsal sorumluluklarını dengede tutmalarını, şekilcilikten uzak, içten ve samimi bir değerler sistemi içinde yaşamalarını hedefler. Topçu'nun toplum modeli, sadece yapısal bir formdan ibaret değil; aynı zamanda bir ruh, anlam ve idealdir.

Nurettin Topçu hem toplumsal hem de bireysel anlamda ideale ulaşmanın yolu olarak geçmişin mirasıyla şekillenen bir neslin yetiştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Onun ideal toplum anlayışı, sadece bireylerin özgürlüklerini ve haklarını korumakla kalmaz; aynı zamanda toplumun ahlaki, kültürel ve manevi değerlerini yeniden inşa etmeyi hedefleyen bir yaklaşım üzerine kuruludur. Topçu, gençliğin ve toplumun geleceği için büyük bir sorumluluk bilinciyle hareket edilmesi gerektiğini vurgular. Ona göre toplumları ileriye taşıyacak olan şey, halkın gerçek değerleriyle uyumlu, sadece fiziksel değil, ruhsal olarak da güçlü bir nesil yetiştirmektir.

Topçu'nun idealindeki gençlik, yalnızca beden gücü ve cesaretle değil; aynı zamanda akıl, iman, sanat ve ahlakla şekillenen bir nesildir. Bu nesil, geçmişin değerlerini doğru anlayarak, bunları modern dünyanın ihtiyaçlarına uygun şekilde dönüştürmeli ve bu dönüşümde liderlik yapmalıdır. Topçu'nun toplum ve devlet anlayışında, liderlerin en önemli görevi halkı, Allah'ın iradesine uygun bir şekilde yönetmek ve bireylerin özgürlüklerini toplumsal adaletle dengede tutmaktır.

Topçu'nun savunduğu görüşleri bir bütün olarak ele alındığında din-toplum ilişkisi bağlamındaki fikirleri çerçevesinde ona yöneltilen eleştiriler üç başlıkta toplanır: Sosyalizm anlayışı, demokrasi anlayışı ve din adamı anlayışı.

Topçu, sosyalizmi, yerli ve milli bir formda yeniden yorumlamaya çalışmış, bu ideolojiye tarihsel ve kültürel referanslarla dini bir zemin kazandırma çabasına girmiştir. Topçu, savunduğu sosyalizm anlayışını “Müslüman Anadolu Sosyalizmi” olarak adlandırmıştır. İslam ve Müslümanlık ile Sosyalizm kavramlarını bir araya getirmesi, döneminin önde gelen yazar ve düşünürleriyle karşı karşıya gelmesine sebebiyet vermiş ve ciddi düzeyde tepkiyle karşılaşmıştır. O ise kendi davasının “İslam ahlakına dayanan bir cemiyet düzeni kurmak” üzerine temellendiğini öne sürerek savunduğu sosyalizm anlayışının İslam'a aykırı olmadığını vurgulamıştır.

Topçu'nun yoğun eleştirilerle karşı karşıya kaldığı bir diğer husus, demokrasi konusundaki fikirleri olmuştur. Topçu, kimi metinlerinde demokrasiyi olumlu yönleriyle kimi metinlerinde de olumsuz yönleriyle ele almıştır. Bir dönem metinlerinde temel faktörünün millet olması ve seçme-seçilme konusundaki fırsat eşitliğini ön plana çıkarması dolayısıyla demokrasiyi överken başka bir dönemde yazmış olduğu metinlerinde demokrasiyi yoğun şekilde eleştirerek onun milli varlığımızla, sosyal, kültürel ve dini değerlerimizle uyuşmayan bir yönetim şekli olmadığını ifade etmesi dikkat çekmektedir. Bu durum, onun demokrasiye yaklaşımında tutarlılıktan ziyade bağlamsal değerlendirmeler yaptığına yönelik yorumları beraberinde getirmiştir.

Nurettin Topçu metinlerinde sıkça karşılaşılan din adamlarıyla ilgili ifadeleri, onun din-toplum merkezli düşüncelerinde eleştirilen üçüncü ana unsur olmuştur. Onun eleştirileri esasen dini kendi çıkarları için kullanan, hurafeleri din kisvesiyle topluma sunan ve dinin özünden uzaklaşılmasına neden olan kişi ve anlayışlarla ilintilidir. Nurettin Topçu'nun din adamı tiplemesine yönelik eleştirileri, yüzeysel bir dindarlığın ve şekilci bir din anlayışının hâkim olduğu toplumsal yapıya karşı derin bir sorgulama ve ıslah çağrısıdır. Nitekim Topçu sahabe örneğinde olduğu gibi, ilim, ahlak ve fedakârlıkla donanmış gerçek din adamlarını yüceltmektedir. Topçu, din adamını sadece camide görev yapan biri olarak değil; toplumun ruhunu iyileştiren, ahlaki çöküntüye karşı mücadele eden bir irşat ve hizmet insanı olarak tanımlar. Bu yönüyle

din adamının görevi, bireyin Allah'a ulaşma çabasında yol gösterici olmak; toplumun manevi yaralarını saran, umut ve iman aşıl原因 bir önder olmaktır. Dolayısıyla Nurettin Topçu'nun gerek dinin yaşanma pratiğindeki değişime gerekse din adamlarına yönelik eleştirileri, İslam dünyasında var olan dini ve ahlaki problemleri ortaya koymakta; şekilci, katı ve ruhsuz bir dindarlık anlayışı yerine, samimi, ahlaki temellere dayanan ve içsel dönüşümü hedefleyen bir İslam anlayışına işaret etmektedir.

Sonuç olarak Nurettin Topçu, din-toplum ilişkisini herhangi bir çalışmasında bir bütün halinde olmasa da hemen her eserinde farklı bağlamlarda işlemiş, dinin bireysel ve toplumsal hayata olan etkileri, onun temel ilgisi olmuştur. Topçu'nun bu çalışmada alt başlıklar halinde incelenen toplumsal sınıf, toplum ve hürriyet, ideal toplum, sosyalizm, demokrasi gibi çok farklı bağlamlardaki görüşlerini büyük ölçüde toplumdaki ahlaki ve kültürel değerler, din ve İslam'la ilintileyerek açıklaması, onun fikriyatının büyük ölçüde din ve toplum ilişkisinde merkezlendiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- ALVER, K. (2008). Nurettin Topçu'nun Türk Sosyolojisindeki Yeri Üzerine. *Türk Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(11), 575–586.
- AYDIN, D. (2019). *Nurettin Topçu Düşüncesinde Türk Modernleşmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Dumlupınar Üniversitesi.
- AYDIN, M. (t.y.). *Dinler Tarihine Giriş*. Din Bilimleri Yayınları.
- AYDOĞAN, İ. (2021). *Bir Dava Adamı Nurettin Topçu*. Hece Yayınları.
- BATTAL, E. (2020). Bir Düşünce ve Yarınki Türkiye Tasarımı Olarak Nurettin Topçu. *Hece Dergisi Özel Sayısı*, 109, 161–168.
- BİLGİN, S. (2018). *Türk Aydınının Din Anlayışı -Nurettin Topçu Örneği-* [Yüksek Lisans Tezi]. Kocaeli Üniversitesi.
- CEVİZCİ, A. (1997). *Felsefe Sözlüğü*. Ekin Yayınları.
- DEMİR, O. (2013). “Vicdan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. TDV Yayınları, 43, 100-102.
- DEMİR, Ö., & ACAR, M. (2005). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Adres Yayınları.
- DOĞAN, D. M. (t.y.). *Büyük Türkçe Sözlük*. Acar Matbaası.
- EMER, Y. (2020). Nurettin Topçu'nun Din ve Devlet Anlayışı. *Hece Dergisi Özel Sayısı*, 109, 348–361.
- GÖRGÜN, T. (2012). *Nurettin Topçu'da Ahlak ve Din İlişkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- IŞIK, E. (2023). *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyası*. Dergah Yayınları.
- KARA, İ. (2013). “Nurettin Topçu”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. TDV Yayınları, 41, 248-253.
- KARA, İ. (2019). *Aliya İzzetbegoviç ve Nurettin Topçu'da İnsan, Toplum ve Din* [Yüksek Lisans]. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- KARA, İ. (2021a). *Nurettin Topçu Hayatı ve Bibliyografyası*. Dergah Yayınları.
- KARA, İ. (2021b). *Şeyheefendinin Rüyasındaki Türkiye*. Dergah Yayınları.
- KARA, İ. (2013). “Nurettin Topçu”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. TDV Yayınları, 41, 248-253.
- KARAMAN, H. (2019). *Nurettin Topçu*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- KIRK, R. (2008). Muhafazakarlığın On Prensipleri. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 4(16–17), 243–250.
- KISAKÜREK, N. F. (2017). *Babıali*. Büyük Doğu Yayınları.
- KOÇ, M. T. (2021). *Nurettin Topçu’da Din Sanat İlişkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KÖK, M. (2016). Nurettin Topçu’nun İdealizmi. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 4, 37–48.
- KUTLU, M. (1992). *Nurettin Topçu’ya Armağan “Nurettin Topçu’nun hikayeleri: Taşralı”* (E. ERVERDİ, Ed.). Dergah Yayınları.
- OZANKAYA, Ö. (1996). *Toplumbilim*. Cem Yayınevi.
- ÖZDEMİR, F. F. (2021). *Türk Muhafazakarlığında Nurettin Topçu ve Necip Fazıl Kısakürek* [Yüksek Lisans]. Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZTÜRK, N. (2019). *Nurettin Topçu ve Aliya İzzetbegoviç’te Din Anlayışı* [Yüksek Lisans Tezi]. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PINARCIK, E. (2019). *Nurettin Topçu’nun Din, Ahlak ve Siyaset Anlayışı* [Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ŞEHSUVAROĞLU, L. (2002). *Nurettin Topçu*. Alternatif Yayınları.
- SERİNSU, A. N., SÜRMEİLİ, M., ALKAN, A., AKYÜREK, Ö., DELİSER, B., BAŞTÜRK, A., ÇINAR, A., & MAVİLİ, Y. (2009). *Dini Terimler Sözlüğü*. MEB Yayınları.

- SILAY, M. (2020). Nurettin Topçu'nun İdeali. *Hece Dergisi Özel Sayısı, 109*, 443–445.
- SÖNMEZ, V., & ALACAPINAR, F. G. (2019). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Anı Yayıncılık.
- Tönnies, F. (2024). *Cemaat ve Cemiyet*. Ötüken Neşriyat.
- TOPÇU, N. (1997a). *Ahlak Nizamı* (E. ERVERDİ & İ. KARA, Eds.). Dergah Yayınları.
- TOPÇU, N. (1997b). *Türkiye'nin Maarif Davası* (E. ERVERDİ & İ. KARA, Eds.). Dergah Yayınları.
- TOPÇU, N. (1997c). *Yarınki Türkiye* (E. ERVERDİ & İ. KARA, Eds.). Dergah Yayınları.
- TOPÇU, N. (1998a). *Büyük Fetih* (E. ERVERDİ & İ. KARA, Eds.). Dergah Yayınları.
- TOPÇU, N. (1998b). *İradenin Davası & Devlet ve Demokrasi* (E. ERVERDİ & İ. KARA, Eds.). Dergah Yayınları.
- TOPÇU, N. (1998c). *İslam ve İnsan & Mevlana ve Tasavvuf* (E. ERVERDİ & İ. KARA, Eds.). Dergah Yayınları.
- TOPÇU, N. (1998d). *Kültür ve medeniyet* (E. ERVERDİ & İ. KARA, Eds.). Dergah Yayınları.
- TOPÇU, N. (1998e). *Mehmet Akif* (E. ERVERDİ & İ. KARA, Eds.). Dergah Yayınları.
- TOPÇU, N. (1999a). *Reha* (E. ERVERDİ & İ. KARA, Eds.). Dergah Yayınları.
- TOPÇU, N. (1999b). *Varoluş Felsefesi & Hareket Felsefesi* (E. ERVERDİ & İ. KARA, Eds.). Dergah Yayınları.
- TOPÇU, N. (2001). *Mantık* (E. ERVERDİ & İ. KARA, Eds.). Dergah Yayınları.
- TOPÇU, N. (2002). *İsyan Ahlakı* (E. ERVERDİ & İ. KARA, Eds.). Dergah Yayınları.
- TOPÇU, N. (2004). *Amerikan Mektupları & Düşünen Adam Aranızda* (E. ERVERDİ & İ. KARA, Eds.). Dergah Yayınları.
- TOPÇU, N. (2021). *Sosyoloji* (E. ERVERDİ & İ. KARA, Eds.). Dergah Yayınları.

TOPÇU, N. (2022a). *Ahlak* (E. ERVERDİ & İ. KARA, Eds.). Dergah Yayınları.

TOPÇU, N. (2022b). *Felsefe* (E. ERVERDİ & İ. KARA, Eds.). Dergah Yayınları.

TOPÇU, N. (2022c). *Millet Mistikleri* (E. ERVERDİ & İ. KARA, Eds.). Dergah Yayınları.

TOPÇU, N. (2022d). *Psikoloji* (E. ERVERDİ & İ. KARA, Eds.). Dergah Yayınları.